

don

N2

1933

OLION

IV AASTAKÄIK

ILLUSTREERITUD KUUKIRI

Tegev- ja vastutav toimetaja ning väljaandja: GEORG NAELAPEA

Toimetuse ja talituse aadress: Tartu, „Olion“. Telef. 5-42

„Olioni“ talituse esindaja Tallinnas: õigusteadl. JOHANNES KALL-
MAN, Suur Karja 4-13, telef. 465-10

„Olion“ on teinud end tarvilikuks koolile, kodule ja raamatukogule ning igale kultuuri ja ilu sõbrale / „Olion“ on ajakiri — kõigile

„OLIONI“ TELLIMISHIND 1933 ON:

Aastaks (12 nr.)	6 kr. — s.	6 kuu pääle	3 kr. 75 s.
11 kuu pääle	5 „ 85 „	5 „ „	3 „ 40 „
10 „ „	5 „ 75 „	4 „ „	2 „ 75 „
9 „ „	5 „ 50 „	3 „ „	2 „ — „
8 „ „	5 „ — „	2 „ „	1 „ 40 „
7 „ „	4 „ 25 „	1 „ „	— „ 70 „

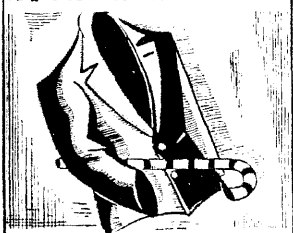
Välismaale: aastaks — 12 kr., poolaastas — 6 kr. / Üksiknumber 75 senti

„Olioni“ üksiknumbrite müüjaile:

Määritud ja lahtilõigatud eksemplaare „Olioni“ talitus tagasi ei võta.

1. veebruarist alates asub „Olioni“ toimetus ja talitus Karlova tn. 18-2

**EESTI VALMISRIIETE
JA TELLIMISTE ÄRI**

A. VALDSON
TARTUS, ALEKSANDRI 1.

TEATAN

oma lugupeetud ostjaskonnale,
et olen oma Eesti valmisriiete-
ja tellimisteäri üle viinud

Aleksandri tänav 1, Tartus,
Maavalitsuse maija.

Tellimised täidetakse endiselt
täpselt ja kiirelt viinud meistrite
poolt.

*Nõudke ja tarvitage
tunnustatumaid
iluravi-vahendeid!*

REGINA

*KREEM, SEEP, PUUDER,
LÖHNAÕLI, KÜUNTELAKK*

on tagajärjekamad!

Saadaval kõigis pa-
remais rohukauplus-
tes

A-S.

PROV. JULIUS LILL, TARTUS

Osakond Tallinnas,
Vana Viru 15

OLION

ILLUSTREERITUD KUUKIRI / NELJAS AASTAKÄIK

KEILA-JOA METSAS

Fot. V. Kusmin

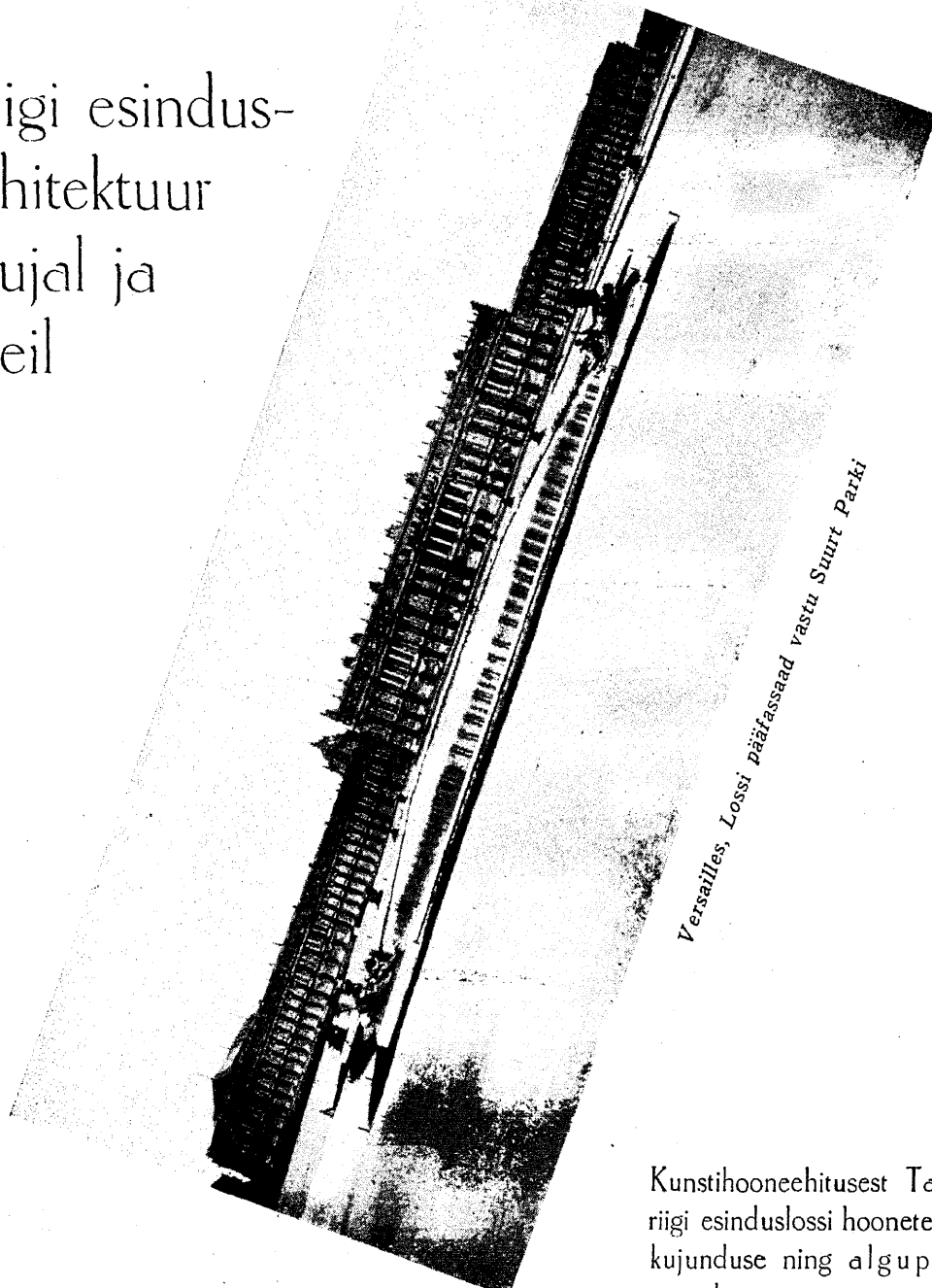
N 2 (38)

VEEBRUAR

1933

Rudolf-Aleksander Lesta
Õiguste adlane ja ehitusestee

Riigi esindus- arhitektuur mujal ja meil

Versailles, Lossi pääfassaad vastu Suurt Parki

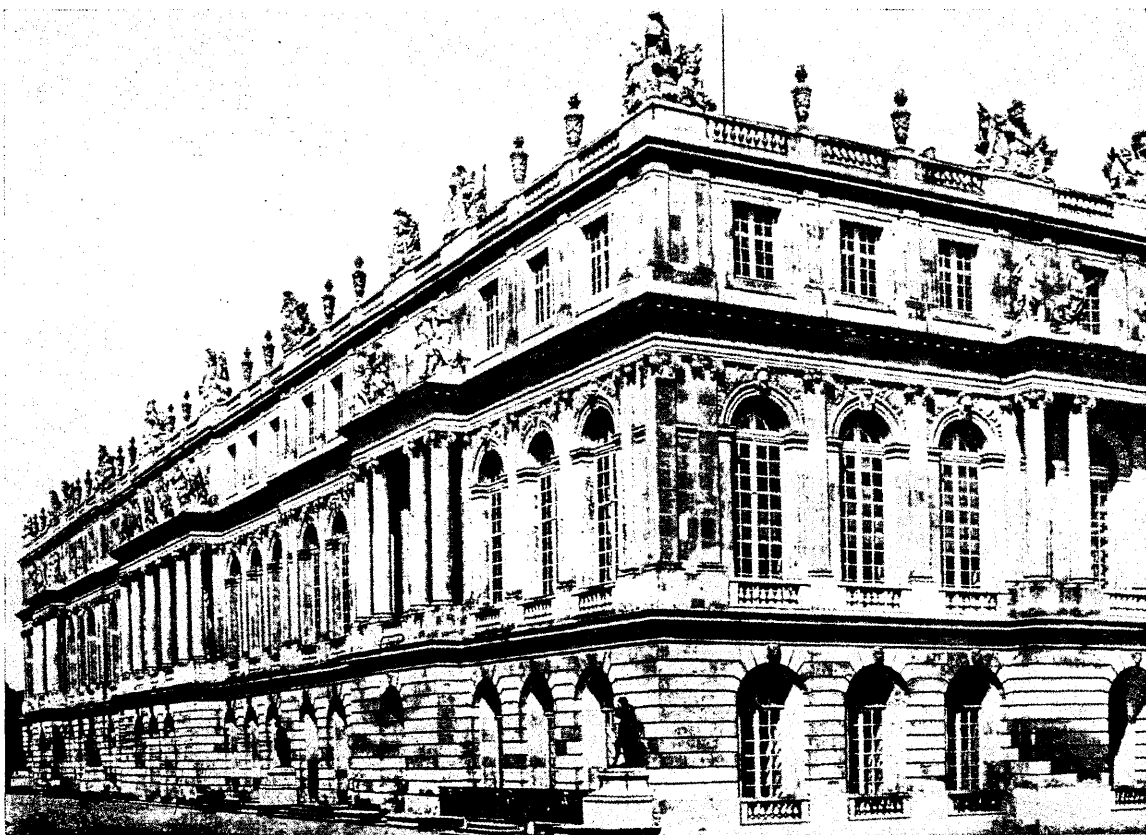
Kunstihooneehitusest Tallinnas
riigi esinduslossi hooneteraviku
kujunduse ning algupärase
ilme määrjana

OMA riik on enesemääramisvõimelise rahva lunastaja. Enesemääramisküps rahva lunastas juba tema riigi tekkimisfakt ja tunnustus de facto ning lõplik tunnustus de jure maailma rahvaste poolt: juba see lunastas iseseisvusküps rahva mitte üksnes alandavast rõhumisest teise rahva poolt, vaid lunastas ka rahvapsüühhika rõhuvast alandusest. Oma riik hoiab iseseisvust vääriva rahva rõhuva alanduse tundmisest, mida põhjustab iseseisvusetus rahva psüühhikas. Oma riik jätkab rahva psüühhika lunastamist üha edasi.

Enesemääramisvõimelise rahva riigiülemvõim on rahva rahvuslikul territooriumil piiramatult maksev absoluutne hädus — iseseisva rahva maapäalne jumalus. Oma absoluutse häduse kaitseks on iseseisva rahva maapäalne jumalus õigustatud küll, isegi kohustatud, olema — Vana Testamendi püha vihaga Jahve-Jehoova.

Enesemääramisvõimelise rahva riigi-ülemvõim on selle rahva enese kohta piiramatult maksev absoluutne hädus ja, evinud vastava väljendusvormi, majesteetlik ilu.

VERSAILLES, LOSSI PÄÄFASSAADI KESKÖSA Arhit. Jules Hardouin-Mansart (1646—1708)

Sellise majesteetliku ilu nägemist vajavad trööstiks ausad kodanikud, rõhutud või proletariseeritud alatute kaaskodanike inetuist tegudest; vajavad julgusteks ausale võitlusele muredega perekonna ja isamaa pärast.

Sellise absoluutse hääduse võluvusse, kaudu vastava väljendusvormi majesteetliku ilu, — sellesse suhtuvad nautiva aukartusega ka teised iseseisvad rahvad.

TERVE kultuurmaailm hindab nautiva aukartusega Prantsuse riigiülevõimu väljendus- ja esindusvormi majesteetlikku ilu: Versailles'i lossina ta aianing linnaehituskunstilises ümbruses, Louvre'i paleedelabüürindina keset Pariisi.

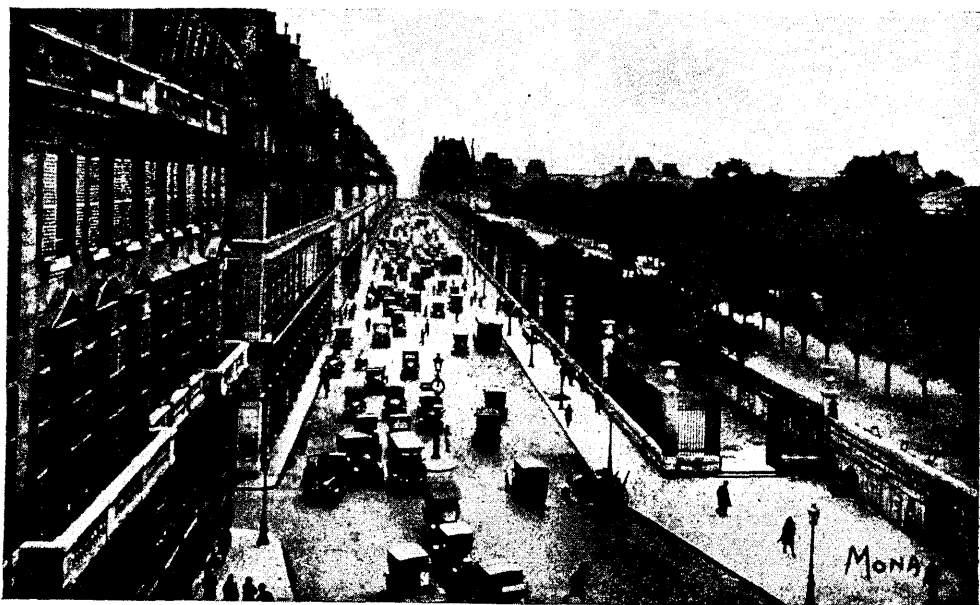
Prantsuse riigi-ülevõimu ulatust üle rahvuspiire kaitsevad kultuurmaailma sügavalt põhistatud sümpaatiad; mitte ainult maailmamajanduslikud või maailmapoliitilised konjunktuurid. Kaudu vastava väljendusvormi ilu võluvuse ja süttavuse süttivad väljendatava enese vastu sümpaatiad sügavalt-põhistatuina.

POLIITILISELT iseseisev rahvas hoidub kõikjal tekitamast vallutatud rahva muljet. Näida ja tunduda maailmale orirahvana, — seda ei tihka tahta ükski iseseisev rahvas, vähemalt mitte Lääne-Euroopas. Rahvast-enesepiitsutajat pole sallinud lääne-euroopalik kultuur ega Lääne-Euroopa iseseisvate rahvaste pere. Sellise naeruväärse rahvaga ei saaks kultuurrahvaid siduda mingi solidariteeditunne.

Iseseisev rahvas tundub kindlasti orirahvana Euroopale siis, kui see rahvas ei hooli oma riigi-ülevõimu väljendus- ja oma riigi esindusarhitektuuri soetamisest!

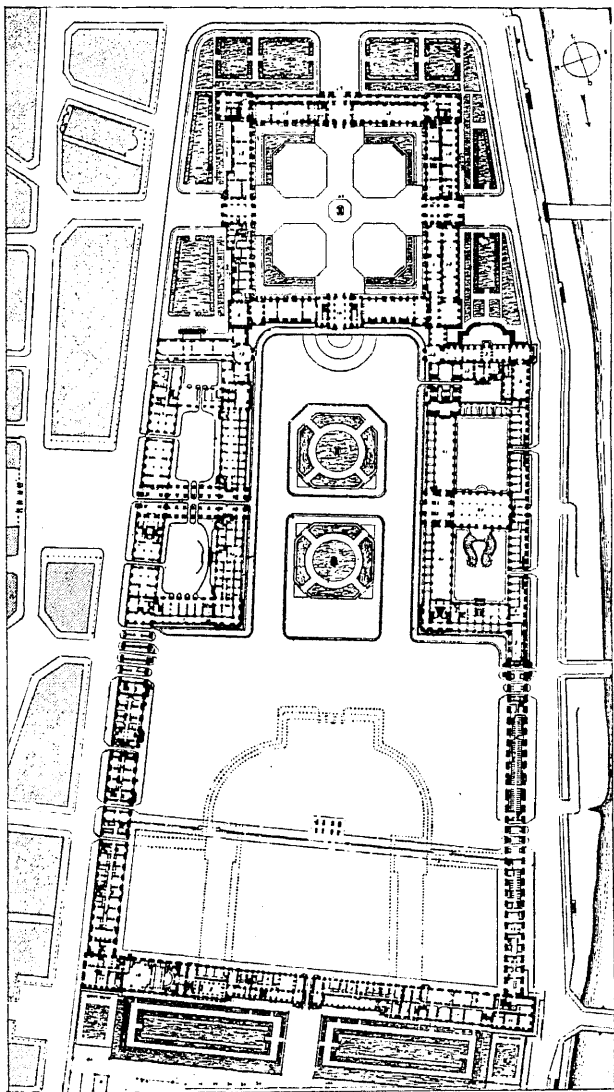
Sel põhjusel osutub igal iseseisval Euroopa rahval tõsiseks rahvumureks oma riigi-ülevõimu väljendus- ja esindusarhitektuuri soetamine. Selline rahvumure tekib igal Euroopa iseseisvusküpsel rahval otsekohe pärast poliitilise iseseisvuse saavutamist ning kestab edasi kogu aeg ka hiljem, igasuguse poliitilise olukorra juures, kuni selle rahvumure ja rahvusliku igatsuse täiusliku rahulduseni.

Ainult meil näikse puuduvat sellise Euroopa kõigi teiste iseseisvate rahvaste rahvumure ja rahvuslik igatsus! Kardan, et Euroopale ta iseseisvatetest rahvastest võivad tunduda vaid eestlased iseseisvustahetu orirahvana.

PARIIS

Rue de Rivoli, Tuileries' aiad, Louvre'i siluett

LOUVRE PARIISIS. PALEEDELABÜRINDI ÜLDPÕHIPLAAN

KAS asetseb Eesti Versailles seaduspäraselt ühe meie ghettokuninga taskus? Kas leidub Eesti Louvre seaduspäraselt Citron-Wachmanni kaksiktaskus? Püüds Eestiil veel see, et isegi sääraseid küsimusi lahendada! Seda toimetada rahva majandusliku kriisi ja riigiametnike minimaalpalga kärbete päivil! Nende küsimuste lahendus kuulub muidugi meie kohtuvõimudele. Paralleelselt aga nende küsimuste lahendamisele kohtuvõimu poolt vajab üldsus vastust küsimustele: Mis on Eesti Louvre ja Eesti Versailles? On see lääne-euroopalik, turaanlik või baltlik nähe, et meie riiki ja rahvust esindab ainult see Louvre, mis on Berliinis originaalse Louvre'i määratud ehituspindala täitva majade hulgana — Eesti ghettokuninga Citroni püha ja juurepääsmatu omandus!?

MEIL pole muret orirahvana-näimise pärast. Seda muret ei tunnud meie Põhiseaduse loojad. Seda muret ei tunne ka meie Põhiseaduse muutmise kavatsesjad.

Muretus orirahvana-näimise pärast, see on põhjustanud meie Põhiseaduse soliidid õigusefilosoofilise süsteemi diskrediteeringu — kultuur- ja kunstifilosoofiliselt väärtalt lähtekohalt väljunud loogikaga, mis on otse expressis verbis tikkunud õilmitsema meie konstitutsioonis.

Meie Põhiseaduse § 67 määrab: „Eesti Vabariiki esitab Riigivanem.“

Ometi on, meie Põhiseaduse sissejuhatuse järele, Eesti Vabariigi loonud Eesti rahvas, oma vankumatu tahtmisega luua riiki. Ometi osutub, meie Põhiseaduse enese järele, Eestis — kõrgeimaks riigiorganiks rahvas ise. Ajaloolises Lääne-Euroopas vaid on riigi esindajaks olnud ikka kõrgeim riigiorgan, nimelt monarh. Kui aga Eesti on demokraatlik vabariik, mille kõrgeimaks riigiorganiks Põhiseadus expressis verbis on määranud „rahva enese“, siis pidi sama Põhiseadus olema loogiline ja määrama riigi esindajaks kõrgeima riigiparaadi „rahva enese“. Olles läänliku riigiõigusefilosoofia ideaaltöekspidamiste süsteem, pidi ometi meie Põhiseadus hoiduma vastolusattumist Lääne-Euroopa riigitarkuse kultuur- ja kunstifilosoofiliselt õigustatud ideaaltöekspidamistega — riigi esinduse kohta. Meie Põhiseadus loodi ometi 20-ndal sajandil, millele kultuur- ja õiguse- ning kunstifilosoofia poolt üldtunnustatud raudvaraks oli püüdnud Galantse Euroopa absolutistlike monarhiate poolt — Louis XIV-nda ja tema valgustatud ministri Colberti töekspidamine riigi esinduse kohta: Lääne-Euroopa ükski monarh, ka mitte kuningas-Päike Louis XIV ise, ei julenud oma isikut ainult pidada küllaldaseks — esindama oma rahva maapäälset jumalust... Ka Louis XIV ja tema riigimees Colbert mõistsid: iseseisvust vääriva rahva maapäälse jumaluse — riigiülemvõimu — metafüüsulist võluvast ilmutada nähtavaks ja väärkalt esindada suuta, seda võib ainult midagi vägevamat ja igavesemat kui vägevamagi suurrahvuse vägevaima monarhi surelik isik; sellega toime tulla suudab ainult keskendatud majesteetlikkusega monumentaalarhitektuur ühes vastava plastilise esinduskunstiga... Samale töekspidamisele oldi jõutud ka hellenistlikus vanamaailmas, isegi vanamaailma — demokraatses vabariigis: Vana-Ateena demokraatia jagas täielikult oma targeima riigimehe Perikles'e töekspidamist riigi ja riigiülemvõimu esinduse kohta; mis vaid oli — oluliselt täitsa sama kui Galantse Euroopa tooniandja, absolutistliku Louis XIV-nda töekspidamine... Sellest juba oli küllaldaselt õigustatud järeldama Lääne-Euroopa kultuur- ja kunstifilosoofia: riigi esinduse põhiküsimuse on ühemeelselt ja teisitilähendamatult lahendanud — demokraatliku Vana-Ateena riigitarkus Perikles'e ja ta kaastööliste isikus ning Louis XIV-nda ja tema valgustatud ministri Colbert'i riigitarkus; lahendus oli — Akroopolis Vana-Ateenas ja Versailles ning Louvre Prantsusmaal.

Eestlaste rahvuse demokraatia, ilmunud tundmatuse hämarusest Euroopa poliitilisele maakaartile, polnud tõesti mitte kutsutud — Lääne-Euroopat õpetama: ta võis olla kutsutud küll — ja oli 19-ndaks saj. kohustatudki — kultuurilaenu retsepteerima läänliku kultuur-, õiguse- ja kunstifilosoofia kristalliseerunud ideaaltöekspidamist riigi esinduse küsimuses ja retsepteerima seda järjekindla loogikaga oma riigi konstitutsiooni ning selle süsteemi.

Seepärast tuli ja tuleb meie Põhiseaduse § 67 asetada järgmise lausete paariga:

„Eesti Vabariiki esindab rahvas ise Riigi Lossiga, mille ehituse eest vastavana ja korrashoiu eest hoolitseb rahvas ise Riigikogu kaudu. Füüsiline isikut nõudev riigi esindus kuulub Riigivanemale.“

Nii oleks osutunud ja osutuks meie õigusefilosoofiliselt soliid Põhiseadus järjekindlasti filosoofiliseks — ka riigi esindusküsimuse kindlaks-lahenduses. „Riigi Loss“ ja tema „ehitus vastavana“, need kujutelm-mõisted oleks väljendatud ja väljendaks kokkuvõtlikult meie Põhiseaduse — vaimu ennast ja tervet õigusefilosoofilist süsteemi. „Riigi Lossi“ oleks ometi kujuteldud ja kujutleks meie Põhiseaduse vaimuga ja õigusefilosoofilise süsteemiga arvestav colbert või perikles — koosnevana Rahva Paleest kui autonoomsest tsentraalehitusest ja Riigipääpaleest ning Riigikogupaleest kui autonoomsest tiibehitusest... Nii oleks olnud eile ja oleks tulevikus päevaselge Rahva Palee ehitusotstarve: Rahva

Palee ehitusotstarve võis ja võib olla — Louvre'i kahe tähtsaima olemismõtte teostusvajadus vastavalt, muidugi, väikse Eesti turaansele suurhärallikkusele...

Nii vaid oleks kohustanud ja kohustaks Põhiseadus ka Eesti Panga ning Pikalaenu Panga presidentide puhaskasu koguma — isamaa ilu hoidlemiseks, Riigi Lossi ehituseks. Nii kõrvalduks ja olekski ehk ju kõrvaldunud meie riigielus mõjumiselt — endiste vasikanahaülesostjate „kultuurfilosoofia,“ mis julgeb arvata Eesti Panga puhtakasu kuuluvat ärakinkimiseks Eesti ghettokuningate eneserepresentatsiooni soetuseks ja päälegi riigi piiri taga... Nii poleks meie rahasfäärides levinud julgus arvata enesel olevat Eestile kohustuslikke kriteeriume maha-arvustamiseks Vana-Ateena demokraatia kuldse ajajärgu riigitarkust riigiesinduse alal, ja vilistada sellele, et viimast on tunnustanud nii absolutistlikest monarhidest valgustatuimad kui demokraatsed esivabariigid terves Lääne-Euroopas.

Meie Põhiseaduses selline lausete paar kõrvaldaks ja olekski ehk juba kõrvaldanud lokkamast Eestis sellise tegeliku riigitarkuse, et — ilmse naiivusega — riigiesinduskultuuriks peetakse ainult seda, mis võib leiduda ideaalse riigipäähinges ning riigipäähjuhuslikul välimusel... Selline esinduskultuur võib jätkuv olla vahest — üliõpilaskorporatsioonile. Selline esinduskultuur ainuüksi osutub ebaulatavaks esindama — riiki ja riigiülemvõimu, iseseisvustvääriva rahva maapäälset jumalust...

Ka nüüdisaegne Prantsusmaa on demokraatlik vabariik. Kuid demokraatlik Prantsusmaa, olles kultuurmaailma demokraatlik esivabariik, ei luba enesele riigi esinduse alal naiivi riigitarkust. Demokraatse Prantsuse Vabariigi Presidendi valikut toimetab Prantsusmaa Rahvuskogu mitte mujal kui — Versailles'is... Demokraatse Prantsuse selles riigitarkuses peitub sügav riigiõigusefilosoofiline mõte: demokraatse Prantsusmaa riigisuveräniteeti esindab, ennekõike, selle igavese esindajana — Versailles; kuna füüsilist isikut nõudev riigiesindus kuulub Vabariigi Presidendile, kellele seks mandaat antakse — taas Versailles'is...

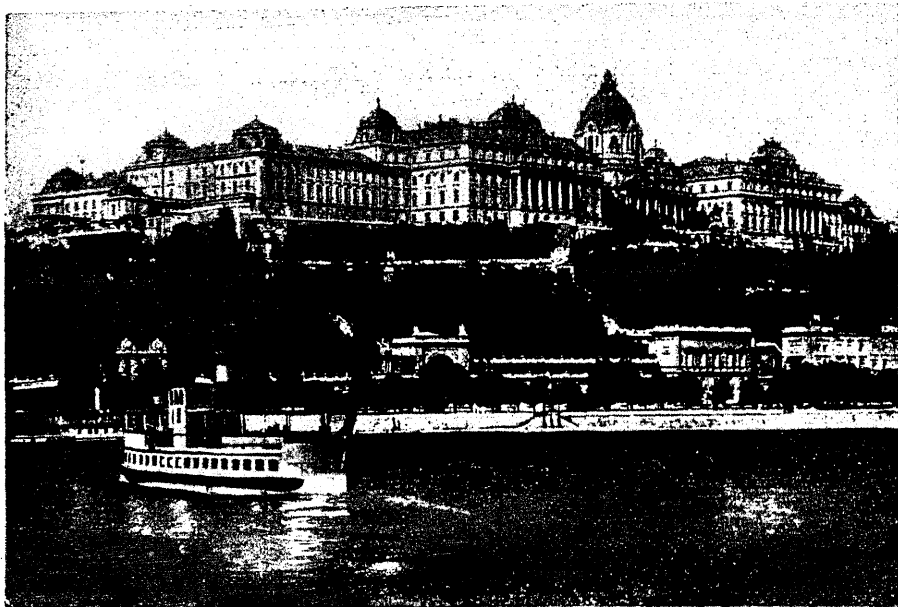
EESTI Riigipäähvaid polegi, meie Põhiseaduse järele, kõrgeim riigiorgan. Seda enam vajab iseseisev Eesti — Riigi Lossi, mille ehitusega vastavana ja korrahoiuga kõrgeim riigiorgan — „rahvas ise“ — esindaks riiki ning riigisuveräniteeti, ka „rahva enese“ maapäälset jumalust... Ka füüsilist isikut nõudev riigiesindus, kuulub Riigipäähle, nõuab viimasele vastavaks toimetulekuks ülesandega — ennekõike vastavat esinduspaleed — Riigi Lossi autonoomset „tiib“-paleed.

Kuna rahvas on Eesti kõrgeim riigiorgan, vajab Rahva Palee rahva — kõrgeimat kultuuri oma sisustuseks... Rahva Palee välisarhitektuur vaid peab esindama „rahvast“ ta kultuursusega, sõna „rahva“ selle kõrge mõistena, millena see esineb meie Põhiseaduses. Seda nõuaks riigiesindusküsimuse ülal esitatud ümbernormeering, kui see väljenduks meie Põhiseaduses.

Rahva Palee välisarhitektuuri soetusega peab rahvas tõendama oma — kõrget kultuursust. Kõrgeima riigiorganina ei või Eesti rahvas ilmutada mittekõrget riigitarkust ega ammugi mittekodusolekut kunstiteaduses ning eriti riigiesindusesteetikas: ei või seepärast uskuda omakasupüüdlikke või muidurumalaid šarlatane, kes juba levitanudki ebausku, nagu suudaks üleriikliku ülisma tähtsusega ehituse projektide võistlus korruga tekitada eestlastele seniolematu rahvusliku ehitusstiili ning rahvusliku suverännavaliku ehituskunsti... Ka Rahva Palee sisearhitektuuri soetusel ei sünni Eesti rahval uskuda samu šarlatane, kuidas need ka — enese või onupoegade-arhitektide kasuks — püüaks uskujaid koguda väidetele, et Eesti olevat see maailmanurk, kus ehitusstiilide tekkimis- ja arenguseadustel maksvust ei olevat, kus vaid omapärane ja isegi rahvuslik suveräänavalik arhitektuur tekkivat otsekohe föönikslinnuna tuhast, kui aga arhitektidele projektide võistlus välja kuulutada ehitusfondi tubli osa ärakulutusega auhindadeks... Seda kõike nõuaks ja hoiaks ära — riigi esindusküsimuse ülalmainitud ümbernormeering meie Põhiseaduses.

Millise oma „kõrgeima“ kultuuriga peaks rahvas sisustama Rahva Palee, sellele on terve kultuurmaailma ja ka Eesti silmi avanud ju enne iseseisva Eesti ja tema Põhiseaduse tekkimist — Louvre, nii Vana kui Uus.

Kuid eeskätt iseloomustab meid muretus orirahvana-näimise pärast.

KIRÁLYI VÁR

KUNINGALINNUS-LOSS BUDAPESTIS

Buda tagasivõitmisel (1686) ärapõlenud toreda kuningapalee asemele ehitatud Maria Theresia ajal; mitmeti ümber ehitatud 19-nda sajandi algupoolel; a. 1849 uuesti osaliselt põlenud, 50-ndail aastail restaureeritud ja täiendatud. A. a. 1875—1882 osteti lossi all asetsevad eramajad ja -aiad nii lossiaia suurenduseks ja kujunduseks „rippuvaks“ aiaks kui ka õuekondlike kõrvalehituste soetuseks. Praegune üldmulje arhitektidelt Ybl ja Haussmann.

I

UNGARI iseseisvuse esindusarhitektuurist evib Királyi Vár — Kuningaloss Budapestis — ainult kaks võistlejat terves maailmas. Need kaks on Versailles ja Louvre, Prantsuse riigisuveräniteedi ehituskunstilise väljendusvormi kaks varianti.

Királyi Vár'i ehituskoht ise valitseb ungarlaste päälinna panoraamat nii, nagu Akroopol Ateena linna vaadet või nagu Toompea Tallinna arhitektoonset ilmet. Ehituskoht ise juba aitab Királyi Vár'i üldmulje imposantsuselt võistlejaks ja väärikaks tasapinnalise ehituskohaga Louvre'ile ja Versailles'ile; olgugi viimased ületamatud nii üld- kui detailmuljete ehituskunstiliselt väärtuselt; olgugi Louvre ja Versailles grandioosimad ehitusterviku laiuvuselt.

Arhitektoonse päälinnakroonina on Királyi Vár imposantseim maailmas: temaga võis võistelda keskendatud imposantsuselt vahest ning ainult Ateena Akroopol Perikles'e eluõhtul, ei või aga seda muidugi nüüd, olles varemeis. Ungarlaste kivist päälinnakrooniga suudaks võistelda vahest veel Pergamoni Akroopol Zeusialtari terrassiga, kui selle linnaehituskunstilise nägemusehte poleks meie maakera ammu kaotanud.

KIRÁLYI VÁR'I vaadeldes evib igäuks kriteeriumi selle kohta, mis on riigi ja rahvuse esindusarhitektuur riigisuveräniteedi väljendusvormina. Iseseisva väikerahva kultuursuse astet ning kultuuritahet valgustab vaid Királyi Vár paremini kui suurriigi Versailles ja Louvre.

EUROOPA iga iseseisev rahvas oleks kultuuritahtelt popsrahvas, kui tal poleks silma- ega hinge kultuuri päälinnaski oma riigisuveräniteedi väljendus- ning esindusarhitektuuri soetamiseks. Küsitava iseseisvustahetega vaid tundub see Euroopa väikegi rahvas olevat, kes Ungari Királyi Vár'i näinud on pildilgi ja siiski huvi ei tunne tahtagi soetada enesele sellist ülimalt liiki avalikku arhitektuuri.

Juba üksi Királyi Vár'i pärast kohustas ja kohustab meid, eestlasi, hõimlus ungarlastega. Meie pole aga hoolitsenud selle hõimlasekohustuse täitmise eest. Királyi Vár'i majesteetlik ilu on meid jätnud külmaks ja — kultuuritahte arengustmelt popsrahvaks, kes sellisena blameerib hõimlast: meie pole püüdnudki soetada oma riigisuveräniteedile ei arhitektoonset väljendus- ega esindusvormi.

Királyi Vár'i mulje on kriteerium. Selle kriteeriumi valgustusel osutub meie Riigikoguhuone välisarhitektuur paremal puhul provintsiaalavalikuks omapärasuseks, nii nagu seda on — Pihkva kaupmehe arhitektoonse eneserepresentatsioon Поганкины Палаты.

Királyi Vár'i mulje valgustusel osutub ka Kadriorulossikene selleks, milleks ta itaallase Michetti poolt kavatsatud 18-nda sajandi alul: suviseks lõbulossikeseks Vene keisri — naisele. Kadriorulossikene on isegi ülehinnangu puhul vaid — Eesti Väike Trianon. Kadriorulossi rõdul pole suveräänsuse kübetki: ta kisub Michetti fassaadi-mulje alla — nullistuseni.

MEIL armastatakse vastu väita: oleks ka Eesti rahval ungarlaste 10 miljonit lugev rahva-arv ja Királyi Vár'i ehitusaja suurungarlik riigikassa.

Lahetaguse hõimurahva arv on ainult kolm korda suurem eestlaste arvust. Ometi loobusid soomlased ungarlasi blameerimast Euroopa silmis, ehitades *Eduskuntatalo*, mille välisarhitektuur — ainuüksi juba ta pääfassaad — osutub muljelt samaks nagu Királyi Vár: riigisuveräniteedi vastavaltmajesteetlikuks arhitektoonseks väljendusvormiks.

KADRIORULOSS

*Eesti Riigivanema suvekorter
Arhit. Nicolo Michetti*

EESTIL ei ole oma riigisuveräniteedi esindusarhitektuuri ja Eestis nähtavasti ei tahetagi seda! Jäägem aga popsrahvaks oma pastlakultuuri juure!

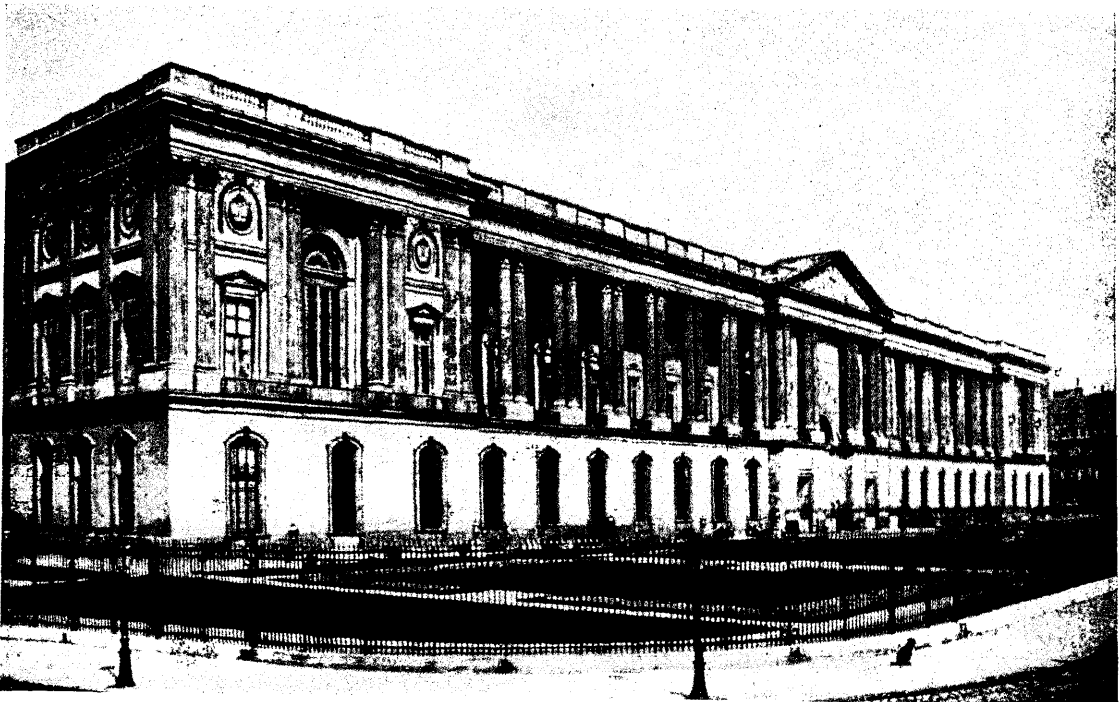
Kunstinäituste alalise ulaluse ehituse vajadus meie päälinnas ja vastav ehitusfond ühes Eesti Kunstimuseumi majaehitusfondiga, — nende ühendamist nõuaks iga enesest lugupidava rahvusriigi iga perikles ja iga colbert. Seda nõuaks igas teises rahvusriigis patrioot-seltskonnategelane, kui teda rõhub iseseisva isamaa parlamendihoonegi nii ebavastav välisarhitektuur, nagu sellega on nuheldud meie Riigikoguhoone ja Eesti suveräänriiklus.

Meie võimud näivad otsegu kartvat Eesti Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsust. Viimane võib — riigi võimu poolt korralekutsumatult! — hellitada avalikult väikeriigi kohta kuulmatut vähja-, luige- ja haviehituspoliitikat: ei taheta midagi teada ei Eesti Kunstimuseumist ega riigi või rahvuse esindusarhitektuuri vajadusest! Eestis võiakse — riikliku ehitusfondi arvel! — kavat-seda ja ajalehtede ümberlukkamata teadete järele ehitama hakata viiekordset maja, millest neli korda määratud mõnele kodanikule luksuskorteriks ning ainult üks kord, otsegu eraehituse-ilme varjamiseks, üldtähtsa kultuurivajaduse kuidagirahuldamiseks! Mõne kodaniku jaoks luksusateljeede ja luksuskubi maja ehitatakse riikliku sihtehitusfondi arvel! Seda võib enesele vaevalt lubada isegi rikkaim maailmariik! Aga meil on mõeldav kõik muu, ainult mitte riigi- ja rahvuse esindusarhitektuur!!

II

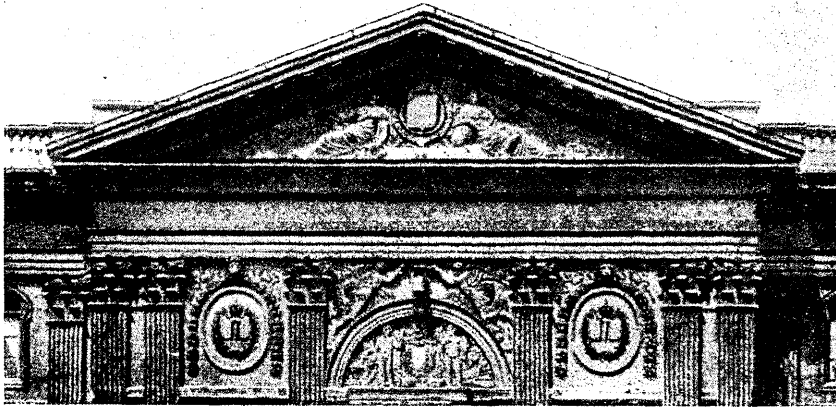
Nii meie kunstipoliitikuile kui ka meie riigimeestele pole Louvre'i ja selle olemismõtet nagu olemaski. Ma mõistaksin, kui üldse ei osataks lugu pidada kultuurist ja selle viljast, kui seda otse põlataks ja vihataks ning elataks vaid vene särgi kandmisele pükstel — kummalise looduslapsena.

Vana-Louvre'i püüfassaad oma kolonnaadiga osutub riigisuveräniteedi selgekeelsemaks kivist väljendusvormiks. Seda võib ütelda ka Vana-Louvre'i Suure Ōue kohta, ta Pavillon de l'Horloge'i mulje kohta.

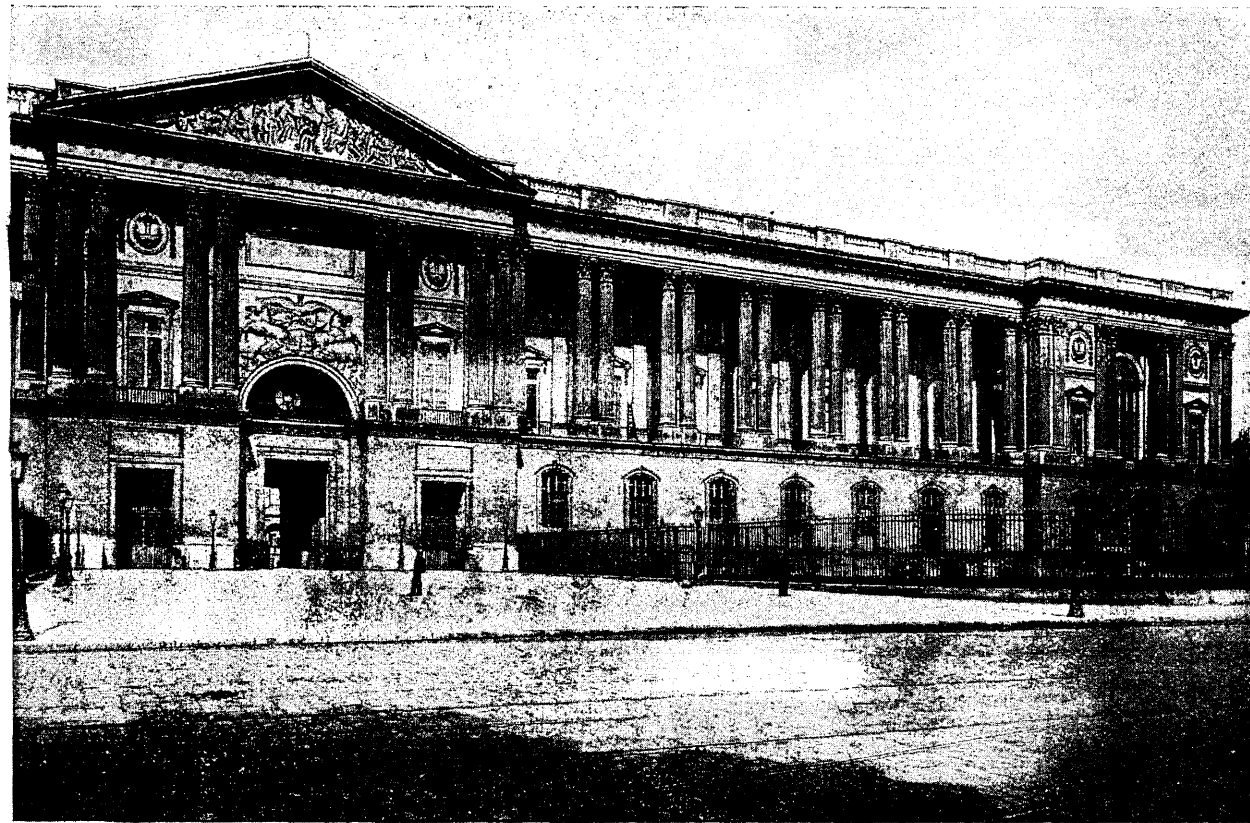
LOUVRE

PÄÄFASSAAD

LOUVRE

Fronton vastu Kunstide Silda

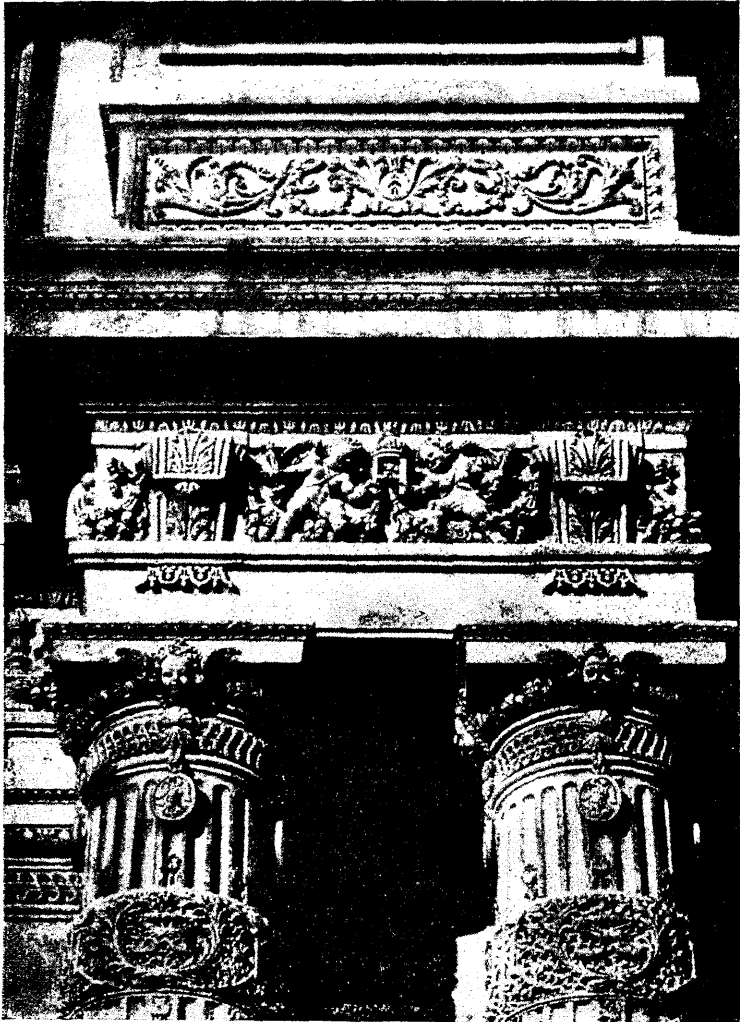

LOUVRE, PÄÄFASSAAD (1667—1674)

Arhit. Claude Perrault (1613—1688)

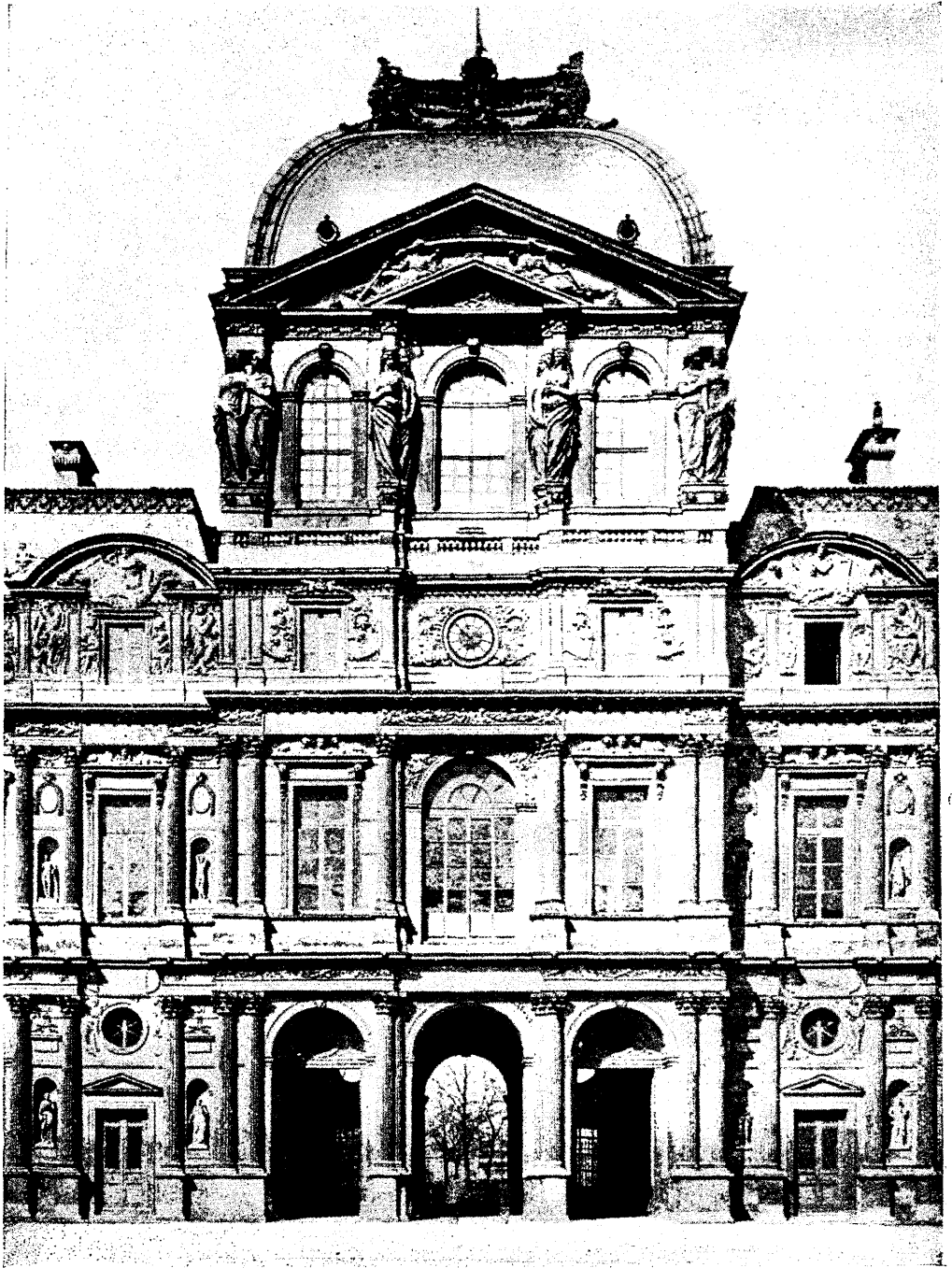

Louvre, „Galerie du Bord de l'Eau“ — 16—17-nes saj. — Vendade Lheureux friis

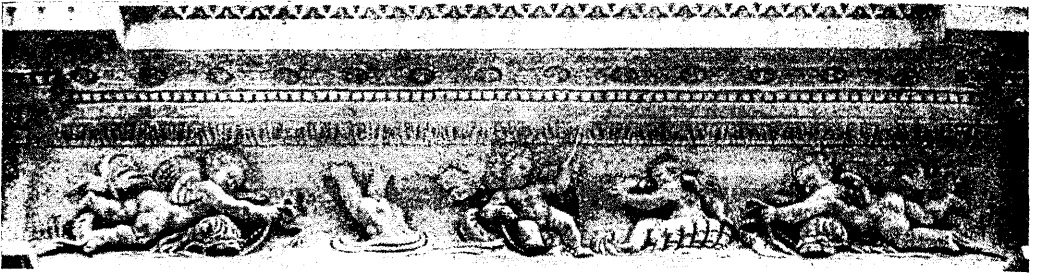

Louvre, Suure Galerii pääportaal, hüütud „Porte Jean-Goujon“, detail.
Skulptuurid Pierre Biard'ilt ja Barthélemy Prieur'ilt, 16—17-nes saj.

Kuid sama Vana-Louvre ühes Uue-Louvre'iga moodustab maailma grandioosima kunstimuuseumi: mitte üksnes ta ruumes leiduvate kunstiesemete lõpmatult rikkuselt, vaid just ka välis- ja sisearhitektuurilt ning viimase skulptuurseilt ehteilt. Inspireerugem siit natukenegi.

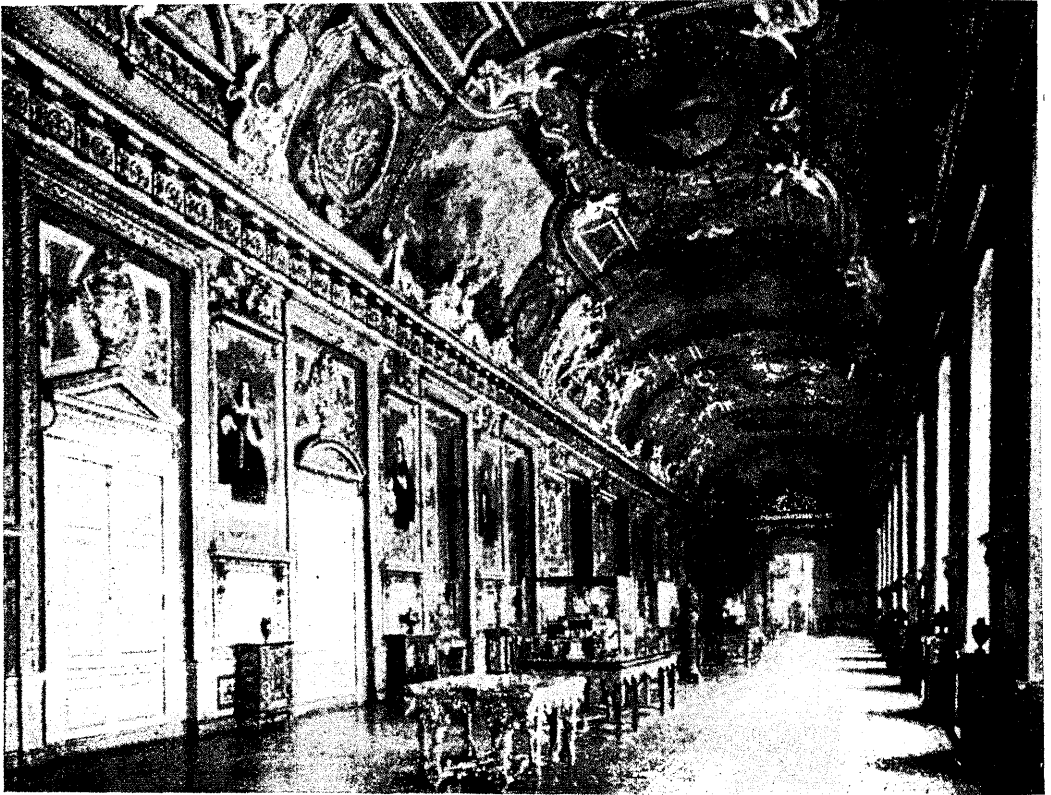

PAVILLON DE L'HORLOGE — TUNNINÄITAJA PAVILJONG — VANA
Suure õue fassaadi keskoht. Louis XIII-nda ajastu — 17-nda saj. algpool. —
Arhit. Jacques Le Mercier, 17-nda s. 8 suurt kariatiidi Jacques Sarazin'ilt

Louvre, „Galerie du Bord de l'Eau“

Friis

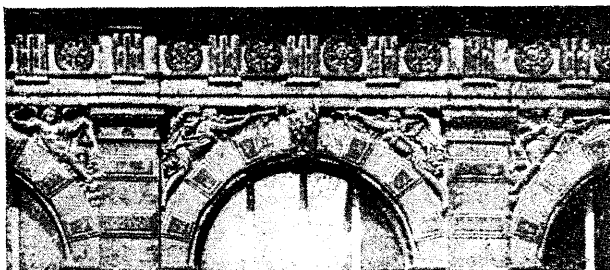

LOUVRE, GALERIE D'APOLLOŨ

APOLLONI GALERII

Dekoraator Charles Le Brun (1619—1690)

Prantsusmaal peetakse väga sündsaks seda, et Louvre on riigisuveräniteedi väljendus- ja esindusvorm — keset päälinna — ning ühtlasi kunstihoone igavese kunstinäituse ehk kunstimuseumi hoonena. Eestil ja Eestis arvatakse jätkuvat

LOUVRE ANTIKSUSTE GALERII AKNAD, 17-NES S.

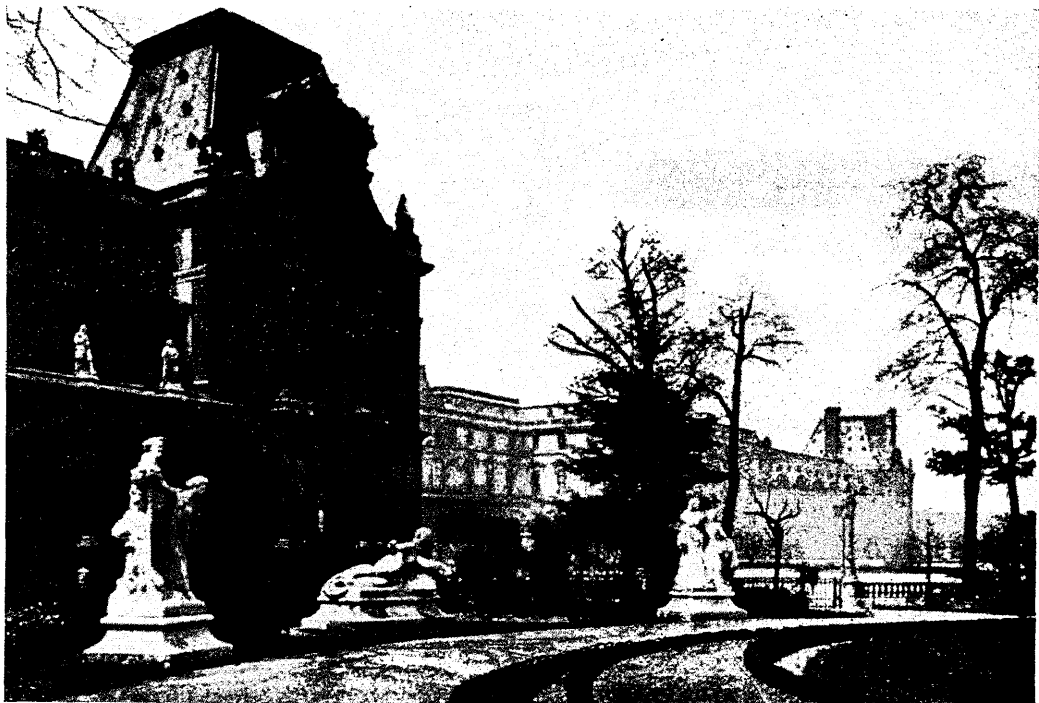
KA Soome parlamendihoone püüdnud majesteetliku ilu *mutatis mutandis*, sellegi võiks Eesti väga hästi evida oma pealinnas — ka kunstihoone püüdnud püüdnud ja kunstihoone üldise välisarhitektuurina. Seda võiks teostada Eesti — hää tahtmise eeldusel — isegi kolm-neli korda Soome omast vähema ehitusvõimsuse juures. Et seda võia, seks ju ongi olemas ehituskunst ja ehituskunsti poliitika!

Seks vajab Eesti — ennekõike! — Eesti Kujutava Kunsti Sihtkapitali majaehitusfondi ühendamist Eesti Kunstimuseumi hooneehitusfondiga.

AEGSASTI aga, just ka rahva- ja riigimajanduse kriisi ajal, tuleb helgemate aegade tulekutunniks läbi mõelda kunstinäituste ja Eesti Kunstimuseumi ühise hoone ehitamise kava tsust ühes — edaspidistegi seda laadi ehitusvajaduste ettenägemisega ühe suurhoone ehitamise kaudu.

Kui hõimupoliitika areneb sõnakõlksutusest reaalsuse poliitikaks, siis kerkib ärajäämatult päevakorda Ungari Kunstimuseumi ja Soome Kunstimuseumi asutamine Tallinnasse. Meie kahe iseseisva hõimurahva kunstimuseumid peaksid loomulikult evima ühise hoone Eesti Kunstimuseumiga.

Kadunud krahv Klebelsberg teatas Tartu Ülikooli küllastamise puhul a. 1930 rektorile ja teistele professoritele: Ungari valitsus kalduvat õiglasele vaatele, et hõimuliikumist hõimurahvad peaksid toetama riigikassast — proportsionaalselt vastava hõimurahva liikmete arvule. Selle Ungari riigimehe-kultuuripoliitiku ametlikust väljendusest tuleb järeltada, et ungarlased toetaksid väga mõjuval määral Eesti Kunstimuseumi ühendamist Tallinna Ungari Kunstimuseumiga

KARUSSELLI SKVEER

LOUVRE

ühise katuse alla. Soome Kunstimuseumi asutamist Tallinnasse toetaks vististi ka Soome.

Vastavalt neile vististi ärajäämata tulevikuettevõtetele tuleks algusest pääle kavatseda — ühist Eesti Kunstimuseumi ja kunstinäituste hoonet.

KUID eestlaste kujutava kunsti arengut ei mõistaks meie oma laiemad rahvaringkonnad, kui Eesti Kunstimuseumi ei ühendata — Prantsuse Kunstimuseumiga Tallinnas. Prantsuse ametlik kultuurpoliitika on juba 10 aastat häätahtlikult suhtunud oma rahvuskultuuri levikule Eestis, mida eestlaste rahvuskultuuri edu ja õitseng nii ilmtingimatult vajab. Prantsuse ametlik kultuurpoliitika on juba 10 aastat rikkalike summadega toetanud Tartu Prantsuse Instituuti. Kahtlematult suhtuks Prantsuse Valitsus häätahtlikult sellesse, kui meie, eestlased, märkaks Tallinnas asutada — Louvre'i osakonna kõigi Balti riikide jaoks...

Louvre'i osakonna asutamisest Tallinnas kõigi Balti väikerahvuste ümberkasvatamiseks, selle kultuurpoliitilise suurülesande üldtähtsaks-pidamisest pole mina isiklikult loobunud 30 aasta kestel. See tööeksperiment on nii vana kui vana on nooreestlaste liikumise algatajate triumviraat, mille liikmeks mul au oli olla. Sellest tööeksperimentist ei loobu mina — paljude põhinooreestlastega; ehkki vanaeestlastest riigimehed on mõistmatult lasknud Eestist vedada välja siin iseseisvuseni leidunud ja hiljem Venest suurel arvul sisse veetud prantsuse plastika-teoseid, mis määratu turuväärtuse juures — näit. von Liphardt'i kogu, Houdon'i Marie Antoinette'i büst — olid ülisoodsail tingimusil evitavad riiklikule Kunstimuseumile, Louvre'i osakonnale...

Nii siis, kui praegu pole aeg isegi ajutise kunstihoone ehitamiseks, siis on praegu aeg — laiemale ja tulevikurahuldavale alusele põhjendada Tallinna Kunstihoone ehituskavatsust.

Ennekõike vaid vajab Eesti rahvuslik ühiskond oma hingerahuks seadusandlikku akti, mis lõpu teeks Toompea pinna võõrandustele eraisikute ja -ühingute kasuks. Eeskätt vajab Kunstihoone tulevikurahuldav ehituskavatsus vastavat ehituskohta, milleks osutub ainult Tallinna Toompea.

Meie vana päälinna Toompea on ometi võrreldav Királyi Vár'i imposantse ehituskohaga... Ükskord selgub see kindlasti ka meie periklestele ja colbertidele. Kuid selguma peaks see enne, kui Toompea pind on eraomanike nimele kinnistatud viimse ruutmeetri.

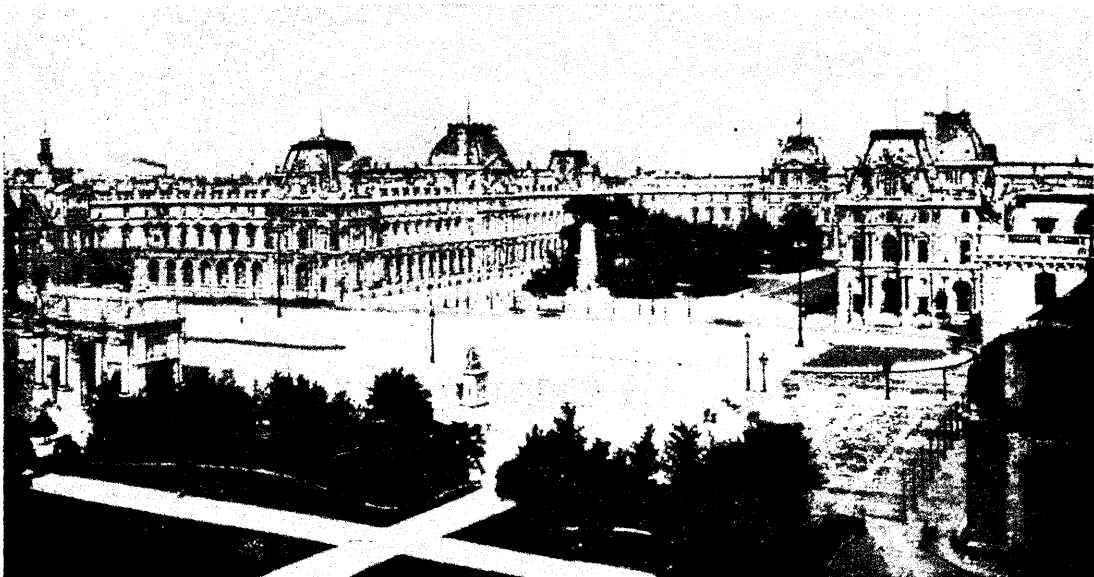

PARIIS, AVENUE DES CHAMPS ÉLYSÉES

Vaade Karusselli Skveerilt ja Platsilt

Tallinna Toompeal võime meie, rahvarajanduse heledama tuleviku saabumisel, ehitada mõistele ja otstarbeile vastava Kunstihoone. Sääs võime Kunstihoone pääfassaadi ja üldise välisarhitektuuri soetada ehituskoguna, mis määraks ette ja algataks edaspidi Lossiplatsi ümber ehitatavate riigiülemvõimuhoonete terviku Királyi Vár'i imposantsusega ja isegi algupärasena...

Toompea Lossiplatsi põhjakülje hoonestik kuulub tulevikus ilmkahlematult nihutusele põhjapoole enam kui 40 meetrit. Nii palju meetreid tuleks juba

UUS LOUVRE, KARUSSELLI PLATS-AUÐU

Toompealossi pääkorpust pikendada põhjapoole, nagu ma seda juba olen põhistanud 1930. a. *Olionis* (nr. 4 ja 8).

Nii ja ainult nii on ette määratud kord tekkida Eesti Kunstimuseumi tsentraalkorpusel keskmise kuppeltorni all ja Ungari Kunstimuseumi ning Soome Kunstimuseumi tiivkorpustel kõrvalkuppeltornide all...

Nii aga tuleks Toompealossi pääkorpuse põhjapoole tiiva pikendus — juba ehituse ettevõtmisel — ette näha Prantsuse Kunstimuseumi jaoks.

Nii tuleks vaid Toompealossi pikendatava pääkorpuse vastasehitusel — ümberkujundatava Lossiplatsi vastasküljele ehitataval Riigipääpaleel — põhjatiib algusest pääle kujundada Prantsuse Kunstimuseumi lisaruumiks ja ühtlasi Poola Kunstimuseumi ruumiks...

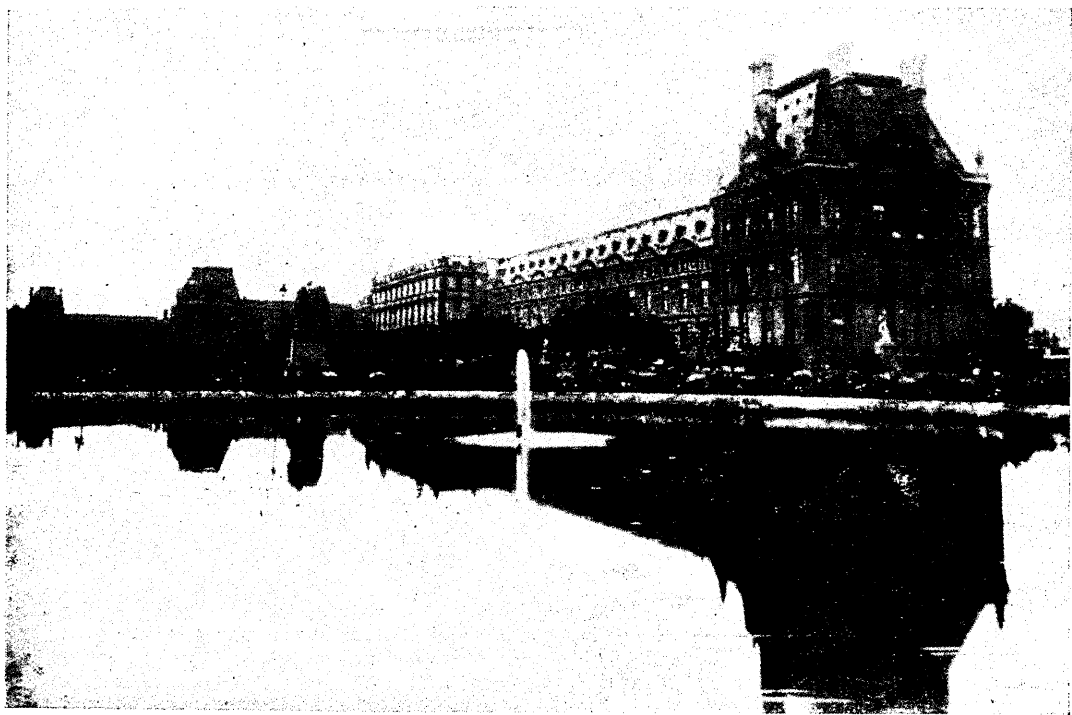
Selline tohiks olla Tallinna Kunstihoone ehituskavatsus — Perikles'e ja Colbert'i vaimus ning Királyi Vár'i imposantsusega...

KUID meil ei leidu riigimehi, keda huvitaks püsiv kuulsus Euroopas: neid huvitab mammonarhikese-kuulsus kodumaal — talupoja- ja väikekodaniku-au-

ahnuse rahuldus, raskekaal kodumaiste aktsiaseltside konsortsiumi-ringkondades. Neid ei huvita kuulsus Ungaris ega Soomeski, ammugi mitte patrioodi-colberti kuulsus Pariisis...

Meil leidub küll hõimupoliitikuid, kelle on isamaa iseseisvus aidanud mõjuvõimsusele ja vaesestmehest vahest rikkamaks, kui seda oli Ungari kadunud hõimupoliitik krahv Klebelsberg, tänu oma esivanemate põlverea varakogumisele. Kuid meie hõimurahva magnaati-kultuurpoliitikut ei rahuldanud haridusministeerium ka mitte see, et Királyi Vár'i kivid ainuüksi juba mõjuvalt suutsid ja suudavad kisedada ja nõuda Euroopa-Ameerika kultuurinimkonnalt — õiglasemat lugupidamist Ungari riigisuveräniteedi õigustatud ulatusele... Oma ootamatult varase surmani asutas meie hõimurahva magnaat-minister üle 1000 kooli ning asutuse, ja seks, et need — kasvataks ungarlasi endid ja isegi hõimurahvaid ning ka eestlasi, ja kasvataks neid nimelt ka lugupidamisele nii Ungari kui Eesti riigisuveräniteedi õigustatud ulatusele.

Meie magnaatide-hõimupoliitikute hulgas leidis tänini vaid selliseid, kes oma erakondliku mõjuvõimsusega tahtsid — ära keelata eestlastele lugupidamise oma riigisuveräniteedi õigustatud ulatusest päälinnapildigi tippu... Meil leidis selliseid kah-hõimupoliitikuid mõjuvõimsate riigimeeste hulgas, kes isegi tahtsid — ära keelata meile inspireerumist hõimurahva Királyi Vár'ist... Hulgas isegi Ungari kõrgeima ordutähe kavaleere, lugesid meie võimumehed oma hõimupoliitiku-kohustuseks aidata kinnistada — vormiliku sissekandega kohtu kinnis-

TUILERIES' AED, PALAIS DU LOUVRE JA PAVILLON DE FLORE (1600—1609)

UUS LOUVRE, RICHELIEU PAVILJONG

tusraamatusse! — iseseisva Eesti päälinnapildi tippu isamaad iseseisvusetuks sümboolselt alandavat Püha Venemaa kirikukülamaastikku...

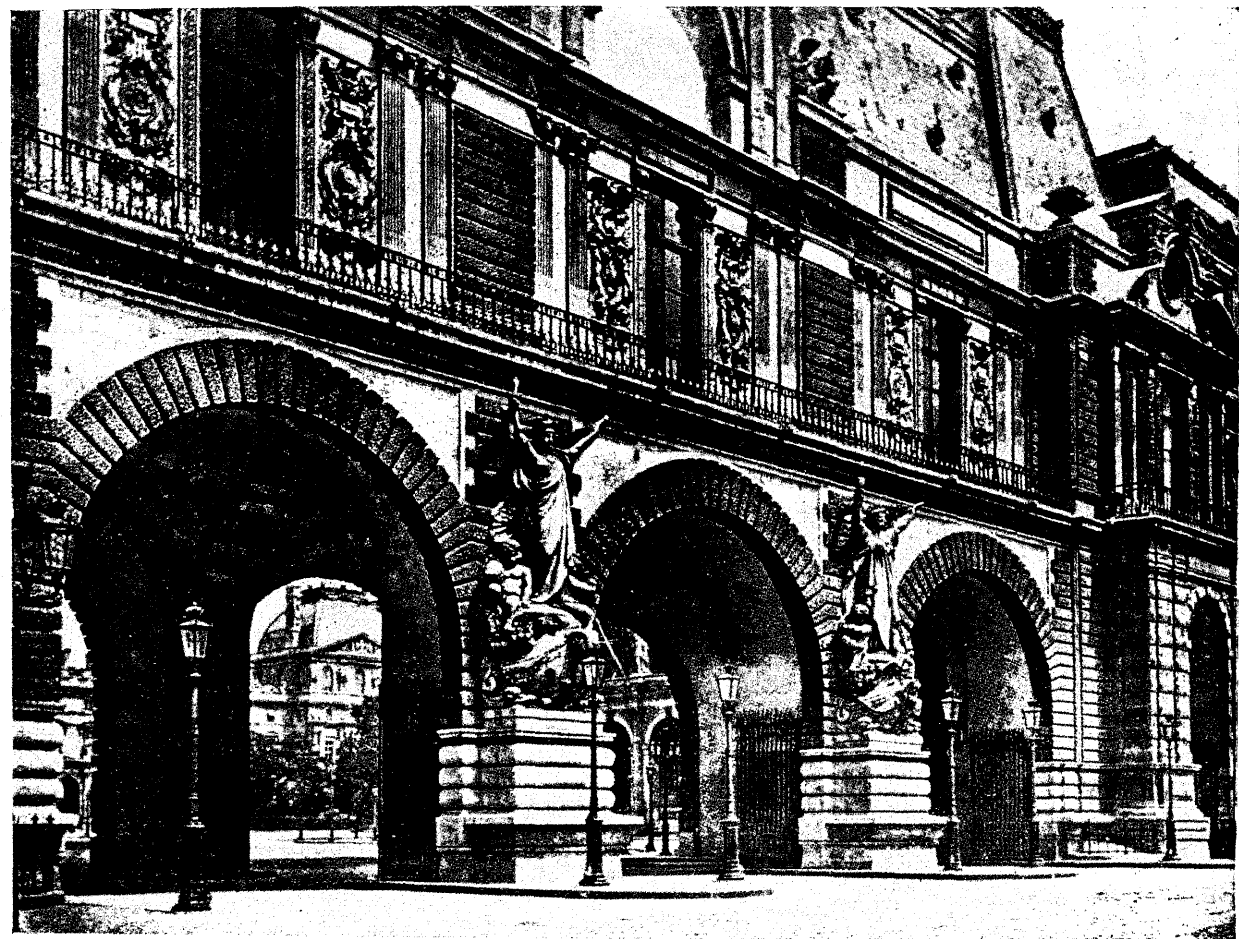
Arutlustest Tallinna Toompea suveräniseeringuvajaduste ja -vahendite üle algas üks, 1931. a. novembrikuu *Olionis*, silmapaistvana trükitud päätükipäälkirjaga *Tallinna Toompea — Püha Venemaa kirikukülamaastik*. 1931. a. detsembrikuul juba reageeriti nii, et Riigikogu — jõuluvaheajaeelsel ruttamisel muidugi! — vastu võttis seaduse, mis ette dikteeris: kinnistada eraomanduseks ühele kiriklikule eraühingule — sissekandega Tallinna-Haapsalu rahukogu kinnistusraamatuisse! — Toompea Lossiplatsi keskkohat ja lisaks ehitusplatse küünide ja onnidega Eesti tähtsaima riikliku platsi äärel... Teiste sõnadega: mõjuvõimsate hõimupoliitikute poolt inspireeritud seaduseelnõu juhiti Riigikokku ruttamismomendiks ja seks, et — takistada eestlaste Királyi Vár'i tekkmist iseseisva Eesti päälinnapildi tipul Püha Venemaa kirikukülamaastiku asemele... Muidugi, Ungarilt ja Soomelt saadetud kõrgeimat ordotähte ei saatnud tagasi mitte ükski mainitud seaduseelnõu inspireerijaist-hõimupoliitikuist: nende hankimiseks oli vaeva nähtud — sõnadekõlksutamisega; neid kanda vajati ja vajatakse — nime kallimaltmüümiseks aktsiaseltsidele; neid kanda vajati ja vajatakse häälte korjamiseks valimiste ajal... Imestada aga tuleb, et selliseid võimumehi-hõimupoliitikuid veel pole näha omale esindusmaja ehitamas — Moskva sinoodimaja välisarhitektuuriga... ja samale Lossiplatsile...

Meie võimumeeste-hõimupoliitikute südametunnistust ei eruta see, et nad oma tegevusega — piinlikku seisukorda asetavad Euroopa silmis Ungari ja Soome: kandes viimaste kõrgemaid ordotähti, takistavad Eestit mitteblameerimast tõeliselt-iseseisvaid hõimurahvaid...

KUID seda piinlikumaks osutub lugu mõtlevalle eestlastele, et meie hõimlust ungarlastegagi — ja mitte ainult soomlastega — teab juba terve Euroopa.

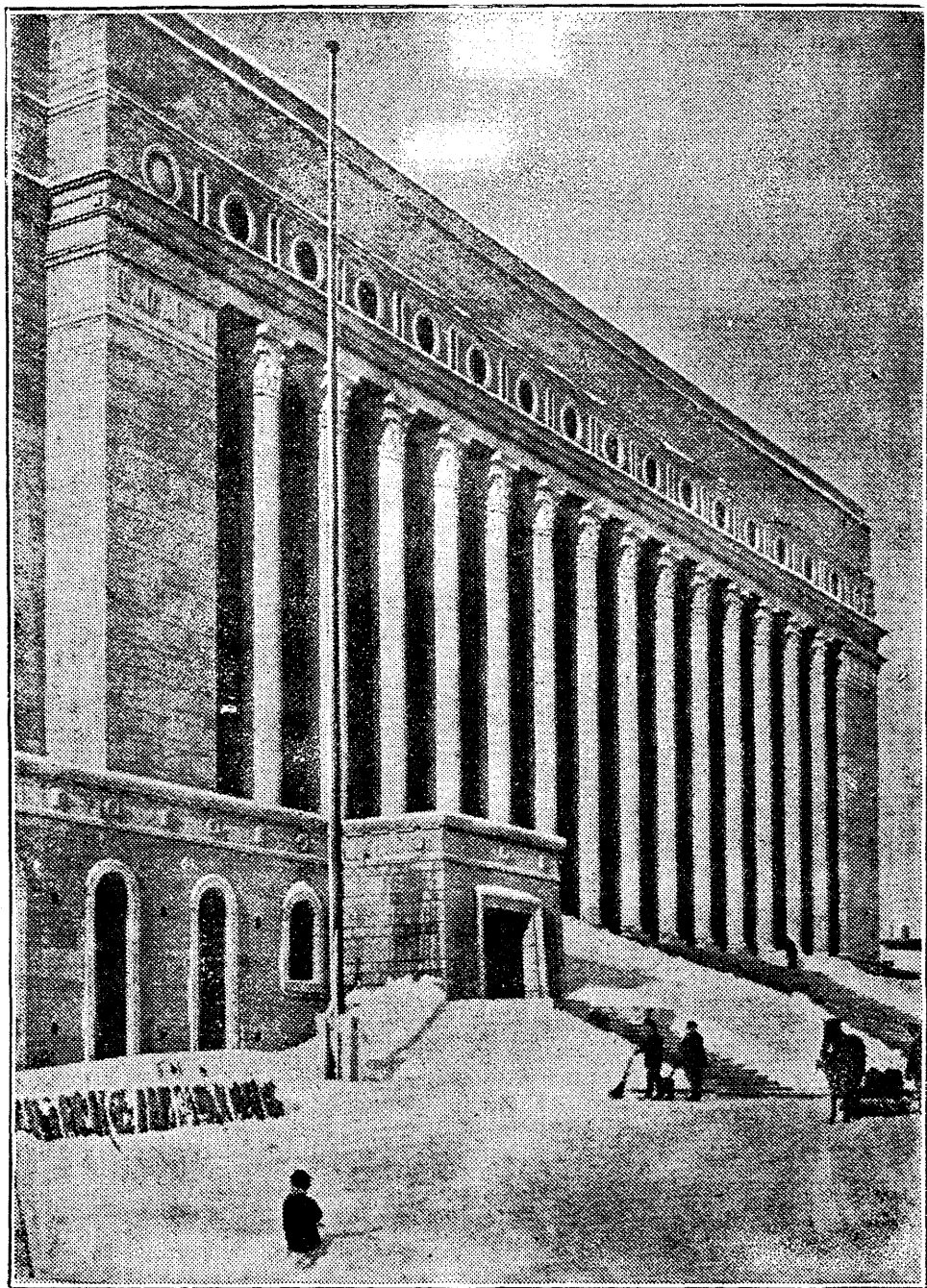
Seda teab isegi terve maailm. On ju tervele maailmale esiteldud eestlasi ungarlaste kõrval Euroopa härrasrahvana *par excellence* ja isegi turaanse toredusearmastuse hellitajana. Sellisena on meid esitlenud tervele kultuurmaailmale krahv Hermann Keyserling oma raamatus *Das Spektrum Europas*, mis poolaastakümneni eest ilmunud. Tänu vaimukale loetavusele ning prantsus- ja ingliskeelseile tõlgetele, on see raamat nüüd tervet kultuurmaailma informeerinud: eestlased on samuti turaanset raassi iseseisev rahvas nagu ungarlasedki; eestlased osutuvad Euroopa härrasrahvaks *par excellence* nagu ungarlasedki; eestlased hellitavad turaanset toredusearmastust nagu ungarlasedki...

Oma raamatut kirjutades muljete järele iseseisvuse algaastail külastatud Eestist, oli krahv H. Keyserling muidugi veendunud, et tema väiteid äsja iseseisvaks saanud Eesti ei 'blameeriks hiljem ekslikuks — kui mitte autori, siis kiidetu enese pärast.

LOUVRE, VÄRAVATE-EHITUS SEINE'I KALDAL

Arhitektid Visconti ja Lefuel

SOOME PARLAMENDIPALEE (1927—1931), PÄÄFASSAAD

HELSINGI
Arhit. J. S. Sirén

Enese ning galandi krahvi blamaaži tõttas küll ära hoidma meie lahetagune hõimurahvas: ehitas Helsingis parlamendihoone, mille pääfassaad ja üldine mulje on majesteetlik nagu Királyi Vár'i oma. Eneseblamaaži ära hoidma ei tõtanud ega tõtta vaid meie, eestlased. Meie soetame eeskätt oma erakonnatuusadele üha edasi luksusaautosid ja luksuseraelamuid linnas ning maal, oma riigisuveräniteedile vaid mitte ainsatki esindus- ega eneseväljendus-kinnisvara... Isegi riigile iga õiguse alusel kuuluva kinnisvara päälinna Akroopoli, isegi seda võisid talupojakavalusega erakonnatuusad tasahilju tüürida ära-kinkimisele — erakinnisvaraks tuusa häälekarja suurendavale eravõimule...

III

Oma parlamendihoone ja eriti selle pääfassaadi soetanud majesteetlikuna *par excellence*, hoolitsesid soomlased, et hõimluse pärast nendega piinlikkust kannatada ei tarvitseks ungarlased, Királyi Vár'i ja Budapesti parlamendihoone omanik ning Euroopa härrasrahvas *par excellence*... Soomlased hoolitsesid, et nad ei blameeriks ennast ega krahv H. Keyserling'i kultuurmaailma ees.

Parlamendihoone ehitus Helsingis alustas soome ehituskunsti ajaloo teise kõite ja kohe kuldkirjaliste lehekülgedega. Soome era- ja provintsiaalavalikule ehituskunstile oli juure tekkinud — riigisuveräniteeti väljendada ning esindada suutev ehituskunst.

Soome periklesed ja colbertid mõistsid, et rahvuse omariiklus ja riigisuveräniteet nõuab armastavat aukartust mitte ainult rahvusriigi enese kodanikelt, vaid ka terve kultuurmaailma lugupidamist. Soome periklesed ja colbertid mõistsid, et Helsingi vajab seepärast aukartust ning lugupidamist sisendavat riigisuveräniteedi arhitektsoonset väljendus- ja esindusvormi ning mitte ainult parlamendi töötamajaja. Soome periklesed ja colbertid ühes parlamendihoone projekteerijaga suhtusid ülesandesse sellise hingelennuga, nagu sellisesse ülesandesse suhtunud olid — Perikles kaastöölisega Ateena Akroopoli kujundusel ja Louis XIV Colbert'i ning arhitektidega Louvre'i pääfassaadi ja Versailles'i kujundusel...

ISESEISVUSE-eelse era- ja provintsiaalavaliku ehituskunsti kõrge tasapind hoidis Soomes parlamendihoone loojaid eksimiselt — provintsiaalavalikku arhitektuuri, ehkki viimasel Soomes ei puudu kõrgeväärtuslikku omapärasust ja isegi rahvusvarjundeid. Soome parlamendihoone loojaid ei eksitanud isegi suure kodumaalase arhitekt Saarise maailmakuulsus nii Helsingi päävaksali loojana kui auhinna-võitjana dollaritemaa „ilusaimate“ pilvelõhkujate võistlusel.

Väga õieti ei peetud Soomes parlamendihoonele sobivaks mingit kontsessiooni Chicago või New-Yorgi pilvelõhkujate ärihoone-arhitektuuriga ja ka mitte Saarise isikliku pilvelõhkuja-stiilikatsuga. Soome parlamendihoone loojad olid — selle vastu — tähelepanelikult süvenenud dollaritemaa päälinna Washingtoni üleriikliku ja üldrahvusliku tähtsusega arhitektuuri.

Kadeduseta konstateerin lahetaguse hõimurahva parlamendihoone loomingu ainuvõimalikku lähtumist Washingtoni Valge Maja ja muude üleriiklike hoonete välisarhitektuurist, mis tagasihoidliku vabadusega moderniseerinud Euroopa riigisuveräniteedi arhitektosonsete ilmestusvormide hiilgeteoseid — Louis XIV-nda, Louis XVI-nda ja Napoleon I-se aja majesteetlikku klassitsismi. Ilmselt on Soome parlamendihoone projekteerijat juhtinud Valge Maja viimase inspireerija, Pariisi Panthéon'i, mõju mõistmisele. Ilmselt on Pariisi Panthéon'i portiku majesteetlik ilu juhtinud Eduskuntatalo fassaadi looja Perikles'e aja Akroopoli Neitsitempli majesteetliku ilu õietihinnangule ja -ümbärnägemisele.

Nii loodi riigisuveräniteedi arhitektoonlik väljendus- ja esindusvorm — kõrge ehituskunstilise tasapinnaga Soomes.

EESTLASTE rahvusdemokraatia oli vaid oma parlamendihoone ehitusega küll ette rutanud soomlastele, kuid seejuures — lausa unustanud hoida ära piinlikkust ungarlastele ja nüüd järgnenud piinlikkust soomlastele: Riigikoguhoone soetajad olid lausa unustanud mitte soetada piinlikkust Euroopa silmis ungarlastele ja soomlastele hõimluse pärast eestlastega...

Õtsegu ungarlaste riivamiseks ehitati Riigikoguhoone — Királyi Vár'i ehituskohaga võrdsele Toompeale. — Riigisuveräniteedi esindushooneena enne-

kõike evis Riigikoguhuone just Királyi Vár'i tähtsaima ehitusotstarbe. Kuid tekkis turaanset härrasrahvalikkust lausa kaheldavaks esindav ehitus Toompealossi õuel. Eesti parlamendihoone tekkis peidetuna keskaegse sunnilossi vormilt primitiivsete müüride varju ja tekkis välisarhitektuuri vormivõtteilt ning muljelt võistlejaks — Pihkva kaupmehe esindushoonele... Otsegu oleks ta omanik, turaanlik härrasrahvas, mõni üldsusevaenulik tõsikhärrasmeeste korporatsioon, mille konvendihoone vahest kardab päiksevalgust ja härrasrahvalikku arvustust omaniku aadressil... Õnneks või ka õnnetuseks ei tunnud raamatu *Das Spektrum Europas* kirjutamisel autor meie Riigikoguhuone ehituse poliitilist-arhitektuurset tulemust...

Riigikoguhuone välisarhitektuur osutub täielikult võimetuks väljendada või esindada riigisuveräniteeti. Selle fataalsuse pärast tuleb süüdistada meie sfäärides valitsenud ja tänini valitsevat ebausku. Iseseisva Eesti sfäärides valitseb tänini usk, et ebausku olevat tunnustada roomlaste tõekspidamist *ex nihilo fit nihil*.

Meie sfäärides arvati ja arvatakse, et ka riigisuveräniteedi väljendus- ja esindusarhitektuuri loominguks annab kõike Riia provintsiaalsakslikku polütehnikumi arhitektidiplom ja „õpi- ning rännak-aasta“ Euroopa provintsis, Saksamaal...

Nagu aga nägime, ei hinnatud Soomeski nii kõrgelt tema tõestikõrge kodumaise-provintsiaalavaliku arhitektuuri koole ja nende maitset...

Fataalse ebausku tulemus — Riigikoguhuone — läks vaid maksma mitte ainult 130 miljonit senti ajal, kui sent oli kallis: fataalne tulemus tõendas ungarlastele hõimurahva eestlased — iseseisvustatetud popsrahvaks...

Riigikoguhuone arhitektidele võib apoloogiati jatkata Hanno Kompus. *Biograafilise Leksikoni, Avalike tegelaste albumi* toimetus võib Riigikoguhuone arhitektide ühes apoloogiaga ette kiita meie sfääridele — edaspidisekski. Hanno Kompus võib edaspidigi ülistada Riigikoguhuone arhitekthe isegi turaanse omapärasuse põhjendajaks avalikus ehituskunstis ja kogunisti riigisuveräniteedi arhitektoonse väljendus- ja esindusarhitektuuri alal... Hanno Kompus võib ka edaspidi ehitusesteete üllatada kunstiteaduslike sensatsioonleidustega, nagu *Eesti Kunsti Aastaraamatu* läinud kümnendi keskpaiga vihus, et — kolonnidega fassaad olevat „venelik“ ja „optantlik“, ning seepärast olevat üha venelik Louvre'i pääfassaad ning Helsingi parlamendihoone pääfassaad ning üha optantlik... Kuid see oleks provintsiaalsakslik tühi töö ja kalli kriitpaberi raiskamine Eesti Kultuurkapitali arvel: sellise töö on rahva- ja sfääridepimestustöök algusest pääle ja tühiseks ette tunnustanud Királyi Vár Budapestis, ja lõplikult Eduskuntatalo Helsingis.

Hõimlus eestlastega vaid poleks ungarlastele ja soomlastele Euroopa ees vähem piinlik isegi mitte siis, kui meie Riigikoguhuone välisarhitektuur olekski nii tõeline omapärasus, nagu selline tõeline omapärasus on — Pihkva kaupmehe Поганкины палаты.

IV

Tõsi, Riigikoguhuone projekteerimis- ja ehitusajal ei ergutanud hõimuliikumine meie härrasrahvast tutvumisele ungarlaste Királyi Vár'iga. Ka Tartu Prantsuse Instituuti polnud siis ergutamas Eestit tutvumisele Versailles'i ja Louvre'iga. Tõsi, siis nähti Euroopat läbi baltlike värviprillide ja arhitektuuri alal eriti läbi baltlike-kadakasakslike värviprillide Riia polütehnikumi optikatöökajast. Tõsi, siis olid vähemuses isegi need, kellele „aknaks Euroopasse“ oli tsaariaegne Peterburi oma üleriikliku arhitektuuriga itaalia-prantsuse suurmaitses. Tõsi, siis oli mõisate ülevõtmisega ebaturaanse loogikaga üle võetud ka meie kultuurpoliitikaks — baltlik metsnurgaparunlikuna ja isegi kadaksakslikuna kah-kultuurpoliitikana eestikeelses tõlkes.

Kuid — lugu kestab... Kavatses ometi Eesti Kujutavate Kunstide Sihtkapitali valitsus — meie päälinnas ja riikliku ehitusfondi arvel! — mingi üldsusevaenulikule korporatsioonile konvendihoonet! Kavatses konvendihoonet ja seda jällegi ära peita — Konservatooriumi ja ärihoonete varju — turaanse ning härrasrahvaliku arvustuse est!.. Seda kavatsetakse isegi nüüd, kus mõnc-

tunnilise laevasõidu kaugusel asetsev hõimurahvas tervet Eestit on õpetanud, kuidas ja milleks tarvitatakse kultuurses õigusriigis riiklikku ehitusfondi ning millise rahvusliku kohustusega oma raassi teiste härrasrahvaste vastu...

Nagu Budapesti Királyi Vár ei suutnud, nii ei näi suutvat Helsingi parlamendihoone pääfassaad kõrvaldada jantimiselt meie riigi ja rahvuse esindusarhitektuuri alal — baltlasi ning kadakasaksu eesti tõlkes, arhitekthe Riia provintsiiaalsakslikust polütehnikumist aastase täiendusrännakuga Euroopa provintsis Saksamaal! Olustik sunnib mind üles kutsuma meie härrasraha raassija rahvusteadlikke kodanikke — vaimsele retkele isamaamõnitajate vastu.

Kuid vaimne vabadussõda nõuab meilt vastasfrondi õiglast ja humaanset kohtlemist. Vaja selgusel olla, ehk on vastasrind vähem pahatahtlik riigi ja rahvuse ning raassi au vastu ja on rohkem — saamatu pärast mürgitust meie isamaal sajandeid pesitsenud provintsiiaalsakslikust üldsusevaenust.

KÕIGEST kõige vähem saab ehituskunst edeneda ning õitseda väljaspool ruumi ja aega.

Ehituskunstiteos vajab toetuda mittevajuvale reaalsele maapinnale ja nõuab võimalikult vaba õhuruumi ning vabu perspektiive enese välisarhitektuuri ümber, kuigi hää ehituskunstiteose võlvus osutub metafüüsilisemaks sümfoonilise helikunstiteose võlvusest parima orkestri ettekandel. Riigisuveräniteeti väljendav ja esindav ehituskunstiteos vaid vajab mitte ainult vajumatut ehitusplatsi, vaid seda — reaalsenaoleval ning vajumatul riigiterritooriumil. Enne kui polnud eestlastel oma rahvusriigi territooriumi reaalse ajaloo faktina ja vajumatuna, ei saanud üldse mitte olla eestlastel oma riigisuveräniteedi väljendus- ja esindus-ehituskunsti. Kui olekski eestlased sellise ehituskunstiteose soetanud oma päälinnas, mõni aastagi enne Eesti iseseisvuse maksmapanekut, oleks soetajaid nende isamaalt Vene riigivõim saanud külmale isamaale: rahvuslikku riigisuveräniteeti väljendav ja esindav ehituskunstiteos, selline mõistet vastavana suudab oma metafüüsilise võlvusega, selle vägivaldsete kõrvalduskatsete puhul, kuumendada härrasraha sõjameeleolu üldrahvuslikuks... Isegi rist Pühal Sofia, isegi nende kolme sõna poliitiline sidestus ainult pildistusegi kaudu tuntud mõjuva arhitektuuriga, see oli Ida-Euroopas ja mitte kaua tagasi isegi haarangõjalise meeoleolu populaarseimaks kuumendajaks...

Ehituskunst ei saa edeneda ega õitseda ka väljaspool aega, isegi mitte väljaspool oma aega: ehituskunsti õitseng vajab omaaegset ehituspraktikat ja isegi omaaegset maitset projekteerimiseks. Ehituskunsti alal leiutada uusi vorme üldväärtusega kunstile, — siin maksab leiutaja Edisoni tõekspidamine: enne 99% õppimist ja praktiseerimist, siis 1% leiutustalenti...

Poliitilise iseseisvuse vaid saavutas Eesti sajandil, mis pole riigisuveräniteedi ega isegi rahvuse iseseisvuseväljendus- ega esindusarhitektuuri sajand: käesoleval sajandil pole Euroopas praktikat riigisuveräniteedi esindusvormi ehituse alal. Juba käesoleva sajandi alguseks oli Euroopas möödunud sellise arhitektuuri õitseng ja isegi järelõitseng. Sellise ehituskunsti järelõitsengugi; möödumine ilmnis mitte ainult Saksa keisririigi Riigipäevapalee ehitusena; ilmnis isegi juba Suur-Britannia maailmariigi parlamendihoone ehitamisel Londonis. Prantslaste keskaegse katedraalistiili inglise rahvusvarjundigi uuestielustus ja liiti riigisuveräniteedi väljendusarhitektuurina, see tundus eba-veenvana nii poliitiliselt vormimõtteilt kui nende käsitlese ehituskunstilise kõhnavõitu tulemusena hiiglakulutuste järele...

Meie riigikoguhoone arhitektide „õpingu- ja rännakuaastail“ vaid polnud enam terves Euroopas kusagil praktikat riigisuveräniteedi väljendusvormi projekteerimise ega ehitamise alal. Ehituskunsti sel ülimal liigil näis olevat Euroopas ots ja elluärkamatu: Euroopa riigid olid eelmsil sajandil varustatud riigisuveräniteedi arhitektoonsete väljendusvormega.

Baltlaste, nende maailma parimate karjäreidiste ja materialistide mõjutatud õpinguaastail evisid paratamatult meie tänapäevsed loominguhariealised arhitektid „mulgi mõistusele“ lisaks selle erihuvi, mis kunniga ennekõike tahab — teenida raha ja ennekõike rikkaks saada. Meie loominguhariealistel arhitektidel polnud õpinguaastail ega hiljem huvi anduda 99%-lisele tööle riigisuveräniteedi arhitektoonsete ilmestusvormide tundmaõppimiseks ja projekteerimiskatsetestele sel alal, kuna Euroopa ei vajanud sellistest ehituskavanditest üli-

hiilgavaidki; kuna vajada võis ehk viimastest veel mõnda üksikut dollaritemaa päälinn Wašington. Euroopa uute riikide tekkimisest vaid ei võinud nägemusigi näha meie tänapäevsed loominguhariealised arhitektid, kuna neid ei veetle- nud ega veetle tänini nägemusi näha oma erialalgi, kuna neid veetles Saksamaa eraelulise ehituspraktika kopeerimine ning raha teenimine selliste kooptiatega.

Uute riikide tekkimine Euroopas ei elustanud projekteerimis- ega ehitus- praktikat riigisuveräniteedi esindusarhitektuuri alal. Soome parlamendihoone äkiline ehitus ja kunstiline suurtulemus vaid oli baltlastele ootamatu Turaanse Euroopa enesemaksmapanek kongeniaalsena Prantsusmaale või Lääne-Euroopale *par excellence*.

Uutest riikidest oli Poola nautinud poliitilist iseseisvust Euroopa üleriik- liku tähtsusega arhitektuuri õitsengu sajandeil. Iseseisva Poola viimane kun- ningas Stanislaw August Poniatowski, ehituskunsti harrastaja ja oma õuearhi- tektide orkestrijuht, otsegu aimas, et Poola rahvuslik riigisuveräniteet vajab monumente, mis järgnevaile põlvedele sajadi kesteks sisendaks usku tagasi võidelda *Polonia Restituta* ja aitaks viimast valmiste suurehitustega. Selle aimduse ja ettenägelikkusega kasutas veel Kongress-Poola aastail 1815—1830 oma laialist autonoomiat: ehitati Varssavis pikk rida üleriikliku tähtsusega hooned. Kindralstaabi ehitus vaid Varssavis kuulub vormimõttele ja käsitlus- majasteetluselt Euroopa riigisuveräniteedi väljendus- ja esindusarhitektuuri õitsenguaja tulemuste hulka. Ta ületab oma muljega Varssavi neidki üleriik- liku tähtsusega eelmiste sajandite ehitusi, mis vahest ainult rahuloldavad Eu- roopa uue suurriigi kohta.

Kesk-Euroopa uutest riikidest teine suure kaaluga ja suure ehitusvõimega, Tšehhoslovakkia, oli samuti Lääne-Euroopa üleriikliku tähtsusega arhitektuuri õitsengu sajandelt pärinud sellise vajaduse etterahuldusi.

Uute riikide hulgas erandi moodustas ainult Soome. Tema parlamendi- hoone kerkis uute riikide iseseisvuse teise kümnendi alul kui föönikslind Eu- roopa üleriikliku esindusarhitektuuri äraõitsengu tuhast. Soome parlamendi- hoone kerkimine vaid Periklese aja Akropolis Neitsitempli suveräänse mulje 20-nda sajandi algupäraselt-majasteetliku variatsioonina, see tabas Hanno Kompuse suunaga arhitektide enamikku Eestis otsegu ootamatu välg ja kõue- mürsk selgest taevast. Monumentaalsete kolonnidega fassaadi pidas meie arhi- tektkond ühes suunanäitaja Hanno Kompusega „venelikuks“ ning „optantli- kuks“, ja nüüd — Soomes parlamendihoonel selline fassaad.. See nõudis meie arhitektkonnalt toibumist, kuni — valmis oli Helsingi parlamendihoone ja lõppenud oli seegi ainus võimalus meie arhitektidele evida 20-nda sajandi maitse praktikast suveräänriikliku ehituskunsti alal.

Soome parlamendihoone võib isegi veel soomestada meie arhitektkonna provintsiaal-sakslikku maitse suunda: Soome parlamendihoone külgfassaad võib meie arhitektidele tunduda — hingelähedasem ja elulisem püüfassaadi majes- teetlikust ilust!..

Soome parlamendihoone külgfassaadid osutuvad ju Bérliini mittesuve- räänse Bauakademie odava vabrikuhooneklassitsismi jäljendiks: kõik, mis Ber- liinist, on ju meie arhitektkonnale — hinge- ja elu-lähedane...

Lugu on muidugi selles, et Soome perikleled ühes ehituskunstnik Sirén'iga olid sunnitud varjama pimedate masside eest oma aulikke patrioodi- kavatsusi. Soomes nurisid pimedad rahvamassid Eduskuntatalo praegusegi tsentraalkorpuse kalliduse pärast. Viimane vaid nõuab — veel kaht tiibkor- pust, mis jätkaks õuele praeguse külgfassaadi ja tema kõrvaldaks püfassaadi majasteetliku ilu allavinnamiselt mingi Bauakademie vabrikuhooneklassit- sismiga...

Nii siis, kuni Soome perikleste täieliku kavatsuse teostuseni võib Edus- kuntatalo külgfassaad veel takistada püfassaadi vabastavat mõjutust Eestis!..

Helsingi parlamendihoone, olen päris veendunud, pole kavatsatud üksik- ehitusena, vaid — hoonete grupi püfdominandina. Selliseni kavatsuseni ei küüni — niipea — meie eraarhitektuuri projekteerijate riikliku ega rahvusliku mõtle- mise väljendusvõime ega pole tal ka võimalust niipea ka Soomes sellist võimet harjutada.

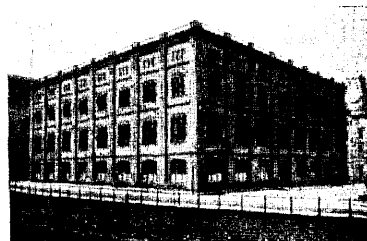
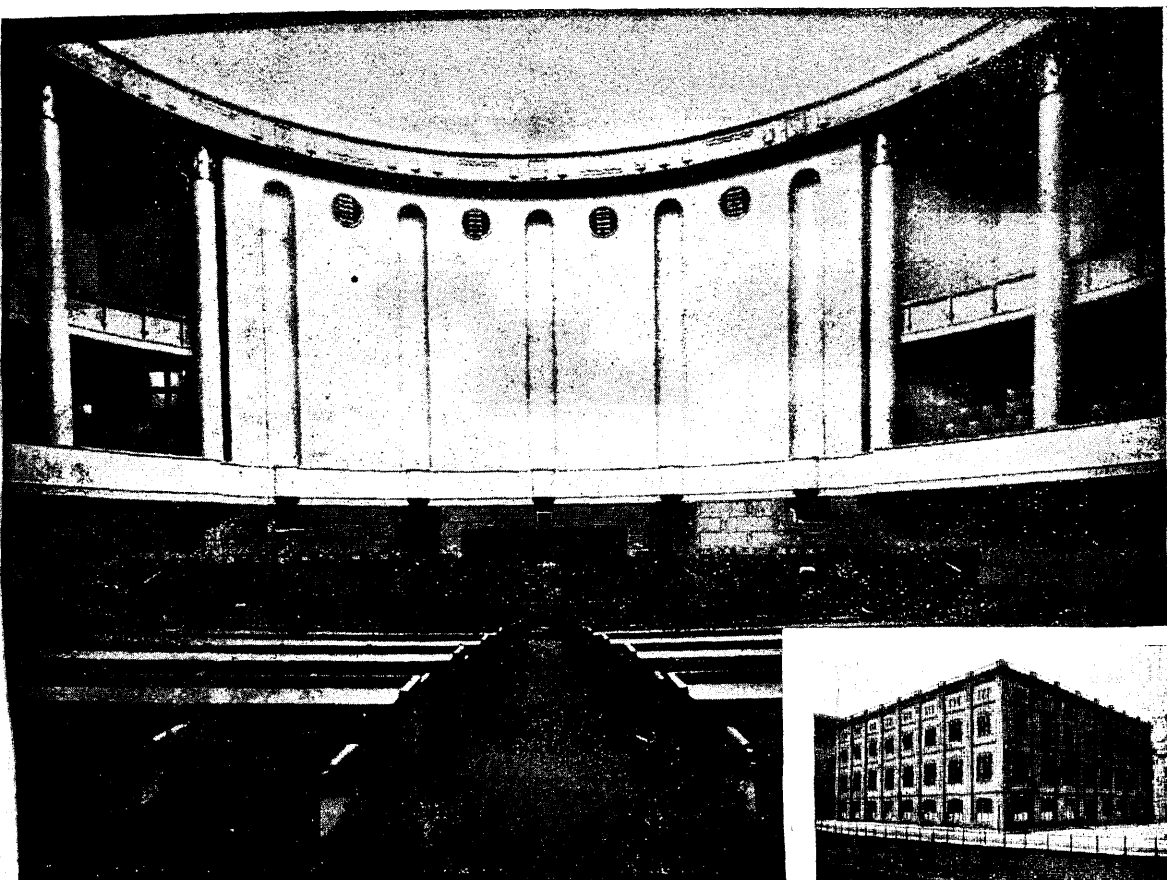
ÜLALSELGITATUD põhjusil osutub Eesti rõhuvas olustikus riigisuveräniteedi arhitektoonse esindusvormi pärast, mida Tallinna senini ei evi. Rõhuvast olustikust väljapääsuks leidub Eestile ainult üks päiksepaisteline tee.

V

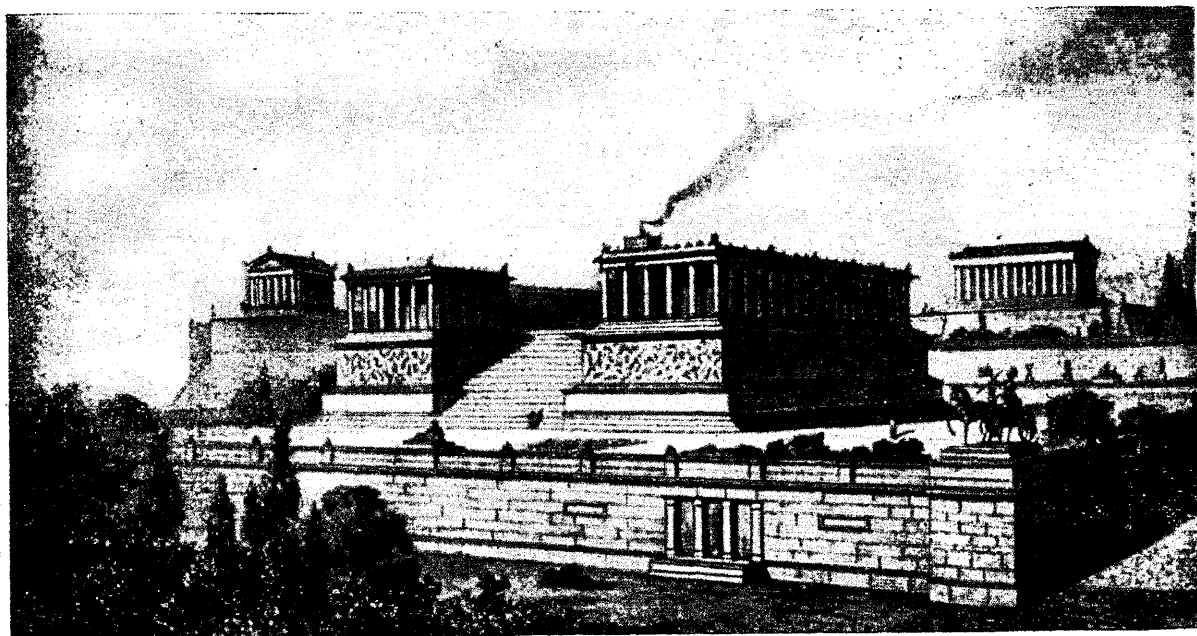
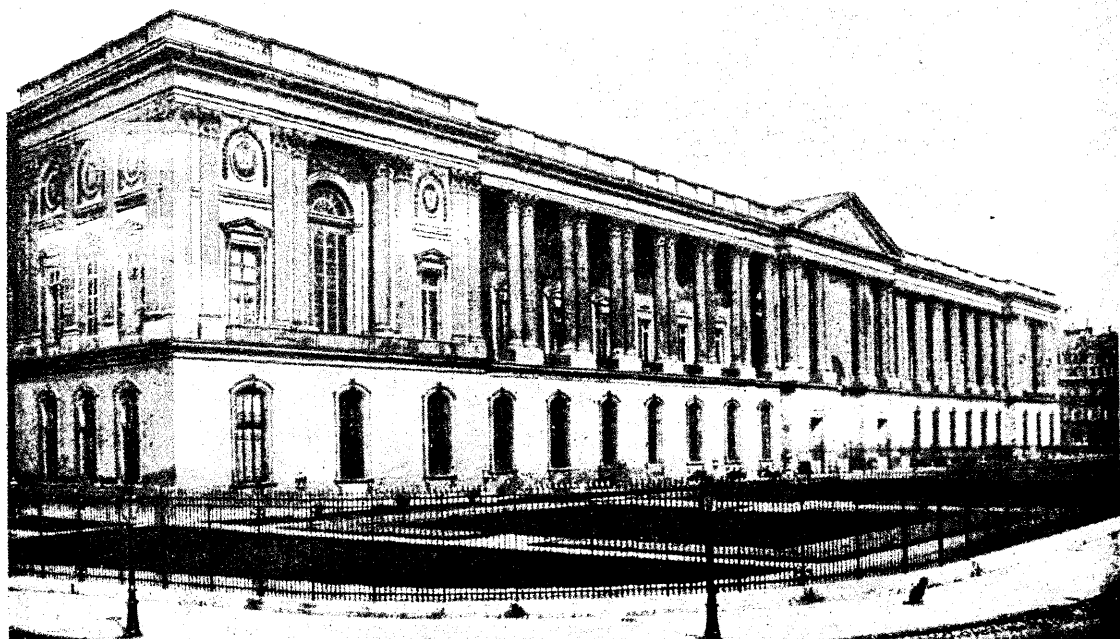
Riigiülemvõimu esindusarhitektuuri soetusel riskiks Eesti kõige vähem, kui ta valiks Helsingi ja Wašingtoni omast erineva väljapääsu umbtänavast, mille soetanud uutele riikidele riigi ja rahvuse esindusarhitektuuri äraõitseng Euroopa tooniandvates riikides.

Täitsa omapäraseks, kuid algupärase suurkunstiväärtusega väljapääsuks tohiks osutada järgmine.

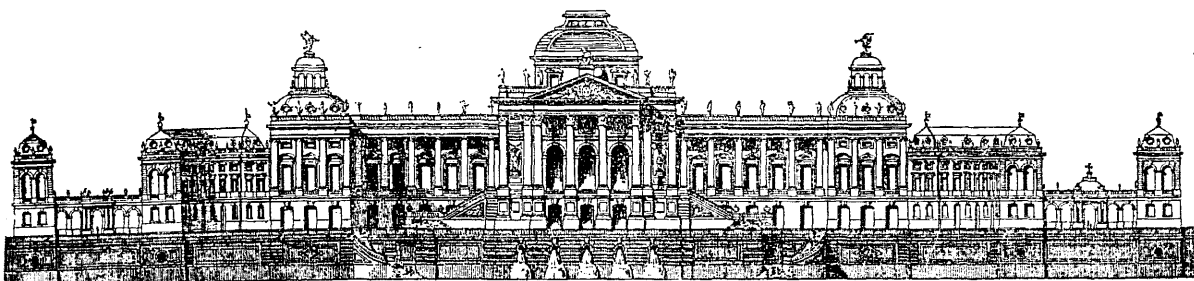
Eesti peab nii riigiülemvõimu kui rahvuse kultuurse iseseisvuse esindusarhitektuuri soetuseks kasutama hiilgekavandi Euroopa tooniandva riigi suveräänavaliku ehituskunsti õitsengusajandist... Eelistada tuleb Pariisi enese jaoks riigiülemvõimu esindusehituse soetuseks loodud hiilgekavandit, mis senini teostamatu — mitte oma nõrkuse pärast — nii kultuurmaailma päälinnas eneses kui maakera muus keskus

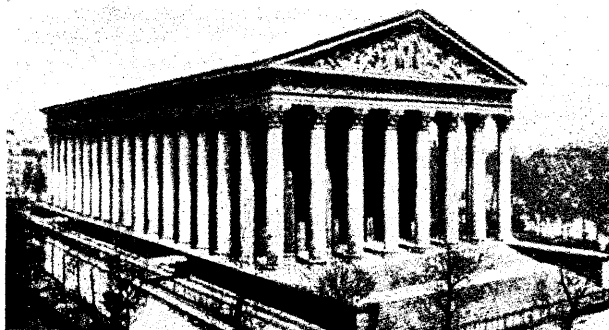
Suome parlamendihoone suur istungisaal. Fot. Iffland. „Bauakademie“ Berliinis

Ülal: Louvre'i pääfassaad (pilt on korratud autori soovil). All: Altariehitus Pergamoni akroopoliterrassil — Lossiplatsi avarduse vahend ideaalse iluga

Paleekavand Louis XV-nda auplatsi palistuseks Pariisis. Teostamatu. Arhit. Pierre Contant d'Ivry (1698—1777). Arhit. Pierre Patte'i 1767-nda a. väljaande järele

LA MADELEINE, PARIISIS

Maailma suurim kristlik kirik antiikse templi peripteraalse ehituskujuga. Lossiplatsi katedraali ümberehituse ideaalne eeskuju

Selline algupärane ehituskavand väärrib meie pälinnas teostust — riiki ja rahvust esindava linnaehituskunstiteose päädominandina... Sellist linnaehituskunstiteost ennast vaid kujutleme Vana-Ateena Akroopoli või Ungari Kuningalossi liiki.

On aga linnaehituskunsti teose päädominant algupärane, võib arhitektoonlik koguteos ise olla näiteks maakeralt kadunud Pergamoni Zeusialtari ja Uue Louvre'i liitjäljend — vaba ümberehituseksena ja seega ka algupärasena... Omapäraseks kujuneks näiteks mainitud konkreetne linnaehituskunstiteos juba Eesti pälinna ühe ehitusrajooni pinna ideaalse vastavuse pärast sellise suurnägemuse teostuseks...

Linnaehituskunstiteos võimaldaks väiksele ja vaelele Eestile riigiülemvõimu esindusarhitektuuri soetada osade kaupa, millest igäuks maksaks vaid vähem kui Soome parlamendihoone.

Linnaehituskunstiteos riigi-ülemvõimu esindusarhitektuurina, see moodustaks Ungari Kuningalossiga võistelda suutva kogumulje, just Tallinna Toompeal. Sellise suurnägemuse teostus Tallinna Toompeal maksaks hoopis vähem kui — Lasnamäel; ehkki ka viimane oleks võrreldav Ungari Kuningalossi ehituskohaga.

TALLINNA Toompea pinnaprofiil ja hoonestus lubaks ja nõuaks isegi riigi-ülemvõimu esindama nõutud linnaehituskunstioteose päädominandi ehitada — kunstihoonena...

VIIMANE asjaolu tohib meie riigimeestele osutada eriti tähtsaks juba seepärast, et meie parlamendihoone on juba ehitatud ja ebasuveräänsena ning ehitatud samale Toompeale, kuna kunstihoone ehitusfond õnnelikul viisil — veel ära raiskamata on mõneks riiklusevaenuliseks ehitusettevõtteks...

Kunstihoone kavatsemise ja ehitamise puhul peab meie riigivõim tõendama kahtlevalle laialistele ühiskonna ringidele, kas on veel Eesti riigivõimul huvi seadusliku võimu kasutada ja kunstihoone ehitusfondi kulutust nõuda ainult riigi ja rahvuse üldhuvides...

Kunstihoone vaid peabki olema — ehituskunstioteos ja algupärane. Algupärase ehituskunstioteose soetus kunstihoonena ning kultuurmaailma ehitusteetide poolt 1½ sajandit kiidetud kavandi järele, see tohiks osutada suureks auks meie kujutavale kunstile, see tohiks olla alatiseks reklaamiks hoones peetaavale kunstiautustele. See tohiks olla alatimõjuvaks külastussoovituseks hoonesse mahutatud Eesti kunstimuseumi kogudele.

Selliste voorustega ehituskavandit olen Eesti Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsusele ning vastavale riigimeestele tutvustanud, mustvalgel, arvustuseks ja hääkskiitmiseks: *Olioni* kaudu juba 2 aastat tagasi ning ka hiljem. Esitan täna veel kord Pierre Contant d'Ivry poolt loodud ehituskavandi, mis otsegu tellitud ja loodud Tallinnas kavatsetava kunstihoone projektina.

Contant d'Ivry poolt 1½ sajandi eest loodud Tallinna kunstihoone ehituskavandil on, kriipsutan veel kord alla, üks vaorus, mida peaks väga tähtsaks hindama Eesti iga riigimees, keda ei kirjutata hanejalgade vahele. See kavand loodi ennekõike — riigiülemvõimu esindusehituse soetuseks ja Pariisi enese ehteks hiilgavate ehete olemasolu järele...

Nii siis, Contant d'Ivry ehituskavand on kriteerium selle kohta, kes meie riigimeestest on patrioot ja küllaldase silmaringiga, mida nõutakse riigimeestelt.

Seepärast ähvardab Contant d'Ivry kavand saada Eesti kõigi patriootide lemmikuks ning tema teostus mõnegi riigimehe populaarsusele särasoetajaks Euroopas... Contant d'Ivry kavand ähvardab ühtlasi päevaselgeks selgitada, kes tema ignoreeri jaist meie Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuses ja selle taga telgis on — baltlusele või ida-eurooplusele truu provintsiaali-orientatsiooniga või jälle onupoegade hellitaja...

CONTANT D'IVRY kavand ongi juba aidanud üldsusele paljastada, et mainitud Sihtkapitali Valitsuse poolt kavatsetakse Tallinnas küll hoone ehitada, kuid mitte kunstihoone. Kunstihoonet vajab Eesti riik ja rahvas eeskätt kolmeks otstarbeks. Esiteks Eesti riigisuveräniteeti silmanähtavaks väljendava linnaehituskunstioteose ehituse algatuseks algupärase ehituskunstioteosena ja Eesti Kunstimuseumi ehtiva vabaõhuhunbrina. Teiseks vajab kunstihoonet meie riik ja rahvas Eesti Kunstimuseumi kogude alatiseks ja vastavaks varjualuseks. Kolmandaks ja viimaseks vajab kunstihoonet meie riik ja rahvas kujutava kunsti näituste korraldamiseks. Kõiki kolme neist ehitusotstarvetest rahuldab vaid Contant d'Ivry kunstihoone-ehituskavand hiilgavalt. Säralt tuhmumatumult on ta hiilganud enam kui 1½ sajandit ilma teostamatagi. Ta suudab seepärast Toompea tipult tuhmumatumat säratada Tallinnat — suveräänse riigi päälinnaks, sajandite loetlematuks hulgaks, ettepoole arvatult.

Kuid Contant d'Ivry kavandi teostus võimaldaks kuppeltornialuse Eesti Kunstimuseumile, kõrvalkuppeltornialuse — Ungari Kunstimuseumile, kõrvalkuppeltorni Soome Kunstimuseumile...

Kuid Contant d'Ivry kavandi proportsioonid nõuaks selle kunstihoone ehitust — 140 meetrit pika fassaadiga; viimase otsad võiks jääda Toompealossi pääkorpuse ja Riigipääpalee otsa taha, kuna kõrvaltornid moodustaksid lõpetuse kahele teele üles Lossiplatsile...

Contant d'Ivry kavand oleks väärt, et juba tema auks üksi soetada uus ülesõidutee: risti läbi Kaarlipuistee üles Toompeale — sihiga katedraali selja tagant Kunstipalee kõrvaltornile...

Contant d'Ivry kavand vääriks altlinnast Toompea lõunaservale ülesviiva laia kivitrepi ehitamist, mida palistaks kumbki ülesõidutee...

Contant d'Ivry kavand väärrib, et Toompea lõunaservale ülesviiva kahe tee vahele sünniks ehitada isegi laiem kivitrepp kui Perikles'e aja Ateena Akroopoli oma... Niipalju tuleks Eestil laenata Ateena Akroopoliilt.

Lai kivitrepp üles Toompea lõunaservale... Pergamoni altari kivitrepp ülal Toompeal „alumise“ ja „ülemise“ Lossiplatsi ühenduseks! Nii tekiks Eestile arhitektoonlik pääninnakroom, mille sisekülje majesteetlik ilu paistaks lõuna poolt ka alla pääninna äripäevsusse...

SELLEST üleriiklikust ja üldrahvuslikust ideaalist vajab teostust heledamas tulevikuski vahest ainult kaks osa korraga: Kunstihoone ehitus Contant d'Ivry kavandi järele Lossiplatsi põhjapoolse nihutatud terve külje palistusena ja Toompealossi pääkorpuse pikendus põhja- ja lõunapoolse ning varustus suuremääraste kolonnaad-rõude paariga... Viimased moodustaks Pergamoni Zeusi-altari terrassi kolonnaadi fantaasialise ettetõste Toompealossi uuele pääfassaadile... Pergamoni Zeusi-altari iseseisva osutuks Toompeal — Lossiplatsi avardustehniliseks võtteks vastavalt-suveräänse arhitektoonikailuga...

Sellise osalisenagi oleks juba Eestil oma pääninnas — riigi ülemvõimu ja rahvuse kultuurse iseseisvuse esindusarhitektuur. Suguvennad Ungaris ja Soomes ei tarvitseks siis juba Euroopa silmis ehamugavust tunda popsistsuguvendade Eesti pärast.

Maailma- ja rahvusmajanduse kriis ei olevat Eestit veel küllalt nuhelnud: vaja oli pahandada proletariseeruvaid riigiametnikke ning vaesestunud muid kodanikke ja kavatseda iseseisva Eesti kultuursusegi lõplikku diskrediteeringut Lääne-Euroopa silmis.

Puudus veel nuhtlus, et on *anno* 1932 otsustatud mingisuguste riigi- ja rahvuse pahavaimude poolt ehitada väikse Eesti pääninnakeses korraga kaks kunstihoonet ja kumbki Saksamaa — Lääne-Euroopa provintsi — amerikani-seerunud era-arhitektuuri järjekordse jäljendikesena: üks kujutavate tädipoegade kohvi- ning eraluksusateljeede maja Tallinna Vabadusplatsi sopp, teine Eesti Kunstimuuseumi olemismõtte diskrediteeringuks Tallinna Meripuiestee puude varju, mõlemad ühegi lääne-euroopalise kunstihoone ehituseks ebaulatava ehitusfondi tuulepillanguks...

Kas ei jatkuks Kärevere silla ehitusfondi uputusest Emajõkke? Kas ei jatkuks Tartu raudteejaamaonni kitsuse veelgikitsendusest tunneli ehitusega?

Kas poleks riigile kasulikum olnud silla-arhitekthe saata Prantsusmaale uurima, miks roomlaste kristuseaegsed akvaduktid tänini pole kokku varisenud? Kas rahvuslikule ehitusfondile tuulepillangust üldkasulikum poleks, kui kunstihoone kavatsejad saata Prantsusmaale selgusele jõudma Kunstihoone olemismõtte enese kohta — ehitusotstarbe enese üle?

Lapsikus oleks taas loota, et Eestile tema arhitektid looks üle öö riigi esindusarhitektuuri moodsena ja rahvuslikuna. Seda ei või Eesti saada näha käesoleva sajandi lõpuksi — tallinnalisena omapärasusenagi mitte. Nii kurb on lugu ehitusstiilide ja riigi esindusarhitektuuri arengutingimuste — teadusliku ajaloo seisukohalt. Midagi ei muuda siin *Moodsa elu leksikoni* ja härra Rasmus Kangro-Pool'i vagad soovid ega palvetused. Asjatu on ehitusfonde vähendada riigi esindusarhitektuuri projektide võistluste korralduseks.

Seda raha kulutatagu meie paremate arhitektide komanderinguks Prantsusmaale: uurima ja evima ehitustehnikat ja -maitset Louis XIV-nda ja Louis XVI-nda suurstiilides riigiesindusarhitektuurierialal. Sest Contant d'Ivry kavand nõuab vastavalt hiilgavat teostust Tallinna Toompeal Eesti kunstipaleena. Sest Riigi Lossi ehituste grupp Tallinna Toompeal vajab algupärase linnaehituskunstiteose tuhmumatut sära Louis XIV-nda ja Louis XVI-nda stiilide majesteetlikus liitvarjundis. Ainult nii suudaks vastav väljendusvorm tekkida eestlaste poliitilisele ja kultuursele iseseisvusele, nende — maapäälsele jumalusele...

R. A. Lesta.

A. MURAKIN

MONOTÜÜPIA

Ado Säärits

Ringikäik

Refleksiivne poeem

1

Suipäeva õhtupool. Läeb üle taeva põlev laev
ja pillub palavust ja valgust
väik'linna katuseile, tänavaile, asfaldile alla.
On sajad lõkendavad luugid valla,
neist suuri valgussambaid valgub,
ja pikka, pikka sõuab laeva aer.
Linn sarviline muinasaja brontosaur
end laisalt sirutanud kiinka kaldal,
sen lõosan soendab selga, suust käib palav aur, —
linn puiestik kui muinasjutu-aed.

Ma tulen alla varjurikkalt mäelt,
kun esi-isad toonud jumalaile urja
ja hilisemat mõõgasundi märgib katedraali vare —
aeg hambad tollelegi lõonud turja,

kui pilkeks ja kui saatus-endeiks kõigi kukkedega torne.
Raudkivitänav krokodillituri keerun läeb,
käel kummalgi must madal majarind kui tare,
mis midagi kui häbeneneden kaeb.
Fassaad siis stiilsem. Sopranite siristust
ja rõdul värvilisi mütsitärne
ja näolappe, ja ei mitte morne.

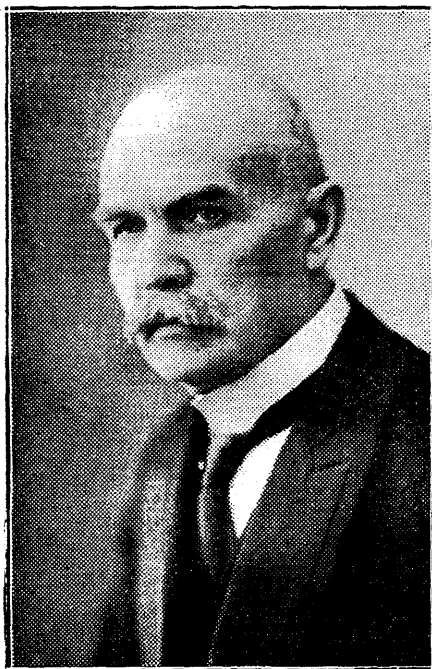
Ma taotlen vakamaalist ust
betoonsel sillal, rahvahinge vabadusetahtest ristit;
siin seisatan, et silmitseda alla.
All vajub voog kui sula malm;
ta oma sügavusen vilu näib, see kalm,
mis võtnud vastu mõnegi nii pessimisti
ning jõuetu, kel läinud raskeks edasi veel olla.
Kuid ülal leeb, on leeb kui naisehingus
tuul hiljukesi luhalt õõtsuv.
Näen luhta tarretanud põua peenen vingun
ja silmapiiri loorituna siniujun;
kui valge täpp sen sonnun kalur'maja üksik kuju.
Kuid päiksealasi — see üha, üha lõõskavamalt lõõtsub.

Mu kõrval härra hoiab kaapu,
nurk ülespoole, teine — mappi.
Daam oma üsaloomingu mu'st mööda kärutab,
on näha sellest ainult õiekarva lappi.
Taas auto nagu kurat mööda perutab,
ning üks ja teine saabub.

Kesk seda päiksevihma nähtamatut sadu,
kesk roidund tõtlejate aega nappi
ma vajun oma mõttesügavusen
kui buddha munk, kui ida saddhu.
Läeb lennul mööda lõbushingi oma mugavusen
ja muigab — kummaline näib neil' mõtiskelev ilme tumm,
kuid rändab, rändab vaim, ei tunne teistest halvem,
et tema loos on mõttelumm.
Ma olen väarikana täitnud päeva salve,
nüüd vaim küll tohib olla vaba, valvel.

Mu päev on läinud kõigiti, kuis viis ja komme.
Teind kümblust, sporti, hoolikalt raseerund,

Karl Eduard Sõit

70-ne aastane

K. E. Sõit noores eas

K. E. Sõit aastal 1900

ma pole viind küll giljotiini alla looma pääd,
ei parlamendin pruukind suud,
et hoolitseda peekoni eksporti, —
kuid väärsena mu ehitus on paberill' baseerund:
pool päeva vedand sõrmed sulepääd.
Nii eile, nõnda küll ka homme.
Siis kõrge raamat'kogu vanan kantsin
ma kirjest paigand mõned mineviku lapid,
sääljuuren nautiden naisametniku kauni elegantsi,
kuis härrasmehe kord ja kohus.
Siis mutina ma urgitsenud rohun,
mu kätte saanud vikatki ja labid.

Nii, annud päevale, mis päeva kohus,
nüüd kastun teiste hulka promenaadil
ja vestlen endaga ja sõpradega mõtten, —
noiks, sõbruks, on pää iga mõtlev me planeedil.
Üht teiste sarnast päeva jälle matten,
seanssi filmi tüütuseni korrat,
ma mõtlen: kas on siiski kõik, kuis kord ja kohus?
Kas siiski kõik me saatusen on korran?

Eks ole see ju täpne masin'värk:
saab igal hommikul me selga särk,
päev — põllul, kantselein või poodin,
kateedrin, presidenditoolil, paadin,
klaun'püksen, palaganitraadil
või mõnel kahtlast laadi vaadil,
siis õhtul seljast ära jälle särk,
saab keerat üles mahakäinud masin'värk —
ja jälle algab lugu vanal plaadil:
päev põllul, kantselein või poodin —
eks keerle nii ju leierkasti vänt!
Vast päevist üks läeb teisist lahku pisut:
kui vanker must meid uude majja veab.
Seks tunniks sõbergi end lahti kisub
ja õnnitelmi kaasa, kuis tal taipu, lobab,
hää! juhul annetuseks monument.
Siis jälle kõik läeb vanan roopan,
ei lünki, mees kust löödud välja reast.
Ent vaev ning hool ning rühk — see kõik nüüd magab koopan.

Ma mõtlen seda ja mu'n miski valutab.
 See on siis mao keel, me esiema patt ja vanne:
 „pead palehigin“ ja need sõnad teised!
 Jäab mulle arusaamatuks mu sõpre anne:
 veel rõõmsan rahun seda taluda.
 See on kui põli lojusel, kui veisel.
 Mis on see sau, mis püüdvat päevast päeva talutab?
 Et noatäis maad saaks, kuhu a'ada vagu;
 et talu võla pattudest saaks vabaks;
 et omandada vilets majalogu;
 et rinda manu risti, õlale saaks paela;
 et summale uus null saaks sabaks;
 et keeritada vastse kleidi saba
 või võimun sirutada oma kaela.
 Ma tean küll, sel saual lööb et õitsma hingerahu,
 kuid rahu s ä ä r a n e ei täida minu hinge mahu. —
 Ma jälle tunnen rinnan tutvat läidet:
 oo, kõrgemalle, kõrgemalle tiibeluik
 sest maast, mis jookseb leiva järel vaid, üks teisest een,
 sääl-man veel suurest rahumõnust täidet!
 Mu sulepää, mu labidas, mu härrasmees —
 nad pole mulle kõik!...

Kui ma nii mõtiskellen promenaadi tallan
 ja mehi kaen, kel põsil hõõgub naps,
 ja naisi, kellel kõige lahendus nii lihtne — laps,
 lööb äkki baari avat aknast alla
 džässbandi kiivalt kiunuv kass.
 Kui väike vasik möögib saksofon
 ja sülelapse oma fleksetoni toon,
 kuid kärkiv peremees on trumm ja bass.
 Mu mõttelüht siit hargneb jälle valla.

Mull' meenub tuttav sõnapala:
 meil leiba antagu ja — tsirkust!
 Jah, lõbu pääle päevast virkust
 või kogu päevatööks. See on siis elu teine pale.
 Siis millist naudingut nüüd, päeva vaka täitnud, toota?
 Kas astu' õhtu kõrtsi, sõpradega juua
 ja sektiga ja komplimentidega naisi joota
 ja lõpuks oma Aadamalle annus tuua?

*Või kuulata, kuis laval sangar teksti veerib
ja operetipriima detoneerib?*

*Või võtta käe kõrva mõni „hingeline“ laps
ja püüda seletada tema väiksele lokkpääle,
mis minu rinnan raskelt käärib,
mis vara härma-eod on toond mu pääle?*

*Ah, kõigele ma ikka päri,
kuid see ei ole mulle kõik! Ei, täna seda mitte, teps!*

*Ma mõtlen nii — ja ma ei märka,
et taeva lael on paisund valged pallid;
nüüd äkki kaugest kõmahtusest ärkan.
Ju päiksepuri langend länгу,
kuid üha lõõmavad säält sambad puna-sini-hallid.*

*Mu põue paisutavad elamused kallid
kui ikka, nähen jülhet loodusmängu.
Siis, nagu taevatrummi vastukajaks —
passaaže metsik-kiireid nurgamajast,
lahk-kõlalisi klaveriakkorde.*

*Ma tunnen Wagneri kromaatilise forte,
ja mul on tunne, mind kui hüüaks meistri vaim.*

*Mul meelen helama lööb imeline viis,
mul meenuvad mu lapsed siis,
kes püüdvad välja käsikirja värsikujust,
et saada elavana suhu laulukaju.*

*Ja kisub mingi nähtamatu võim,
ei enam suju — ma nüüd lendan koju.*

2

*Kel rinnan tuksub süda ilu vastu aldis,
too teab, kui õnnis, valus muusika võib olla ja kui kallis.
Oo, see on võim, mis oma värinasse suleb
kõik hõisked ja tragöödiad, mis inimrinda raputand.
Kuid viis on ülevaim kui hingeüsast ta maailma tuleb.
Mis tänaval mu vaimu vapustand,
nüüd murdub helidesse nagu kosk.
Kes suudab kirjeldada selle müha?*

*See laul titaani, keda kitsus litsus maha
ja keda nüüd ta sisim avarusekäsk
viib mässun müüre kõigutama taevakantsil.*

Oo, see on tunnetusekire suur sümfoonia,
kun hirmsaks hüüdeks paisuvad meloodia
ja üttilõik'valt-karjahtavad dissonantsid!
Kui metsik ratsavägi üle maa
rütm hullund tormab üle orgude ja aukude,
sõasarve lõikab särisev trompetide signaal,
alt, tagant ragisevalt paukuden
trumm-kahureist käib üha mürts ja mürts,
tuld taldrik-suist, tuld! — sürts ja sürts...
viiv vaikusvärinat,
tromboone võitlustärinat,
taas üle kõige võimas käsklus — basside passaaž!
Ja keset kõike seda kärinat,
kesk paginat ja raginat ja ruttu —
oboede ohkeid, alto oigeid, viiulite nuttu! —
See küpse mehe tunnetusepiin,
kel murdunud ürgküsimumste miin.

Ma tõusen, langen nagu tormin kask
ja klaver väriseb mu sõrmi all kui haab,
säält hoovab, voolab mässav helikosk.
Ja taoti aknast põrab piksetrummi saat.

Ma oma viisid paberille saan.
Nüüd vaatan oma vaimutööd kuus kord too Ürgne sääl;
see hää on, hingata võin vaevast.
Ma vaatan nooti, vaatan värssse laua pääl —
siin olen loonud tüki o m a maad ja taevast.
Ja siis ma mõtlen end ja küsin taas:
Kas see on siiski hää? Ons kõik
see kujuteluriigin ringikäik?
Nii nukralt tunnen, südamest läks tukk,
jäi lünk ja see on must ning pime.
Mis lõpuks on siis kõik see kõrge kunsti ime?
See viivuks uimav mürk. See tukk,
mis kumab, kuumab, kuid ei näita valgust.
See on kui naise rüppe peita pää,
kun lõpmata on hää, kun aga midagi ei näe.
On ülev looming'uim, kuid ta ei näita algust...

Ma olen väsinud, kuid rahuta.
Pean jälle minema ja nägema ja kuulma,

kuis väljan ilmameri vahutab.
Vast tema uhk toob südamele külma,
vast üksindusekõne mõtte-uhu lahutab. —

Taas tänaval ma läen.
Ju pilvi-Skülla neeland päiksepurje.
Loe-lõuna telgedelle tõmmat tinasinkjas rätt.
Haudvaikus, leitsak. Nähtamatud käed
aegajalt müriseden hirmutavad vaimuvarje.
Suur rahvasabal tänavail on rutt,
kui kardaks mingit ennenähtamatut kurja;
naisloomukesil kõvast' kaenlan vihmavarje.
Ka mul on rutt: pean kaasa elama suurt loodusmängu,
nüüd hingama kord jälle Otsatuse hõngu.
Pean üksindusse nüüd, pean jätma linna,
pean ruttama, et enne algust jõuda sinna.

Järgneb

JOONISTUS

Gooti raid- ja maalikunst Tallinnas

GOOTI stiil levis põhjapoole pikaldaselt. Ta põhjendas oma kunsti matemaatilisele kalküülile. Romaani ajajärgu tasase, hingelise tunde asemele astus nüüd arvestus. Maali- ja raidkunst, milledele romaani stiil kunstis oli annud suuremal hulgal vorme ja kuju sisemuse ilustuseks ja kiituseks, pidi gooti stiilile vaenuliselt vastuseisma. Varajase gooti stiili kunstnikud tundsid kohe õieti, et uus suund raid- ja maalikunsti edu takistaks ja niisugusele teele juhiks, mis ei eelista edurikast loomingut. Sel üleminekul romaani stiilist gooti stiilile langes maalikunst käsitööni.

Samuti võttis ka arhitektuur väga aegamööda uusi vorme enesesse ja hoidis kaua veel vanust romaani stiili vormest kinni. Aga varsti haaras gooti jõuline realism võimu enda kätte, mis ka kunsti vallutas. Uue voolu kõrval seisis parandav ja uuesti tegevusse astuv õlimaalikunst kui tehniline vahend. Raidkunst järgnes maalikunstile, sidudes ennast selle plastilis-piltliku suunaga, mis sada aastat (1450—1550) suurepäraseis puulõikealtareis kunstiväärtusi lõi, mis tänapäev, mil kunst halveneb, igat kunstisõpra määratusse imestusse viib. Nii kui maalikunst ergutavate värvidega oma kujutuste harilikust tõstis, nii andis raidkunst oma kujudele maalimise ja kuldamise kaudu elava väljanägemise. Ka tagakülje arhitektuur tegi täielise kuldamise või värviküllase maalimisega oma osa sinna juure, et luua kogupilti, mis kütkestavam olla ei võinud. Nii on hilise gooti stiili aeg just niisugune, mil kaks suurt kunsti, raid- ja maalikunst, suurepäraseis kooskõlas ühinesid isegi kunstniku isikus, kes tol ajal oli peaaegu erandita kujur ja maalikunstnik ühtlasi.

Gooti arhitektuur, nii kui gooti raid- ja maalikunst, on meie maal ainult vähesed kunstimälestussambad järele jätnud. Tallinna, mis oma seitsmesajaaastastes müürides nii mõndagi suurt kunstiväärtust varjab, võib uhkusega neli lõikealtarit sellest kerkivast kunstiajajärgust omaks nimetada. Esimesel kohal seisab siin kui *chef-d'oeuvre* gooti lõiketöö, mis kujur Berent Notken'i valmistatud, tore altarikapp, mis praegu on välja pandud Tallinna Eesti Muuseumis.

Juba tähtsusetum kunstiväärtus, kujude nõrga väljaveo tagajärjel, kuulub Nikolai kiriku kabelis oleva puulõikealtarile ja Eestimaa Kirjanduse Ühingu muuseumis leiduva lõikealtarile, mis ennem St. Jürgens'i kirikule Harjumaal kuulus ja a. 1652 Tallinna raenõukogu poolt 150 riigitaalri eest omandati ja korda seati.

Kui vähema tähtsusega lõiketöö, aga tähelepandavaim gooti maali-teos meie linnas on Mustapääde Klubi vennastesaalis leiduv tiibaltar enam mittetegutsevast Tallinna „Jutlustajate Munkade kirikust“.

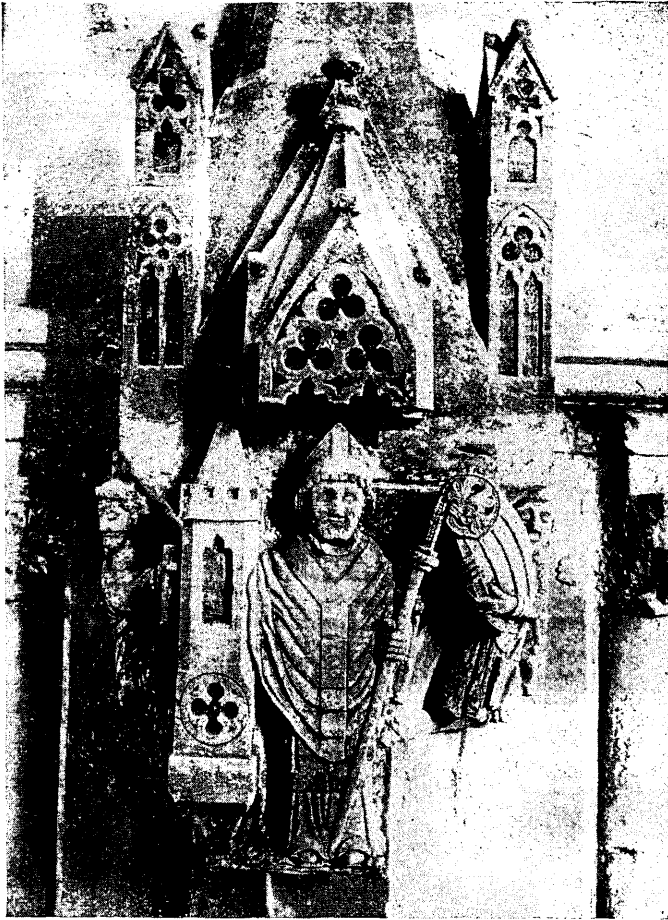
Tallinna kunstikäsitöö kõrgusest gooti kultuuri ajajärgul selgitavad meile mõned Tallinna Raekoja saalis säilinud pingid. Üks neist pinkidest püsib küll 15-nda sajandi algusest ja sisaldab seljatõe lõikeisärakustuva lehtilustuse keskel püha Peetruse ja Maria rinnapildid.

VAIKIJA, NIKERDUS TALLINNA RAEKOJAS
Alfred Waga: „Eesti kunsti ajalugu I“, E. K. S-i kirjast.

Veel huvitavamad näivad kaks nooremat pinki, millede piltlõigete külgtõed Tallinna kujuri humoori väljendasid.

Roos seesmise külgtõe keskel tahab vististi tähendada, et kaalutlused raekoja saalis peaksid *sub rosa* sündima. Tugi lõpeb püha päega, millest püüab ronida üle mees. Selle vastas seisva pingi sisemine külgtõed roosi, ja toe otsas on mehe pää avatud suuga. Temal puudub keel, vististi mingi märk trahvimisest, mingi tähtsa saladuse väljalobisemise pärast. Välistugi näitab magavat Siimonit ja üht käpukil raehärrat, keda tema abikaasa mehe lobisemise eest karistab. Tuleks veel natuke tähelepanu juhtida mõnede kirikutoolide tugele Pühavaimu kirikus, mil ühel neist on pääl aastaarv 1513, kuna üks teine tugi on varustatud raskesti arusaadava reljeefpildiga.

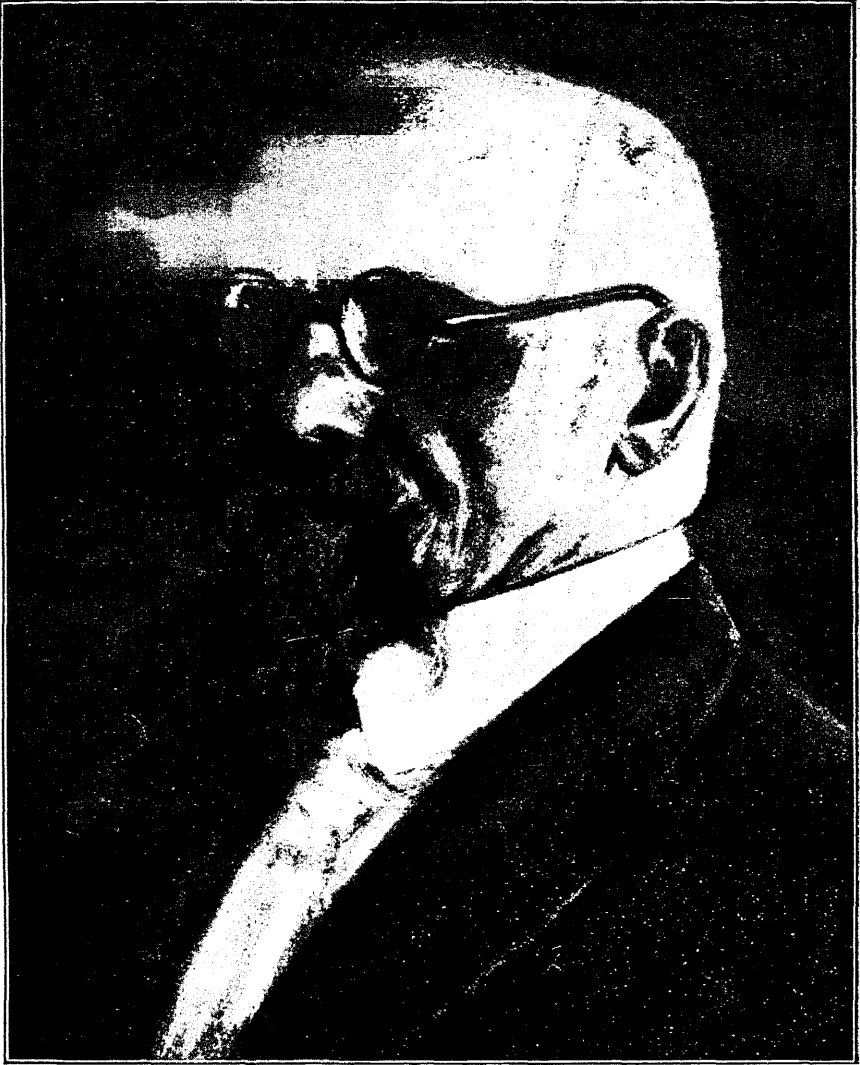

*KARJA KIRIK, SKULPTUURGRUPP VÕIDUKAARE LÕUNAPIIDAL
Alfred Waga: „Eesti kunsti ajalugu I“, E. K. S-i kirjast.*

Lõpuks Tallinnas veel säilinud gooti kiviskulptuurist teoseid. Neist kunstiliselt kõige väärtuslikum on kaupmees Hans Paulseni hauasammas Oleviste kirikus asetseva Bremeni kabeli idaküljes. Selle kabeli kinkis Oleviste kirikule mainitud kaupmees, kes suri a. 1513.

Nüüd pöörame kogu oma tähelepanu puukunstlõiketeele — Berent Notkeni väljatöötatud tiibaltarile, mil puulõikekunstis on suurim tähtsus Tallinnale ja kogu Eestimaale. See altar esineb tänapäev vanima ja väärtuslikema ilustusena Tallinna Eesti Muuseumis. Väljatöötamise ja säilimise mõttes on see — esimesejärgu gooti kunsti-teos. Niisugust kunstiväärtuslikku gooti tiibaltarit ei ole sageli kõige tuntumais Lääne-Euroopa muuseumeski leida.

Richard Patzner

ANTS LAIPMAN

*AUTOPORTRÉE
1931*

KAREL ČAPEK

on sünd. a. 1890 ja on tänapäeval väljaspool oma kodumaad tuntumaid tšehhi kirjanikke, kelle näidendid on mängitud Euroopa kõigi kultuurrahvaste ja Ameerikagi lavadel, ulatudes Eestissegi, nimelt tema näidend „Rur“ mängiti Estnias. Kuigi dramaatiline toodang on toonud Čapekile ülemaailmse kuulsuse, ei vääri selle kõrval mitte vähemat tähelepanu tema looming reisikirjanduse, romaani ja novelli, esseede ja följetonide alal. Oma relativistliku elufilosoofia on see kirjanik omandanud Henri Bergsonilt ja ameerika pragmatistidelt. Kuid filosoofiliste jutustuste kõrval on leidnud Čapeki loomingus kasutamist rahvalikumadki elemendid, väljendugu need siis kas alamliigiliste kriminaaljuttude või jälle kinoliste ainete käsitamise kujul, mis on vägagi ulatuselised selle kirjaniku toodangus. Kui Čapeki näitekirjanduslik toodang on leidnud lühemat mainimist nende ridade kirjutaja teoses *Loova Kesk-Euroopa poole!*, siis tuleks seda viimastel aastatel Čapeki toodangus enam-vähem tahaplaanile nihkunud liiki täiendada kirjaniku uudemate teostega, mis kuuluvad päämiselt jutustava proosa ja osalt ka reisikirjanduse alale: kriminalistlik element on näidanud erilist tõusu just Čapeki kahes novellikogus *Povídky z jedné kapsy*, 1929. a., ja *Povídky z druhé kapsy*, 1930. a. (Jutustused ühest taskust ja Jutustused teisest taskust), kuna reisikirjanduse alal on tulnud lisaks varem ilmunud suurepärasele *Listy italské* 1924. a., ja *Anglické listy* 1925. a., veel 1932. a. ilmunud *Listy holandské*, mis kajastavad kirjaniku viibimist nimetatud aastal Pen-klubi auvõõrana Hollandis.

B. L.

M ä g i

LAPS, kes mängis vana kivimurru põhja lompides, mis olid tekkinud eilse hoovihma järele, ja ehitas tõkkeid veeniredele, leidis kalju-seina alt lõhkiöödud päaga mehe laiba. Kuigi laps ei teadnud midagi surmast, tundis ta kartust ja tõttas end peitma emakese sülle. Nüüd on tal juba kass kaenlas ja ta ei tea mispärast isa viskas töö käest ja jooksis välja. Kass on parem kui veelombid.

Kes seisaks ülal kivimurdude kohal, see näeks kogu küla nagu peopesal; ta näeks last, kes tormab karjudes ning nuuksudes koju; ta näeks tillukest mehekuju välja jooksvat ning sipelga erutatud kiirusega läbi küla tõttavat. Ja korraga kubiseb all kujukesist, kes viipavad kätega ja jooksevad samas suunas, katkestatud reas alla kivimurdudesse. Siis naeraks ülalseisja sarnaste härjapõlvlaste tormamise üle.

Kuid kui ta seisaks all rahvajõugu hulgas, siis tunneks ta õuduse ning harduse värinat ning, tõstes silmad üles surnult mehelt, mõõdaks ta kalju hirmsat kõrgust kuni harjani, kus madala võsastiku tagant jookseb läbi tee ja pilvis taevas venib nukralt; siis seisaks ta vaikselt koos teistega, imeliselt võlutud ja viivitades minekuga. Sellal läks Slavík kivimurrust mööda; ta tundis end mahajäetuna taeva ja maa vahel, kallakute ja majakeste vahel, kus tal oli määratud veeta vihma-aega. „Härra,“ hüüdsid talle inimesed, „sää! on tapetu.“ Nii siis läks ta seda vaatama.

Mõttes tuli Slavík koju; kuid ka kodus seisis ta akna all ja vaatas kivimurdude poole, mis haigutas nagu lahtine haav mäeküljes. Kivimurrud näisid talle hirmsaina ja peaaegu saladuslikena.

MISKI ei kustuta mu meelest enam seda pilti: suur keha näoga verises savis, liikmete hullumeelne hoog, nagu tahaks see keha jälle üles tõusta, — praegu veel, praegu üles tõusta ja otsmikult muda pühkida! Oo, milline vaade! Kaks kätt kaebavad säält jõledasti purustatud kogust, täis muda, oh jumal, ja siiski nii inimlikud on need käed! Miski ei või seda pilti enam —

Saatus oli lasknud mind näha väga armsaid nägusid puusärgis, suletud silmadega magavaid, käed ristis ning näos ilme, nagu peaksid nad mind õnnistama. Pühalikult uinused nad küünlate ning lillede keskel; nad nägid välja nagu pühakud. Ah, mis võib surm olla inimlikumat, kui inimese õilistamine!

Ent midagi ei ole hirmsamat kui surm, mis ei pühitse ei surnuid ega elavaid. Surm žesti, silmapilgu või juhuse lõustaga. Surm, mis ei kustuta ära elu viimseid jälgi. Ei ole midagi koledamat kui surnute elav liigutus. Miski ei sarnle rohkem pühaduse teotamisele.

ALLES pikkade tundide järele peatus kivimurdude ees auto, millest kolm härrat välja hüppas. Slavík jooksis neile järele. Kaks kumardusid parajasti laiba üle ja kolmas ronis kivimurru kallakut mööda üles.

„Ta on otse näole kukkunud,“ ütles üks ja ajas enese sirgeks. „Kõik luumurdud on esiküljel. Ta pidi silmapilkselt valmis olema. Pää on täiesti, hm — mis? Teda ei tunne ükski enam ära.“

„Ei keegi,“ ütles nagu rõhuga teine, kes kükitades pööras surnu ümber. „Kurat isegi ei tunne teda ära.“

„Mis te otsite?“

„Ei midagi, ma vaatan ainult —“

„Kas leidsite midagi?“

Kumardunud härra tõusis üles. „Ei midagi. Mul kustus tuli. Tänan,“ lausus ta Slavikule, kes andis talle tuld, „mina olen komissar Lebeda. Jah,“ mõtiskeles ta. „Doktor, kui kaua ta küll võiks olla lamanud säääl?“

„Üks, kaks päeva —“

„Kaks päeva! Kes teab kus ta nüüd juba on!“

„Kes?“

„Mõrtsukas muidugi,“ lausus komissar imestanult. „See, kes tolle siia alla viskas —“

„See võib olla ka mitte mõrv!“ kaitses end doktor. „Mispärast — mispärast —“

„Samuti. Ma imestan, et surnul on kübar pähe jäänud; ma imestan, et see ei ole ei muljutud ega määrdinud; imestamisväärt, mis?“

„Tõepoolest,“ arvas doktor vähe veendunult.

Komissar liigutas huuli, nagu tahaks ta midagi välja pahvatada, ja vaatas pingutatult doktorile. „Laiba riiekest on kõik monogrammide välja lõigatud,“ ütles ta korruga.

„Laske ta kinni katta,“ pomises doktor; korruga vaatas ta jälestusega oma kätele: „Ma pean end pesema.“

„Oodake,“ kõneles komissar. „Oletades, et kallaletungitav kaitseb end, — te teate, võitlus kuristikku veerel... asjatu; ainult kübar jäi sinna üles. Mõrtsukas tõstab selle siis üles ja leiab voodrist monogrammi või firma, — muide, vaadake,“ katkestas end komissar, tõstis surnu kübara üles ja näitas selle voodrit: tükk nahkriba kübara siseses osas oli terava noaga välja lõigatud. „Ja talle meenub, et surnul on veel sarnaseid isikutõendusid pesul, riie küljes ja taskuis, ja see pärast ronib mõrtsukas kübar peos ülalt alla. — See on huvitavalt rumal; ta oleks võinud kübara lihtsalt alla visata.“

Sellal hüüdis midagi mees, kes otsis läbi kõrget kallast.

„Pilbauer on midagi leidnud,“ ütles komissar. „Nii lõikab ta siis all ära, kisub maha ja võtab kõik endaga ühes, — monogrammide, kingapandlad, rätsepafirma voodri küljest, paberid — kõik, iga tunnusemärgi isikust või kohast. Midagi ei unustanud ta. Siis pani ta kübara sinna ja läks. Selle siin jättis ta siia: nimetu surnu. Mahakustutatud isiku. Mõistatuse. Liialt tumma tunnistaja. Mis hakkab nüüd mina temaga pääle? Pilbauer, mis te leidsite?“

„Jala jälgi,“ lausus kolmas mees, ronides kaldalt alla. „Keegi on kiirustades alla roninud; ta on libisenud niiskel pinnal.“

„Eile pääle lõunat, arvate teie?“

„Jah. Tal olid minu omadest kolm nummert suuremad turistisaapad jalas.“

„Suur mees. Turist. Tõepoolest,“ imestas komissar mõtlikult, „tähelepanuväärt suur mees.“

„Mulle ei meeldi see põrmugi,“ porises doktor. „Ma ei salli roime. Laske laip ometi kinni katta.“

Slavík astus komissari juure ja lausus süngelt: „See on lihtselt mõttetus.“

„Mis on mõttetus?“

„Need monogrammid. Mispärast kõrvaldas mõrtsukas need? Kui ta oleks nad jätnud, siis oleks igauks uskunud, et siin on lihtselt õnnetus sündinud. Mitte aga mingi roim. Keegi on vaid kukkunud. Miski ei suudaks teda reeta. Mispärast tegi ta seda?“

„Ma ei tea ka mitte.“

„Teiseks: See oli rumal, et ta kandis kübarat käes. Nähtavasti kaotas ta mõtlemisvõime. Kuid siin all oli tal seda... liialt palju. Midagi ei unustanud ta. Tark pää, kõige selle järele otsustades. — Kas see ei ole iseenesele vasturääkiv?“

„Ma ei tea seda.“

„Kolmandaks võib maanteelt ja külast siia näha. Mõrtsukas oli suures hädaohus ja töötas siiski kaalutult, otse meetoodiliselt, pikkamisi. Midagi ei jätnud ta kahe silma vahele. See on hirmus para-doksaalne.“

„Jõle ja tume. Te peate kas tunnistama selliselt toimimise mõistatuslikke ja ebatavalisi motiive. Või jälle mõistatuslikku ja ebatavalist isikut, kes on nõnda toiminud. Asi on imelikum, kui see näib. Teil on võib olla ülesanne seda lahendada; ja mina tahtsin teid teha vaid tähelepanelikuks.“

„Ma tänan teid,“ lausus komissar tähelepanelikult; „te huvitasite mind väga; kuid andestage, te ei mõista mind. Mul ei ole midagi lahendada.“

Slavík tahtis midagi ütelda.

„Ma ei lahenda midagi. Mina olen täidesaatev võim. Kui see teid huvitab, siis võin teid kutsuda minuga kaasa tulla.“

TA ei lahenda midagi, puuris Slavíku pääs, mis ta siis õieti teeb? — Ühel hilisemal hetkel küsiski ta seda viimaks.

„Ma ei lahenda midagi,“ ütles komissar, „lihtselt seepärast... Vaadake, härra, ma ei tegutse ometi oma enese isiku tahtel, ja ma ei või ka midagi lahendada. Ma tegutsen võimu nimel, mis ei lahenda, vaid otsustab. Ja võim otsustab vaid asjade üle, selles on tema tugevus ja endastmõistetavus. — Ainuke endastmõistetav otsus on käsk. See on võimu loogika. Ei, härra, lahendusega ei ole siin tegemist.“

IGAVUST osutava ilmega viis komissar uurimise lõpule. Pikkamisi kogus inimesi, kes olid eile siin või säälnäinud „tundmatut meest“. Kord oli see olnud pikk, kõhn habemik; siis jälle vägev võõras, punajuukseline ja sügavais mõtteis, paljaksagetud näoga; või jälle ebaharilikult tugev, suur turist, kelle nägu polnud keegi näinud. See viimne, näis, oli tõepoolest olnud põgenemisel ja oli endast järele jätnud segase ja hirmsa jälje.

Päev enne laiba ülesleidmist, siis kui just nii tihedat vihma oli sadama hakanud, oli keegi vana voorimees vaksali sõitnud ja oli kel-

TARTU ÜLIKOOLI ÕPPEJÕUDE

*Mag. chem. GEORG
LANDESEN*

Anorgaanilise keemia korraline professor 1919—1932.

*Dr. phil. WILHELM
WIGET*

Germaani filoloogia korraline professor 1920—1931.

VASSILI MARTINSON

Apostliku õigeusu (kuni 1925. a. apostliku õigeusu dogmaatika) teaduse professor, alates a. 1923.

*Mag. jur. MIHAIL
KURTSINSKI*

Poliitilise ökonomia ja statistika korraline professor, alates 1921.

lestki lühikesi pükse kandvast suurest võõrast härrast mööda sõitnud. „Istuge katte alla,“ hüüdis ta sellele. „Ma ei taha,“ ütles härra. Vana-mees sõitis edasi, ent kahetses läbimärgunud jalakäijat ja hüüdis sellele teist korda. „Ma ei taha,“ karjus härra vihaselt ja tormas kiiresti vaksali poole. Silmapaistev, „kummaline“ ta juures oli, et ta nii suur oli ja et mul tast nii kahju oli.“ (Vana voorimehe ülekuulamine.)

Pisut hiljem oli sama spordirõivais ülisuur härra vaksali tulnud ja oli vihmaga jaamaesisel edasi-tagasi käies õhturongi ootanud. Jaamaülem saatis ta ootesaali, kuid härra löi krae üles ja vaikis. Veidikese aja pärast tuli jaamaülem talle teatama, et täna ei sõida enam ühtki rongi, sest et neljakümneviienal kilomeetril on hoovihma tõttu kalju alla varisenud ja tee oma alla matnud. Siis oli suur reisisija hirmsasti vandunud ja küsinud, millal läheb järgmine rong. „Kahekümnenelja tunni pärast,“ arvas jaamaülem, ja ehmus peaaegu küsija vihastest ja valulistest silmadest, „Te peate linnakeses oõbima,“ andis jaamaülem talle kaastundlikult nõu, „Ärge minu eest hoolitsege,“ oli reisisija järsult vastanud ja ära läinud. Ta nägu oli kinni mässitud, oli aga siiski äratanud imeliku ja „piinava“ mulje, „nagu oleks see surmahädaohus viibiva inimese nägu“. (Jaamaülema tunnistus.)

Sama võõras ilmus õhtul linnakese ühte võõrastemajja, laskis endale toa kütta ja süüa tuua. Hiljem koputas peremees uksele. „Mis on?“ karjus võõras kokkunult. „Kas härra on turist?“ julges peremees küsida. „Ma tahaksin soovitada teile hääd voorimeest; teda nimetatakse „Jumala abiga“; võib olla härra —“ „Ma mõtlen järele,“ ütles võõras ja löi ukse kinni. Veidikese aja pärast hüüdis ta ülalt trepist alla: „Tellige mulle see voorimees kella viieks hommikul kogu päeva pääle.“ Täna hommiku vara oli ta siis ära sõitnud; see oli turistirõivais härra, hiiglane, hirmsa ja kinnimässitud näoga. „Meie kõik kartsime teda. Me olime siin all nagu pussitatud.“ (Võõraste-maja peremehe tunnistus.)

„Ta seisis akna ees nagu mälestussammas, pää laeni. Ta ei rääkinud midagi, ainult korises. Ma ei tea, miks ma nõnda kartsin.“

„MIS nüüd?“ küsis Slavík komissarilt.

Komissar kehtas õlgu; alul laskis ta tuua „Jumala abiga“ naise ja süvenes ise ümbruse kaardisse. Slavík muutus üha erutatumaks. Mu jumal, piinas ta end hirmunud pinevuses, milline jälg see on! Milline õudus! Mis ebaharilikku on sää! sündinud? Midagi rohkem kui tapmine? See on tume. Meeletu. Imestamisväärt meeletu.

Vahepääl kuulas komissar voorimehe naist üle; see ei teadnud midagi ja püüdis sellegipoolest, rahva vaistule vastavalt, salata. Pilbauer luges rahulikult üht vana hinnakirja, mis ta oli aknalt leidnud. See oli tume ja kohutav, kurvastas Slavík. Midagi arusaamatut on sündinud. Samm sammult võime meie jälgida õuduse jälgi. Kuid meie vaid ootame. Ootame lõputa.

Lõputa rändasid vihmapihved üle väikelinna tõmbi päälõuna, niisutades seda kroonilise, kangekaelse vihmaga. Üle surnud turuplatsi jookseb komissar telegraafiametisse. Räästas põriseb vesi, ja Slavíkule näib, nagu tiksutaks mõni morseaparaat lõputuid ja imelikke

vangistuskäske ja raporteid. Võimata selles midagi mõista. Asi venib nukralt ja segaselt. Slavíkut on haaranud tusane rahutus. On juba hilja.

Viimaks jooksis komissar postilt tagasi. Praegu olevat ta saanud telegrammi naabrilinnast, et „Jumala abiga“ sääll purujoobnult kõrtsis istuvat; ta jutustavat inimestele, et ta olevat hommikul sõidutanud üht hiiglasuurt reisijat, kelle nägu olnud rätikuga kinni mässitud ja kes teel pole ainustki sõna rääkinud. Poolel matkal juba pole voorimees õuduse pärast enam välja kannatanud, ja olevat lasknud reisija välja astuda ning olevat ise ära sõitnud. Kus see olevat olnud, seda ta ei tea.

Kuid sääll on olemas vähemalt suund. Nagu libisedes üle tee lookleva lindi, tormas auto komissariga naabrilinna poole. Slavíkul endal polnud mõõdupuud kiiruse jaoks; kuid pime kehaline ängistus, mingi tung nutmiseks või oksendamiseks, tundmus, nagu oleks õhk kole külm ja kindel kork, mis on läbi suu aetud rinda, valuliselt tukslevate kopsutiibade vahele, — kõik see sundis teda mõtlema, et auto lendab suurima talutava kiirusega. Teadmata mispärast, kaasa kistuna, hoides kramplikult sõiduki küljeseinast kinni, tundis ta eneses tekkivat kahte suurt ürgtunnet: uhkust ning õudust.

Ja korraga: stopp! Märguandmine rätikuga: pea! „Ma tundsin teie masina ära,“ ütles kiirustades keegi käskjalg; „ma jooksen just sandarmite järele; meie juures, St. Agnes'is on midagi juhtunud.“ Hommikul olevat siit vanker peruks läinud hobustega ja sõitjata mööda kihutanud; selle taga tuli jalgsi mingi hiiglane ja „langes toolile nagu tomp“; siis laskis ta endale toa kütta ja lukustas end sellesse. Päälelõunal koputasid nad tema uksele, pärides, kas ta midagi soovivat. Võõras aga karjus, ta viskavat igäuhe alla, kes julgevat üles tulla. Keegi ei julge nüüd enam temale läheneda! Ta olevat trepile ilmunud, pää käterätikuisse mässitud ja olevat rusikatega ähvardanud. Juba olevat ka metsnik tulnud, aga nad ei teadvat mingit nõu — ääretu õudus hoovavat välja sellest võõrast.

Ja auto lendas St. Agnesi poole; see on väike supeluskoht selle ümbruskonna kõrgeima mäe jalal, kuulus oma kummaliste, aasta läbi kestvate vihmasadudega. Kuid kui nad sinna jõudsid, pidid nad kuulma, et tundmatu hiiglane olevat umbes tund aega tagasi trepist alla tulnud, nõudnud arve ja eemaldunud jalgrada mööda, mis viivat mäe harja padrikusse, kuna aga üheksa meest lukustatud toas nõu pidasid, kuis põgenejale lähedale pääseda. Ainult toatüdruk oli näinud võõrast lahkuvat ja ise siis minema jooksnud.

Üheksa meest piiras komissari; need olid metsnik, suvitajad, majateenijad ja kõhetu, prillidega noormees, kes langes Slavíkule kaela; see oli viiuldaja ja helilooja Jevíšek, kes veetis siin suve, surses igavusest oma päritud majakeses, milles ta oli sündinud.

„Mispärast lasksite ta minna,“ karjus komissar.

„Meil ei olnud aega.“

„Meie ei jõudnud kuidagi ühisele otsusele.“

„Meil oli hirm tema ees,“ sosistas Jevíšek usaldavalt.

Komissar kumardus Slavíku poole: „Nad ei olnud, lühidalt öeldes, vajaliselt organiseeritud.“

Mägi, mille jalal nad nüüd seisid, on metsadesse kasvanud kalju-

lagendik, järsk ning vaid kahte teed mööda kätte saadav: sõiduteed ja jalgrada mööda. Ülal on pisut põldu ja lagendik; muidu langeb kõikjalt lage kaljusein järsult alla.

Nüüd näis kogu mägi olevat vaid udune mass. Komissar astus maja ette välja ja vaatas mäe tohutule kogule, nagu kutsuks ta teda võitlusele.

NÜÜD pidi Slavík saama tunnistajaks sündmusile, mis ei üllatanud teda mitte ainult üksikute juhtumitega, vaid ka oma erilise laadiga. Ta leidis end keset kollektiivset sündmustikku ja võttis ise osa sellest; ta oli sääljures, kui tekkis väike ja äkkiloodud, peaaegu sõjaväeliselt sõnakuulelik organisatsioon ja sattus hoogu; ja siiski oli Slavíku täpne ja kindlaim mulje: mõttetut kaose tunne.

Alles hiljem taipas Slavík, et võib olla ei võigi see teisiti olla; ent tegevuse arenemisel, kui ta ise oli juhitud salga liige, kannatas ta ärarääkimatult kõigist neist karmidest raskepärasusist, ajakaotusest, ootamisest ning lõputuist peatumisist; samuti aga kannatas ta järsud üleminekust teole, tegutsemise ülepääkaela kiirusest ja kogu aktsiooni korratust äkilisusest. Peaaegu imestusega mõtles ta hetkeist, kus ta oli üksinda tegutsenud; ta leidis neis nii palju isiklikku ja seoses olevat tempot, et ta nüüd vaid vaevu end ise ära tundis selles ebarütmilises, ägekiirustavas ja kollektiivses sündmuses, millest ta osa võttis.

Raske ja ähmane oli Slavíku meel.

Kogu tagaajamise raskemal hetkeil, komistades öösel mäe harjal, tundis ta olukorra ängistavust; ja ta mõtles sõdureile, lugematuile sõjavägedele, väikesele vahipostile, kes ootab käsku, väikesele salgale, kes jälgib roimarit mäestikus, roimarile, sellele üksikule ja imelikule olendile, kes ammandab oma üksindusest ei tea millist üleolekut, ja iseendale; siis istus ta kivile ja kirjutas, pööramata ööle tähelepanu, oma tillukese, ahtakese, kibeda käekirjaga märkmiku lehele:

„Organisatsiooni olemus: teha sinust üksus. Sina oled võõrast tahtmisest juhitud täidesaatev üksus; sina oled osa — ja tähendab: oluliselt olenev asi. Olles ära tunnud juhi, oled sa motiivid ja eesmärgi, tahte ja otsustamise temale üle kannud; ja sulle jääb vaid passiivne hing, mida sa tunnend kannatusena.“

„HÄÄ,“ ütles lõpuks komissar, „meie piirame mäe ümber. Meid on kaksteist, ja ma lasen veel sandarmeid juure tuua; meid oleks siis kakskümmend. Neli meist sulevad sõidutee; teie, härra, juhite neid. Neli jäävad vahipostina jalgrajale; teie, härra, võtate selle endale. Ainult teed mööda võib mõrtsukas julgeda öösel liikuda. Mina ise ronin jalgrada mööda üles. Keegi tuleb minuga ühes.“

„Mina,“ teatas end Slavík.

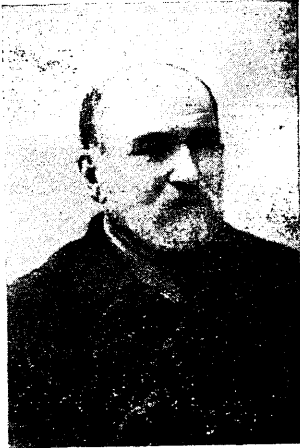
„Hää küll. Detektiiv Pilbauer läheb samal ajal sõiduteele. Keegi julgemaist läheb temaga kaasa“

„Mina,“ teatas end Jevíšek, nihutades otsustavalt oma prilli õigele kohale.

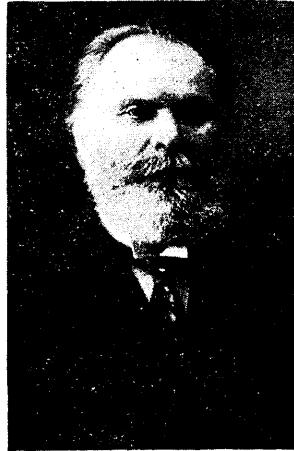
„Hää küll, Mäe lagendikul kohtame. Kuni sandarmite tulekuni jäävad kaks alla teede juure vahtidena. Teistega ronite teie mäe harja lagendikule üles. — Teele, mu härrad!“

Nõnda piirati mägi ümber.

Järgneb

JOOSEP KIISS
Alatskivi „Seletuselt“

KARL MITT
Valgjärve „Kiltrelt“

Joosep Kiiss

Mälestusi Laksi Tõnisest

Järg

PIKA vaikuse järele küsis Laksi Tõnis: „Noh, Lahepera-küla mehed, ega teilgi ole lugu parem kui Lahe meestel?“

Lahepera mehed rääkisid midagi tasa omavahel, siis astus keegi nende hulgast üles ning istus keset tuba pingile.

„Meiega on lugu veel halvem,“ ütles ta, „meil ei ole enam usku ega isamaad, meiega on nii ümber käidud, et süda tahab lõhkeda, kui mõtelda sellele. Teate isegi, kuidas neli aastat tagasi Nina-küla preester käis külast külla, seletades, et keiser annab neile hingemaad, kes lähevad tema usku. Teie elate Nina-külast kaugemal, võib-olla, et ta teid kiusamas ei käinud. Aga meid peteti.“

„Vai ei käinud meil!“ tähendas Laksi Tõnis. „Vai ta käimata jättis. Rabasime parajasti esimest rukkireht, kui meie karjapoiss lõõtsutades rehe-aluse väravale jooksis ning ütles, et üks imeline mees sõitnud meie õue ning küsinud, kas siin elab Laksi Tõnis. Ja parajasti kui karjapoiss minuga rääkis, oligi võõras ise ka sääl. Hakkasin natuke teda kartma, sest tal oli isesugune laiade käistega kuub seljas, ja suur habe ja pikad juuksed olid tal. Vot, Tõnis, ütles mulle mees, pean sinuga keisri nimel rääkima tähtsa asja pärast. Keiser annab kõigile hingemaad, kes tema usku üle tulevad. Kui sina ka usku vahetad, siis meie arhierei teeb sinust suure mehe. Keiser hakkab sulle palkagi maksma. Ta rääkis palju ja mul läks pikapääle süda täis, et pere vahib ja muudkui viidetakse minu aega. Ütlesin siis kohe järsku välja, et minust usu vahetajat küll ei saa. Ega usk ole kuub, et viska ära ja

pane kasuk selga, kui külm hakkab, mine parem kohe ära, meil on töö pooleli. Ja hakkasingi rabama nii, et haganad aina keerlesid ukstel. Papp katsus, et sai värvast välja. Õuelt aga ähvardas ta veel, et küll sina kahetsed surmani, et põlgasid keisri usku. Tühja teise ähvardustega, aga kiusajast saime lahti.“

„Noh, siis ei ole teil seda häda,“ jatkas Lahepera-küla mees. „Nagu ma aga juba enne ütlesin, elame Nina-küla ligidal. Papp hakkas iga pühapäeva õhtupoolikul, suvel, kui meie pojad ja tütreid kiige juure tulid kiikumaa, Laheperale käima, tuli kiige juure ning andis naistele ja lastele saia ja pränikuid. Sellest kuulda saades kogus teisel pühapäeval veel enam rahvast kiige juure. Vanad mehed istusid kiige manu, piibud hambas. Papp käis igal pühapäeval Laheperal ning seletas kõigile, kui suur kasu tuleb inimesele, kes vene usu vastu võtab. Keiser annab teile hingemaad niipalju kui tahate, rääkis ta, maa võetakse mõisa käest ära ja antakse teile, teil ei ole siis enam mõisa orjust ega õpetajale päevade tegemist, harite aga oma hingemaad ning käite Lahejärvel kalu püüdmast. Kui teil leib vahest hukka läheb, nagu ülemineval aastal, siis saadab keiser teile Pihkvast lodjatäie kruptsatka jahu Ninale. Võtate koti vai kaks, kuidas kellelgi vaja ja kui suur on pere. Mõtelge hoolega järele, et pärast ei oleks kahju. Rääkis nii ja läks minema. Kuna järgmisel pühapäeval papp ei tulnud, siis kutsusime külarahva kokku nõupidamisele. Arvasime, et kruptsatkat vahest küll ei saadeta, kuid hingemaad ehk antakse veneusulistele ikka ennem kui luterlastele. Kaalusime veel seisukorda ning läksime siis järgmisel pühapäeval kõik, Lahepera-külalt üle saja hinge, Nina kirikusse ning lasksime ennast vene usku salvida. Nüüd on meie maad ära mõõdetud ja paremad maad mõisale võetud, hingemaad aga ei ole kellelegi antud! Oleme juba käinud õpetaja juures palumas, et ta meid luteri usku tagasi võtaks, kuid õpetaja ütleb, et tema ei võivat seda teha. Ja nüüd on lugu nii, et ületuleval kevadel lõhutakse meie hoonedki laiali! Kas veel suuremat häda maailmas võib inimesel olla, kui meil!“ lõpetas kõneleja ning pühkis rätiga pisaraid silmist.

Saabus jälle vaikus.

Siis ütles Laksi Tõnis: „Nüüd, mehed, teate, missugune meie seisukord on. Aga teie ei tea veel seda, mis kirjutaja Weitzenberg mineval reedel mulle rääkis, kui mõisas käisin kohut mõistmas. Alatskivi rahval olevat nõu ja tahtmine Krimmi või Samaarasse minna. Alasoo-küla rahvas hakanud juba sügisel Krimmiminejate nimesid üles kirjutama ja raha korjama saadikute jaoks, kes läheksid seda uut isamaad vaatama ja vastu võtma, sest sääl olevat tuhandeid vakamaid tühja kroonu- ja mõisamaad saada. Selle kirjutamise ja rahakorjamise võtnud vana Alasoo koolmeister Märt Viilip oma hooleks. Olnud juba ligi sada rubla raha koos ja palju nimesid üles kirjutatud, kui ühel ööl tulnud Märdi poole, võetud Märdi kastist kirjad ja raha ära, kästutud Märdil ennast riidesse panna ja viidud siis mees Kavastu mõisa. Viijad olnud kolm sandarmit. Järgmisel päeval antud Märdile 60 vitsalööki ja saadetud siis koju. Süüks loetud seda, et ta olevat neid üles kirjutanud, kel ei ole kubernerilt Krimmi rändamise luba. Kavastu mõisas olnud 100 soldatit, kes sinna rahva rahustamiseks saadetud

mõisnikkude palvel. Meie ei hakka küll saadikuid Krimmi saatma, enne kui meil kubeneri poolt luba on käes. Ja mina arvan, et kui meie palvekirja postiga saadame, siis mõisnikud võivad kirja ära hävitada, nii et kiri kubeneri kätte üldse ei jõuagi. Meil on aga siin üks Naelavere mees, kes lubab isiklikult kirja kubernerile viia ja temalt ka vastuse tagasi tuua. Kas olete sellega nõus?”

Kui kõik selle nõu hääks kiitsid, küsiti, et ei tea, mis selle käigu eest Naelavere mees maksu tahab. Kohe tuli üks lüheldane, tüse mees teiste hulgast ette.

„Ega teie mind küll ei tunne,“ ütles, „olin 25 aastat kroonuteenistuses, ilma et kordagi vahepeäl oleksin kodus käinud. Läänud sügisel sain „otstahvku“ ja nüüd elan Naelaveres oma venna saunas. Minu nimi on Kaarel Toomasson. Võite mind küll usaldada, sest näete ise, et mul on viis aumarki rinnas, neid peab ju hoolega teenima. Mina viin teie kirja Riiga kubeneri kätte oma käega ja toon teile Krimmi rändamise loa. Selle eest ei taha mina muud tasuks, kui et pange mulle toidumoon kaheks nädalaks kaasa. Selle paigutan oma väikesele rautatud kelgule. Paar rubla raha andke ka, et saaksin reisil iga päev kord tšaid. Kui olete nõus ja kui ilmad lubavad, asun tuleval esmaspäeval reisile. Lähen ka Krimmi teiega, kui teie lähete, ega ju mulgi siin Alatskivil midagi teha ei ole.“

Kui mehe ettepanekuga nõus oldi, ütles Laksi Tõnis: „Noh, siis hakkab minu üleaedne, vanaperenaine, kes, nagu näete, minu naise kõrval süngi veerel istub, meile kohe palvekirja kirjutama, tema on juba palju kirju Riiga kirjutanud Kirepi-küla venelaste soovil, sest Kirepi mehed käivad igal suvel Riias müüritööl.“

Minu vanaema astus nüüd minu juure ja ütles mulle: „Sina jookse ja too siia minu väike kastikene, kus kirjutusenõud ja paberid sees on. Pärast mine koju tagasi, sest meil läheb siin kirja kirjutamisega aega.“

Tõin kodust kasti, andsin selle vanaema kätte, ja läksin ise ära et magama heita.

Lugejale näib ehk see imelikuna, et orjaaegne taluperenaine mõistab kubernerile kirjutada ja päälegi vene keeles. Minu vanaema tüdrukuaegne nimi oli Krõõt Peipsi. Ta oli sündinud Nina-külas. Ta oli varakult vaeslapseks jäänud, sest tema isa oli uppunud Lahejärve. Nina-küla preester võtnud siis lapse oma juure. Sääl ta elanud kuni 24 aastani, kuni saanud mehele. Preestri lastega ühes üles kasvades olnud temal kerge vene ja eesti keeles lugemist ja kirjutamist osmandada sellepärast, et preester teda ka oma lastega ühes õpetanud. Nõnda oli minu vanaema kahes keeles osav.

Pühapäeva õhtupoolikul pärast seda koosolekut tuli Kaarel Toomasson, keda kutsuti lihtselt Otsa Kaarliks, Metsakivile ja andis teada, et järgmisel hommikul ta hakkab Riiga minema. Laksi Tõnise naine ja minu ema hakkasid tee-moona korraldama. Pandi valmis länikutäis keedetud sea- ja lambaliha, kaks suurt rukkileiba, kaks nisupätsi ja suur karp võid. Otsa Kaarel paigutas moona pärnakoorest kasti, panes kõige pääle veel piibli ja lauluraamatu, mis ta kelguga alati ühes vedas, sest tema oli Vennastekoguduse lugija.

*TALLINNA, VIRU TÄNAV 19-NDA SAJ. ALGUL (vana akvarelli järelle)
Alfred Waga: „Eesti kunsti ajalugu I“, E. K. S-i kirjast.*

Esmaspäeva varahommikul läks Kaarel teele. Kahe nädala pärast oli ta jälle Metsakivil tagasi! Kohe toimetati sõnum laiali, et Toomasson on tulnud Riiast tagasi. Öhtul tuldagu kuulama, mis sõnumeid Riiast toodud.

Öhtul, kui ilm pimedaks muutus, läksin ka mina oma vanaemaga Laksile. Ei olnudki aga veel kuigi palju mehi koos. Alles siis, kui üsna pimedaks läks, hakkas saabuma ikka kolm-neli meest ree pääl. Kui juba oli mehi küllalt koos, tõi Tõnis kambrist ühe pudeli, mille

kaela oli küünal paigutatud, pani selle lauale, süütas küünla ja ütles: „Kuberneri kirja ei või pirrutule juures lugeda: kui langeb tulesüsi pääle, siis põleb kiri kätte ära, enne, kui loetud saab.“ Siis ütles ta Toomassonile: „Kiri anna vanaema kätte, siis kuuleme, mis sääl seisab.“

Kui minu vanaema oli laua juure istunud ja kirja lahti võtnud ning seda tükike aega vaadanud, lausus ta: „Küll on kuberner vähe kirjutanud, ainult niipalju ütleb, et need Alatskivi valla talupojad, kes on minult Krimmi rändamise luba palunud, võivad sinna minna ja mõisa-härra ja kohtuhärra ei tohi neid keelata. Kirjutan neile härradele kohe ametlikult, et nad teile takistust ei tohi teha ega mitte teid sellepärast nuhelda.“

Veel luges vanaema ette kubeneri nime ja näitas siis koosolijatele kirja, mille alumisel äärel oli ümargune tempel. Nüüd läksid meeste näod kohe rõõmsaks. Hakati Otsa Kaarlilt nõudma, et kuidas sina ometi kubeneri juure said.

„Ega see kerge olnud,“ vastas Kaarel. „Teel palusin hobusemehi kes tühjalt mööda sõitsid, need võtsid enamasti alati pääle; nõnda sain viie päevaga Riiga. Kuid kuberneriga kokkusaamine oli juba raskem. Läksin kubeneri maja ukse ette, kelk järel, valvur vai karaul tuli muidugi kohe vastu ja käratas: kuhu sa tahad oma kelguga minna!? Lasen sind viia kinni, mis sa hulgid siin, kas sa ei tea, et siin on kubeneri loss! Noh, tasa-tasa, baarin, ütlesin mina, olen oma kakskümmend viis aastat samuti kroonu teener olnud nagu sinagi praegu. Tõmbasin oma kuue rinna eest lahti ja ütlesin, et vaata, mul on viis aumarki rinnas ja sul üksainus, siis peaksid minuga küll leplikum olema. Nüüd hakkas mehike mahedamalt kõnelema ja küsis, kas on ehk mõni palvekiri kubernerile. Kui ütlesin, et on, kutsus ta teise omasuguse välja ja ütles, et anna nüüd kiri sellele, tema viib sisse. Kui kuuldi, et mina kirja kellelegi teisele ei anna kui ainult kubernerile endale, siis läks teine uksehoidja üles ja tüki aja pärast laskis mul kelgu õue tõmmata. Panin oma kuue seljast ka kelgu pääle ning läksin uksehoidja järele kubeneri kantseleisse. Kuberner silmitses natuke mind ja minu aumärke ning küsis siis, et mis sa siis tahad. Andsin palvekirja temale kätte. Kui oli lugenud, ütles ta mulle: Küll ma kirjutan mõisahärrale ja kihelkonna kohtuhärrale, et nemad teid ei tohi keelata Krimmi minemast. Nüüd võid minna! Aga mina ei tulnud välja, vaid palusin, et kubeneri-härra annaks kohe mulle isiklikult lubakirja kätte, sest ilma kirjata koju jõudes võtavad mind sandarmid kohe kinni ja annavad 60, nagu seda nii anti juba ühele Alatskivi mehele, kes Krimmi minejaid üles kirjutas. Kas see on tõsi? küsis kuberner. Kui kõik ära seletasin, kuidas ja mispärast Mart Viilip Kavastu mõisa viidi ja talle 60 vitsalööki anti, tegi kuberner suured silmad ja pahase näo, võttis siis paberi ja sule ning kirjutas kohe oma käega selle kirja, lõi templigi alla ja andis minu kätte, öeldes: Nüüd võite julgesti hakata Krimmi rändama. Kui teid veel keegi peaks takistama, siis näidake aga seda kirja. Ja nüüd on teil luba käes, tehke kuidas ise arvate,“ lõpetas kõneleja.

Järgneb

ELIZABETH CHUDLEIGH

Miss Elizabeth Chudleigh

18-nda sajandi suurim seiklejanna ja tema Eestisse käigud

EESTIT on meteoorina riivanud inglanna, kes 18-nda sajandi kolmandal veerandil sünnitas nii palju tolmu, jutte, pamflette ja keelepeksu kogu Euroopa kõrgemas seltskonnas ja keda võib kindlasti nimetada oma aja huvitavamaks ja omapärasemaks naiseks, — neiuimega miss Elizabeth Chudleigh, kelle lahutusprotsess sünnitas sama kõmulist tähelepanu, nagu tema lugematud armuloodki neiu-, abielu- ja lesepõlves, andes ikka ja jälle uut kõneainet kaasaegseile keelepeksu-harrastajaile ning saades hulga inglisis-, prantsus- ja saksakeelsete teoste aineks.

Miss Elizabeth Chudleigh, mehe järele hertsoginna Kingston, äratas suurt tähelepanu mitte üksnes ainult oma kodumaal, vaid peaaegu kogu Euroopas. Ta sündis a 1720 kolonel Thomas Chudleigh, vaese maa-aadliku tütrene Plymouth'i lähedal, kaotades üsna varakult oma mõlemad vanemad. Elavaloomuline,

tulihingeline, lокkava ettekujutusvõimega, haruldaset ilus tütarlaps avaldas juba varakult erakorralisi kalduvusi lõbudele, hiilgusele, harrastades ühtlasi kõike seda, mida tol ajal peeti meeste eesõiguseks.

Kord nägi teda metsas härra Pulteney, keda vaimustas miss Chudleigh suur ilu, ning olles sõbralikus vahekorras Wales'i printsiga, muretses nimetatud mr. Pulteney noorele neiuale a. 1743 kojadaami koha Wales'i printsessi juure. Vaimukas ja kergemeelne miss tutvub a. 1744 meriväe leitnant Hervey'ga 4. aug. 1744 abiellub miss Elizabeth Chudleigh salaja külakirikus neli aastat enesest noorema A Hervey'ga. Nende abielu kantakse eriraamatusse, mis selle järele kinni pitseeritakse. Kogu abielu pidi jääma saladusse, kuna mõlemad olid vaesed. Kuu aja pärast sõidab A. Hervey Ida-Indiasse. Elizabeth aga oli juba siis pettunud ühendusest, mille alged olid paisutanud tema lootusi. Ta vandus lahkuda mehest, kes nii vähe hoolib temast.

Asja pääle hertsoginna Kingstoni surma ilmunud prantsuskeelne anonüümne kroonika kirjeldab teda järgnevalt:

„Miss Chudleigh oli naine, kelle iseloomustavaks omaduseks oli, et tal ei olnud mingit iseloomu: tema tahe oli talle ülimalt seaduseks, tema kõrk iseseisvus ning kangekaelsus ei tunnistanud ühtki saadud ideed; tema kõige iseäralisemad ning pillavamad kalduvused ja kõige käskivamad soovid ühinesid võimalustega täita neid piiritult.

Tema saatuse oli soovida kõike, mis tal ei olnud, tunda end õnnelikuna sääl, kui võib nii ütelda, kus teda ei olnud — ja järelikult kahetseda peaaegu kohe seda, mis ta oli teinud. Nii siis näeme teda piinlevat kõige elavamates kahetsustes, püüdes igal viisil hävitada oma abielu jälgi ning käristades katki lõpuks akti, mille talle ettevaatamatult oli usaldanud vaimulik, keda ta oli võitnud enese poole raha ning lubadustega.“¹⁾

Leitnant Hervey tuleb tagasi Ida-Indiast, ta saab teada oma naise teguviisist ja selle püüdest saavutada lahutust. Mees palub kohtamist naisega — ja saabki selle. Kuid nagu olid kõiksugused kontrastid ühendatud Elizabeth'i isikus, moodustades temast sama tujuka, kui iseäraliku olendi, nii juhtubki, et sel momendil, kui ta käsitleb oma mehega lahutusküsimust kokkuleppe teel, oli selle kohtamise tagajärg täpselt vastandlik: Elizabeth Chudleigh sai emaks.

Muidugi kahetses E. Chudleigh, kes kandis kangekaelselt edasi oma neiu nime, oma tunnete puhangut peaaegu silmapilkselt. Leitnant Hervey ei tea mis teha: kas avaldada oma abielusaladuse, kuid see viimane võiks anda rahulolematuseks põhjust Wales'i printsessile, kelle kojadaamiks oli miss Chudleigh, või jätta Elizabeth Chudleigh ta kergemeelsuse hooleks? — Kuid abielu jäeti saladusse ning mees hoolitses väga oma naise eest tema raskejalgsuse ajal, tehes talle ettepaneku sõita sünnitamise ajaks Chelsea'sse. Sääl sündis Elizabeth'i poeg. Londoni tagasi tulles ei aimanud keegi, et E. Chudleigh oli sünnitanud lapse ning noor ema andus uue ja suurema hooga lõbustustele. Mees kaebas oma sõbrale, et naine kunagi kodus ei ole, et ta muudab päevad ööks ning kulutab pööraselt raha. — Laps oli vahepääl surnud ja miss Chudleigh ei tahtnud enam kuuldagi leitnant Hervey'st; ta pidas end täiesti nii ülal, nagu poleks ta kunagi olnud mehel, ja olles käristanud katki laulatusakti, kujutas ta enesele ette, et ta ongi täiesti vaba. Krahvinna Bristol'i, — sest leitnant Hervey oli vaheajal pärinud oma surnud onult krahvi tiitli, — särav tiitel kahvatas vabaduse ning iseseisvuse ideede ees, mis pesitsesid E. Chudleigh südames.

Sel ajal ilmnevad miss Chudleigh iseloomu iseäraldused veelgi silmapaistvamalt. Ta püüab kogu jõust päästa ilusat naist, kes oli saanud teise ilma oma kuus abielumeest, tarvitades selleks kogu oma mõju Wales'i printsessi juures, kuid asjata.

Et näidata oma vabadust neile, kes tegid, nagu ei teaks nad midagi tema abielust leitnant Hervey'ga, läks Elizabeth Chudleigh reisima. Saksamaa oli maa, kus ta esimesena debüteeris. Saksa printsid külvavad ta üle pidude ning kingitustega. Friedrich II vabastas tema igast etiketisunnist, kuna miss oskas talle meeldida oma elava vaimu, teravate ning tabavate vastustega. Tulles Lon-

¹⁾ Anonüümne teos: *Histoire de la vie et des aventures de la duchesse de Kingston.*

doni tagasi, oskas E. Chudleigh võluda Wales'i printsessi oma jutustuste ning kujutluste teravmeele, fantaasia ning vaimukusega. Ta oskas esitada oma vaatlemisi kaunis pikantsest seisukohast. Tal oli palju austajaid, nende hulgas lord Howe, kellelt ta saab raha, mida ta pillavalt raiskab.

Hakati juba kartma miss Chudleigh satiüüriilist kalduvust, sest mitmel puhul oli ta maksnud kätte oma vastastele pamflettide teel, naeruvääristades neid kõige tabavamalt. Vaenlased vastasid miss Chudleigh'le muidugi samaga ning laotasid tema kohta laiali pamflette sadandetes eksemplaarides. Kadetsejad kandsid ette neid lugusid, mis oleksid olnud mõnele teisele naisele surmahoobiks, kuid see ei kõigutanud põrmugi miss Chudleigh rahu.

Krahv Bristol'i raske haiguse ajal ärkas uuesti naise hellus oma mehe vastu. Ta tarvitas sama palju kavalust ning pingutusi mehele lähenemiseks, kui ta oli kulutanud seni temast vabanemiseks. Ta püüdis jälle rõhutada oma abielu, mille jälgi ta alles hiljuti oli hävitanud. Vaimulik, kes talle oli olnud meelepärane esimesel korral, oli sama lahke selgi puhul.

Rõõmust kantuna ning nähes end juba vaimus rikka krahvinnana, hakkas miss Chudleigh avalikult kõnelema, et ta on krahv Bristol'i naine; ta tunnistas isegi kellelegi, et on sünnitanud talle poja, siis kui krahv Bristol oli alles leitnant Hervey, ning teatas, et abielu tõendavad paberid, mis ta leidis uuesti üles, väärivad võib-olla sadatuhat naelsterlingit.

Kuid krahv Bristol paranes ja miss Chudleigh loobus kõigist oma pretensioonest ning tühistas kõik oma protesteerivad kirjad, milles oli kinnitanud krahv Bristol'ile oma naisearmastust.

Tervenedes oli krahv Bristol'i imestus suur, kui sai teada, et lord Kingston on selle armuke, kes alles hiljuti talle avaldas kirjas oma abikaasalikke armastustundeid! Hertzog Kingston oli rikkamaid ning vägevamaid Briti lorde ja krahvina Bristol, või miss Chudleigh, nagu teda ikka veel nimetati, loobus kõigist oma püüetest krahv Bristol'i suhtes, kui nägi hertsogi oma jalge ees, kellega ta tahtis abielluda, kuna hakkas juba kaduma tema naiselik ilu. Kuid uuesti abiellumiseks oli vaja saavutada esimese abielu lahutus. Algas kirjavahetus Hervey'ga, kes tahtis ka uuesti abielluda. Aga inglise toleaeegsete seaduste järele oli võimalik abielulahutus ainult sel teel, et tõstetaks kaebus abielu rikkumise pärast, ja siis võidi parlamendi istangul teha vastav otsus; aga selleks oli vaja kuulutada miss Chudleigh abielu Hervey'ga avalikuks ja siis alustada lahutust, mis aga oli tol ajal Inglismaal üsna kallis lõbu. A. Hervey volinik pani ette miss Chudleigh'le end abielu rikkumises süüdlaseks tunnistada. Miss Chudleigh naeris talle näkku ning vastas sellele ettepanekule laimujutuga, mille tema sõbrad panid liikuma Londoni seltskonnas. Nimelt süüdistati A. Hervey'd kahe naise pidamises, süüdistus, milles miss Chudleigh'l enesel tuli hiljem anda vastust. Selles laimuloos olid pöördud kõik faktid pahupidi, kuigi oli selle juures siiski püütud alal hoida teatud tõelisuse ilme.

Miss Chudleigh esines vaimuliku kohtu ees palvega tunnistada tema abielu August Hervey'ga mitteseaduslikuks, mille vastu küll vaidles Hervey, kuid tõi meele ette nii vähekaaluvad asjaolud, et vaimulik kohus tunnistas 10. veebr. 1769. a. selle abielu maksvusetuks. — Leidus poolehoidjaid, kes soovisid krahvina Bristol'ile õnne selle viisi puhul, mis ta oli tarvitanud. 8. III 1769. a. abiellusid miss Chudleigh ja Evelyn Pierrepont, teine hertsog ja kuues krahv Kingston upon Hull (normannide valdamisest saadik auväärseks peetud, kuid alles 1627. a. peeride hulka võetud sugukonna viimne võsu). Nii siis oli miss Chudleigh saavutanud seda, mis ta igatses. Kuid naine, kes ütles — need on tema oma sõnad —, et ta endise põlgaks, kui ta oleks kaks tundi järgemööda ühes ja samas meeleolus, ei töotanud juriidiliseid päivi oma armunud mehele. Vaevalt olid möödunud selle uue abielu esimesed kuud, kui milady jahtus kõigi eesõiguste vastu, mis talle tõi ta uus seisus, tundes oma mehe vastu ainult järelestust. Milord, kes oli tasase, hella loomuga, täieline vastand oma naisele, varjas oma pettumust ning kannatusi. Peaaegu ühel ajal tundsid mõlemad, kui-võrd nad üksteist vihkavad, kuid varjasid seda siiski välise tähelepanu ning viisakuse taha. Tullis liig hilja arusaamisele, et ta on kaotanud mehe armastuse, püüdis milady uuesti elustada oma abikaasa tundeid, kuid jällegi liiga hilja. Mees oli näinud liiga selgelt ja tundma õppinud oma naist. Armastus oli kustunud mõlema juures. Tüdinud seltskondlikkudest lõbudest, otsustas milady asuda

elama ühte hertsog Kingston'i lossidest, lootes leida maaelu lõbudes oma igavusele meelelahutust.

See idee oli E. Chudleigh'le seda armsam, et ta lootis lord Kingston'i kaasatulekule ja et maaelu üksluisus ning ühetoonilisus ja kahjutunne lahkuda kuninglikust õuest ning Londonist, mõjuvad ehk mehele nii masendavalt, et milady võiks peagi lõbu tunda lesepõlve mõnudest.

Kuid milady pöttus oma oletustes. Maaelu mõjus mõlemale ainult kosutavalt. Siis pani milady oma mehele ette asuda kuhugile soomaastikus asuvasse lossi, kiskudes mehe nagu kahevõitlusele: kumba niidab surm rutem. Hertsog Kingston oli liig õnnetu, kui et oleks tahtnud vastu hakata oma abikaasale: põlguses täitis ta tema soovi. Ja kuus kuud hiljem oligi lady Kingston'il rõõm sängitada oma mees tema perekonna Londoni matmispaika igavesele unele.

Abielu alul oli hertsog Kingston määranud kogu oma varanduse naisele tarvitamiseks selle eluajal, kui ta uuesti ei abiellu. See testament jättis pärandusea hertsog Kingston'i seadusliku pärija, tema vennapoja Evelyn Meadow'i, kuna varanduse pääle hertsoginna surma pidi pärima Evelyn Meadow'i noorem vend.

Mehe surma järele andus hertsoginna uue ning suurema hooga seltskondlikule elule, nii et tema pillamishimu ning lõbustused skandaliseerisid Londoni elanikke sel määral, et need kord pühapäeval peatasid hertsoginna Kingstoni tõlla ja sundisid teda jalgsi koju minema, noomides teda kogu tee pühapäevarahu rikkumise pärast.

Säärased väikesed vahejuhtumised ei meeldinud miladyle ja ta otsustas sõita Itaaliasse. Rooma reis osutus hertsoginnale triumfiks. Paavst Ganganelli võttis hertsoginna vastu printsessina ning rahvas nägi temas midagi muistse kuninganna taolist, kui Elizabeth Chudleigh ilmus oma toredal jahil Tiiberi jõkke.

Roomas tutvus hertsoginna kellegi Vartaga, kes ütles olevat enese Albaania printsi ja kel oli arvurikkaid tutvusi ning sõprusi Euroopa printside hulgas. Lady Kingston oli peaaegu valmis andma Vartale oma käe ja varanduse, kuid see mees paljastati avantüristina ning arreteeriti. Ta suri Hollandi vanglas, tappes iseene.

Vahepeäl, 15. apr. 1776, oli hertsog Kingston'i vanem vennapoeg, Evelyn Meadow tõstnud süüdistuse lady Kingston'i vastu kahemehepidamises, lootes sel teel saada tagasi oma päranduse.

Et lady Kingston ei pääseks protsessipäevaks Londoni, mõjutati tema pankurit, et see keelduks talle välja andmast tema summasid, kuid leidlik naine ilmus püstoliga relvastatult tõrkuva pankuri juure ja ähvardusega saigi tarvilised summad. Nüüd tõttas hertsoginna talvel üle Alpide tagasi Londoni, piineldes kartustes ning ettekujutustes, mis juba teel tõusid ta mõttekujutusse häbistava määrgina, vangihoonena jne. Calais's kohtas ta lord Mansfield'i, kes rahustas erutuses olevat naist, nii et miss Chudleigh saabus Londoni juba pisut vähem ärevas meeleolus.

Jõudes Londoni maksis ta kautsjoni, kuna tema eest vastutajad olid hertsog Newcastle, milord Mounstuard ja härra Clover.

Päätunnistaja protsessis oli keegi mistriss Graddock, miss Chudleigh endine teenijanna, kes oli viibinud miss Chudleigh esimese abielu sõlmimisel. Viletusse sattudes, oli ta kord pöödnud lady Kingston'i lahkuse poole, paludes temalt toetust. Kuid milady oli ettevaatamatult keelanud seda talle, ning kättemaksu himus oli teenijanna avaldanud hertsog Kingston'i seaduslikule pärijale Evelyn Meadow'ile kõik, mis oli juhtunud külakirikus.

Kohus peeti määratus Westminsteri saalis, kus seks juhuks olid seatud korda loozid kuninglikule perekonnale, õukonna daamidele, välissaadikutele, ülem- ning Alamkoja liikmetele. Peerid, arvult kakssada, piiskopid ja kuningriigi esimesed magistraadid olid tseremoniaalses riietuses. Kõik see tõstis lady Kingstoni protsessi suurepäraseks ning mõjuvaks etenduseks. Hertsoginna kõrval istusid tema kümme advokaati, sekretär, kaks toaneitsit, arst, kirurg, apteeker, kuna erutusest jagusaamiseks oli milady valinud õige imeliku abinõu: pääle ülekuulamise kohtunikku poolt laskis ta enesele aadrit lasta. *Järgneb*

Olioni kaastöölisi

Mag. phil.
AUGUST ANNI
Kirjandusteadlane

**HERBERT
HALJASPÕLD**
*Kaubandusteaduste
litsentsiaat, ajakirjan.*

EDGAR W. SAKS
Kirjanik ja ajakirjanik

Mag. phil.
BERNHARD LINDE
Kirjandusteadlane

JAAN PERT
*Kunsti- ja kirjandus-
teadlane*

RUDOLF REIER
Ajakirjanik

Kultuurdokument kaob!

Umbes 18 a. tagasi kinkis Karl Mitt oma isa Mart Miti isiklikud mälestused kokkupuutest meie ärkamisaja tegelastega j. t. ühele meie asutusele või õigemini — andis need sinna „igaveseks hoiule“. K. M. teades pidi üle 1000 lehekülje ulatav suure väärtusega kultuurdokument ka praegu vastavas kohas hoiul olema. Suur oli K. M. üllatus, kui ta hiljuti sai ühelt ajalehe toimetuselt kirja, kus päritakse, kas tema, K. M., on Mart Miti pärija. Nimelt olevat teatud toimetusele müüa Mart Miti mälestuste kogu! K. M. muidugi astus viibimata ühendusse nii omaaegse kingi saajaga kui ka ajalehe toimetusega, keelates viimasel käsikirja tagasiandmist selle müüapakkujale. Nähtavasti on dokument kadunud vastavast asutusest juba palju aastaid tagasi, kusjuures ta oli kinkimise juures isegi registreerimata jäänud. Skandaalsest loost kuuldes astus üks teine asutus, kus Mart Mitt oli omal ajal esimeheks, omalpoolt samme lehe toimetuse ees, sooviga käsikirja ise omandada. Isiklikult kohale sõitnud seltsi esindajale olevat vastatud, et käsikiri on tagasi antud selle müüapakkujale, kelle isik ja aadress toimetusele teadmata! Nagu aga nüüd lõplikult selgub, on käsikiri siiski lehe toimetuse poolt ära ostetud ning antakse, pärast mõningate osade avaldamist, ta õigele omanikule — vastavale asutusele tagasi.

Meie ei taha mingit varju heita asutusele, kust väärtuslik käsikiri kadus, seda enam, et asutuses valitseb praegu eeskujulik kord, nii et isikud, kel on olemas mingisuguseid üldsusele tähtsaid dokumente hoiule anda, võivad seda nüüd teha üsna rahuliku südamega. Lohakus võis aset leida üksnes vene ajal, mil vastavad vilunud jõud meil veel puudusid. Ometi on käesolev dokumendi kadumise lugu küllalt iseloomulik seks, et sellest avalikult kirjutada. Kui kergesti oleks võinud Mart Miti kadunud mälestused üldse päevavalgele tulemata jääda! Õnneks juhtusid nad isiku kätte, kes kohe nägi, millega tegemist, ning need esitas — ajalehe toimetusele. Võib olla aga, et teatud asutusest selle algpäevil on kadunud veel muudki!? Oleks tarvilik, et kõik need, kes Vene ajal midagi meie kultuurkirjavarast kusagile hoiule või kingituseks annud, nüüd kontrolliks, kas ka nende pärandus on vastavas kohas olemas. Kui on tegemist mõnesuguse kadumaminekuga, siis ehk saaks sellest näit. kas või avalikkust ajakirjanduse kaudu informeerides vahest veel midagi päästa. On ju võimalik, et ühes Mart Miti mälestustega „kadus“ veel midagi, mille olemasolust kunagi ei ole praegu aimugi kingituse saajal endal.

G. N.

Karl Mitt

Minu isa Mart Miti elust ja tegevusest

MART MITT sünd. 19. okt. (v. k. j.) 1833 Paistu kihelk. Puleritsu esimese koolmeistri pojana. Saades karjuseeliseks, õppis ta isa juures teiste koolilaste seltsis. Puleritsult kolis Miti perekond sama valla Pirmastu koolimajja. Sääil pidas Mart Mitt, kes vahepääl saanud 17-aastaseks, isa asemel õpetaja ametit 2 aastat. Paar aastat hiljem asus kogu perekond Tartumaale Kirepi valda Tammejaani teoorjuse tallu. Kuna tol ajal talupidajad olid vabastatud sõduriks võtmisest, siis läks Mart Mitt 22½ a. vanuselt Valguta valda Telgale koduväiks. A. 1857 saab ta Vastse-Nõo mõisa aidameheks ning 1½ a. pärast seda sama mõisa valitsejaks. Kuna mõisa omanik krahv Ingelström oli seotud Krediidkassa assessor, Nõo kirikuvõõrmündri ja paljude teiste ametitega, siis usaldas ta kogu mõisa-elu juhtimise Mart Miti hoole. Parajasti oli käsil Nõo kirikumõisa ehitamine. Mart Mitt pidi nüüd juhtima ka

kirikumõisa ehitustöid ning krahvi tööde käigust informeerima. Tolleaegne Nõo kirikuõpetaja nõudis laialdast ehitamist, mida aga krahv ei pooldanud ning oma valitsejale vastavad käsud andis. Kuna krahv kirikuõpetajaga kokkusaamisest ise kõrvale hoidus, pidi õpetajaga vastuollu sattuma Mitt. Suure vihaga kirikumees ei andestanud kunagi Mart Mitile ta „vastuhakkamist“. Kui Mart Mitt, tahtes vabanedada Nõo õhkkonnast, läks rentima Veski (Oriku) mõisa Pusu karjamõisat, püüdis kirikuõpetaja vahele segada, rääkides mõisa omanikule v. Andrae'le, nagu oleks Mitt teda, õpetajat, mõnitanud. Sellest avameelselt Mart Mitile rääkides, ta ometi rentis temale oma karjamõisa. Kuid kui a. 1865, pärast kaheksa-aastast teenistust Nõos, Mitt kolis Pusu karjamõisa, tehti talle mitme kohaliku mõisniku ning Kambja kirikuõpetaja poolt etteheiteks saksavastalisust. Vastavaid hoiatusi oli levitanud jällegi Nõo kirikumees.

Pusul töötamise ajal astus M. Mitt *Vanemuise* seltsi liikmeks.

A. 1868 ostis Mitt Võrumaa Kanepi kihelkonnast Tamme (praeguse Valgjärve) vallast Kiltre talu. Nüüd olid käed vabad ega tarvitsenud enam nii karta Nõo õpetaja ja temameelsete mõisnikkude intriige. Ärkas võimas tung tööle asuda oma rahva kasuks, et üldse kaoks eestlase alandav mõisa orjamine ja mõisast ning kirikuõpetajast alatine rippuvus. Selles suunas tegutsemine nõudis Miti arvates igasuguste seltside asutamist ja rahvakoosolekute korraldamist ning neil selgitavate kõnedega esinemist. Just sakste eneste õhutusel nii Mitist saigi nende kibe vastane, tundis ju Mitt mõisnikkude ja nende talupoegade ning õpetajate elu väga hästi. Rõhuv orjastamine ning muud alatud käitumised rahvaga (nagu Nõo kirikuõpetaja poolt isiklikult kepi tarvitamine tööliste turjal, kusjuures taheti päälle sundida samasugust õpetajale „appitulekut“ valitsejalegi) — seda enam Mart Mitt ei talunud näha ega kuulda. Viletsas seisukorras oli eesti põldur. Tuli hakata asutama eeskätt põllumeeste selts, kusjuures keskorganiks pidi saama põllumeeste selts, mille asukoht Tartus.

Rahvapoegadel õnnestuski ellu kutsuda *Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi*, mille ümber hakkasid kogunema ümberkaudsed erksamad eesti põllupidajad. Seltsis hakkas minu isa ennekõike pidama kõnesid põllumajanduse edendamise tähe all, soovitades loobumist kolme-välja-põllupidamise süsteemist. Hiljem poetas ta kõnedesse sõnu enese lahtiraputamise vajadusest orjaikkest. See tegevus ei võinud jääda teadmatuks mõisnikele ning nende viha langes täie raskusega eesti põllumeeste seltside juhatuse kaela. Vahepeäl olid aga juba asutatud ka Pärnu, Viljandi, Võru ja Kanepi põllumeeste seltsid... Kuna minu isa oli nii Tartus kui ka Kanepis seltsi esimeheks, siis mõjustati (ka kirikuõpetajate poolt) Võru maakohtunikku v. Maydell'it nii palju, et ta mitu aastat ei saanud Kanepi Põllumeeste Seltsile ta põhikirja kätte, ühtlasi ministeeriumile teatades, nagu oleks selts juba ammu oma tegevuse lõpetanud (mis muidugi tõele ei vastanud).

Mart Miti kõned ja tegevus ajas otse marru mõisnik- ja nende kirikuõpetajaskonna. Juhina ja poliitikamehena astus nende eest välja Kanepi tollaegne kirikuõpetaja von Holst, kes otsustas teha kahjutuks rahva ergutajat. Ennekõike ta aga vabastas kohalt koolimehed, kes

Mitist suurt lugu pidades ei olnud tema mõtteid varjanud klassis oma õpilaste ees... Need olid Mart Vares Tammest ja Adolf Daniel Sõrestest. Ta vallandas noored koolimehed just sügisel, mil algas koolitöö ja — sõduriks võtmine. Vares (pärsine raamatukaupmees Tartus) sai õnneks koha Kähri vene kooli juure. Kuid Daniel kohta ei saanud ning võeti seepärast sõduriks. Kui Daniel väeteenistuse komisjonis sõduriks registreeriti, kirjutas ta Kanepi kirikuõpetaja v. Holsti kohta järgmise luuletuse:

Kristlane ma olen,
ütleb mõni mees, —
silma mul hunt näeb
lambariide sees.

Rikkaid tema trööstib
haledusega,
vaeseid tema noomib
trotsi-sõnaga.

Küll on ilmas palju,
kellel pikk, must särk —
Eesti rahvas, tunne,
see on kuri märk.

Oh, sa püha Jüri,
mõttele otsa pääl',
ots saab sulle kuri
ükskord saama tääl'.

Õpetajaks ütleb
ennast olevat,
siiski tema teod
eestlast surmavad.

Kae, juba tossab
põrgu katal säääl,
vanasarvik ootab
sinu hinge pääl'.

Daniel teenis kroonu siiski ära, oli sõjaväes velskeriks õppinud ning pidas pärast sundaja möödumist sama ametit Võru raudteejaamas kuni surmani. Ja oma tütre pani mehele just mustakuuemehele — õpetaja Tallmeistrile.

Danieli laul levis lühikese ajaga üle Kanepi kihelkonna ja kihelkonna piiridest kaugemalegi rahvasuhu. Holstile pilget lauldi viisil *Kuldne õhtu päike*. Iseäranis agarad Holsti torkijad olid õpilased ja leeripoisid. Kuid vanarahvaski ei sallinud silma otsas Holsti ning laulis kõikjal „Kristlane ma olen“.

Väga kriitiliseks kujunes minu isa võitlus mõisnike vastu pärast seda, kui ta a. 1880 Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt valiti viima Peterburi Aleksander II-se 25-a. valitsemisjuubeli puhul rahva tänu sõnu ja kui ta veebruarikuul 1881 Riias kubernerilõssis peetud 10-päevasel „rahva majapidamise parandamise kongressil“ ühe eestlaste volinikuna oli selgitanud mõisnike käitumist rahvaga ning oma sõnade tõenduseks koos C. R. Jakobsoniga esitanud vastavaid teoorjuse lepinguid. Mõisnikel oli seda piinlikum, et nende esindajad olid eitanud lepingute olemasolu. Nüüd tegi kuberner (samal kongressil) põllumeeste seltside saadikuile otse ülesandeks koguda rahva käest andmeid ja teoorjuse-kontrahte ning need temale saata! See ajas mõisnikud ärevile ning paisutas nende viha iseäranis Miti ja Jakobsoni vastu veelgi. Ja kui 19. juunil 1881 Mart Mitt valiti Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt ka kaastundeavaldajaks Aleksander III-le tema isa Aleksander II-se mõrtsukaliku hukutamise pärast ning Aleksander II-se poolt pooleli jäänud lubaduste täideviimist palujaks, oli mõisnike mõõt täis. Tõusis torm, mis pidi lõplikult määrima talurahva saadikuid ja juhte.

Alul püüti minu isa vastu näidata piiritut lahkust, katsudes teda juhtida kõrvale oma mõtetest ja tööst eesti rahva hääks — meelitustega. Mõisnike hobustega hakati teda sõidutama kalessis kui Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi presidenti ning igati mõista andma, millised hädad päevad teda ootavad, kui ta aga loobub võitlusest ning edaspidi „vaikib kõigest“. See kõik ei mõjunud: Mitt jäi ustavaks oma rahvale. Seda ära nähes muudeti taktikat põhjalikult. Ja kirikuhärra v. Holst oli see, kes Kanepis asus jälle tema vastaste etteotsa juhina, et otse kohapääl korraldada vastuvõitlust. Holst leidis labase võtte, teatades politseile, et teda olevat püssiga lastud. Teisi vihamehi ta endal ei teadvat olevat kui — Mart Mitt, Mart Vares ja Daniel. Kuid arvata olevat, et laskja olnud Mitt! Tõelikult ei olnud teda üldse keegi lasknud ega ähvardanudki. Mõttele tapmiskatsesest oli teda viinud oma koeranael, mis talle külje pääle oli tekkinud. Kuid selle koeranaela oli kohalekutsutud arst tunnistanudki laskehaavaks! Nii hakkasid kogunema minu isa pää kohale rasked pilved, mis ähvardasid tuua endaga kaasa Siberi lõhna. K. E. Sööt'i mälestuse järele süüdistatud ajakirjanduse kaudu iseäranis Varest selles „tapmiskatses“, tegelikult aga langes kogu lendulastud jutu järelkaja raskuspunkt siiski just Mart Miti isikule.

Samal ajal põles — võib-olla, et ka põletati — mõnes ümbruskonna mõisas paar väärtusetat heinaküüni. Huvitav, et isegi siin nägid mõisnikud rahva-meeste „kurja kätt“ mängus olevat.

Järgneb

AUGUST PEERNA

LAUDAS
Monograviür

Tšehhi 7-nda föderaalse püha kuulutusplakaat

Mõtteid demokraatia olevikust ja tulevikust

Kas demokraatia ei võtaks eeskuju oma algrakukesest — perekonnast

DEMOKRAATIA põeb kogu maailmas tõsist kriisi, otsib vormi uuest-sünniks. Ja uut kuju ning reformi on talle kindlasti tarvis. Eriti veel meil meie ülidemokraatlikule põhiseadusele, mis loodi ja kopeeriti revolutsiooni ning sõja koledusis, kahurimuusika saatel, mil põhiseaduse koostajail oli kaeneks kaalumiseks vähe võimalust. Seda reformi ja muudatuste vajadust meie riigipõhiseaduses dokumenteerivad meie kõikide ringkondade püüded. Ühed soovivad seda nii, teised teisiti teostada. Ideaali ei suuda muidugi keegi tabada. Kuid rõõmustav on nähe, et ka rahvas ise püüab seda teostada, oma demokraatiat tervendada, mis loomulik ja ainuõige.

MÕÖDUDES reast nähetest, mis demokraatia praeguse kuju nõrkuseks võib lugeda, tahaksin erapooletu vaatlejana paarile suuremale vastolule tähendada, mis demokraatia põhimõttes ehk põhiolemuses nii meil kui ka mujal maailmas eriti silma torkab ja muutmist vajab.

1) Liig suur erinevus, vastolu demokraatia täidesaatva võimu konstruktsioonis ja töötamise tingimustes selle autokraatse võimu omadest, mis valitseb ja juhib perekonda ja millest ju, nagu algrakukestest, demokraatia õigupoolest koosnebki. Esimeses on maksev hulga-, teises üksiku isiku — peremehe — individuaalne tahe ja võim. Sellest loogiline vastolu elus ja tegevuses.

2) Kontakti kaotus — rahvasteliiks kiirestunud elutempoga. Kollektiivne (hulga) valitsus ei suuda aja-õuuetega koosõlas tegutseda, ta on seotud hulga soovide ja tahetega.

Peatume pisut punkt esimese juures. Demokraatlik kord igas riigis tugeb ju omaette „riigikestele“ — perekondadele ja selle liikmetele.

Perekonna valitsemises ning juhtimises toimib perekonnapääh ehk peremees autokraatselt, isevalitsuslikult neis raames, millised seadused riigis perekonna ja ühiselulise korra kohta maksvad ja perekonna huvid talt nõuavad.

Demokraatlikus riigis aga peab sama perekonnapääh, kel omas kodus ainuvalitsuslik võim käes, toetama korda ja valitsust, mille täidesaatev võim rajatud hulkade arusaamistele, tahteile, soovetele, kapriisidele ja kes vaid siis saab valitseda, tegutseda, kui tal teatava hulga usaldus olemas. Usaldus? Sundus, käsk ja — usaldus?!

Milline dualism, vastolu selles olukorras, mida iga isik peab ühel ja samal ajal teostama ning kandma! Mõeldagu vaid järele!

Lugu pole parem ka teises punktis toodud väitega. Teaduste ja tehnika aladel on kogu maailma elu nii kiiretempoliseks kujunenud, et aega arvestatakse sekunditega ja selle murdosadega. Maakeral valitsevad masinad, autod, elekter, raadio ja lennukid. Raketilennukitega püütakse tormata teistele planeetidele.

Elame kiirusrekordide hullustuste ajal, mil enamik inimesi (ja vististi isegi imikud hällis) unistavad vaid kiiruse rekordidest ja mil kilpkonna võidu- ehk rekordsõitudeks treneeritakse. Kõikjal rühib elu nagu kinolindil.

Aga mida näeme samal ajal demokraatias? Selle valitsus või täidesaatev organ peab riigilaevukese juhtimisel sama aeglaselt — koosolekud, vaidlused jne. — toimetama, kui see sündis muistses Kreekas ja Roomas, mil rahvaste kiiremaks ühendus- ja liiklemisabinõudeks oli hobune maanteel, kaamel kõrbes ja eesel mägiradadel.

Küsimuste lahendused, mida elutempo kiirelt nõuab ja mida üks isik, nagu peremees perekonnas, mõne minuti jooksul teeks, nõuavad demokraatia kollektiivses valitsuses aega otsustamiseks päevade, nädalate ja tihti isegi kuude kaupa.

Nii ei suuda demokraatia oma praeguses kujus aja ja kiire elutempoga sammu pidada. Sellest raskused ja vastolud.

RAHVAS, hulk, mass ei saa ise ennast juhtida. Selleks peab tal keegi olema. Demokraatia on rajatud kollektiivsele juhile ehk valitsusele, mis omakorda toetub valijate enamuse usaldusele. Selline valitsus on kui vihmapari, mis püsib traadikeste tugevusel, usaldusel. Kui üks või kaks nendest nõrkeb, langeb kogu vari kokku. See on võim: „niivõrd — kuivõrd“. Ja seesugust lonkavat võimu pole ükski rahvas oma kriitilistel silmapilkudel (sõjad, revolutsioonid) saanud kasutada. Siis antakse võim ühele isikule, kes toimib seaduste piires ainuvalitsuslikult nagu peremees perekonnas. Kas selline kord, mis vajalik kriitilistel momentidel, ei sobiks veel paremini harilikul ajal!? On vaid küsimus, kuidas seda riigis teostada, et ei kaoks ühes sellega demokraatia, rahva valitsuse põhimõte, et ei kasvaks välja diktaatoreid isikuist, kelle kätte täidesaatev võim teatavaks ajaks antakse või on antud.

Sellise küsimuse asetamisel võiakse hüüda: see on reaktsioon, demokraatia eitamine, varjatud diktatuuri püüded jne.

Sellele vastan. Pean demokraatlikku riigikorda ideaalsemaks valitsemisvormiks, kuid puudutan küsimust üksnes seepärast, kas poleks võimalust leida vormelid, kuju, mis teda veelgi paremaks, ajaõuetele kohasemaks muudaks.

Ainuvallitsuslikes riikides on juhi võim rajatud jõule, püssitikule, mille kaitseks antakse välja seadusi ja korraldusi. Kui demokraatias asetame riigi-juhi analoogsesse seisukorda perekonnapäa peres, nagu eespool näeme, siis võiks selle, s. o. riigijuhi võim piirduda, toetuda ja maksev olla ainult neis raames, mis rahvaesindajate poolt antud seadused talle määravad.

Perekonnapäa toimib autokraatselt perekonnas oma tunnete, oma ning perekonna huvide kohaselt ja seaduste piires, mis selleks ürgselt maksvad. Selline „valitsusvorm“ on nii igapäevane nähe, tõde, et me seda ei märkagi, nagu kivi tänaval, millel kõnnime.

On vaid küsimus, kuid sellist moodust riigi ja rahva elu juhtimisele rakendada sama edukalt ja õiglaselt, nagu perekonnapäa oma perekonna suhtes toimib. Katsun neid võimalusi järgnevate ridadega üldjoontes natuke puudutada.

Perekonnapäa autokraatse võimu juures põhjeneb perekonna hüvang (hääolu) kahele järgnevale tegurile ehk algmomenidile:

a) Armastus oma perekonna liikmete vastu ja sellest suunatud hool oma perekonna hüvangu ja tuleviku eest.

b) Perekonna üldhüvang on ka tema enese (perek. päa) hääolu.

On olemas perekonnapäid, nagu perekonna- ja suguharupääd loodusrahvaste juures, kel oma kodakondsete suhtes on palju suurem võim olemas, kui mõnel diktaatoril või absolutistlikul monarhil. Eeltoodud põhjused aga kohustavad teda oma perekonna hüvangu eest tarvilise innuga hoolitsema.

Ei leidu ju muidugi, isegi taevast mitte, riigipääd, kes kogu riigi rahvast nii armastaks, nagu perekonnapäa oma perekonna liikmeid, ning selle mõjul riigi hüvangu eest hoolitseks.

Küll aga peaks saama igat kohusetundlikku kodanikku — neid ju riigis ikkagi peaks leiduma! — kohustada, et ta riigipäana ning riigis maksvate seaduste piires, nii riigi kui ka kõikide kodanikkude hüvangu eest võrdselt ja tarvilisel määral hoolitseks.

Kohusetunne ja kohusetäitmine on üksiku indiviidi kui ka rahvaste elus suurem tegur kui usk ja armastus. Kaks viimast on võimsad impulsid. Ilma kohusetundeta ja kohusetäitmiseta aga ei saa kumbki läbi.

Üheks suurimaks kiusatuseks, mis igas isikus tema kohusetunnet tihti nõrgestab, igasugu kalduvustele meelitab, on — varandused ja võim. Ihatakse võimu, et varandusi koguda ja kogutakse varandusi, et võimu võita. Need kaks tungi on alati koos kui Siiami kaksikud ja inimestel tegutsemise impulsiks.

Isegi piiramatul võimuga ja põlised monarhid on alati suured varade ahnitsesjad olnud. Tuletagem meeles kas või aasta 14 eest võimult langenuid Nikolai II Venes ja Vilhelm II Saksamaal. Isikutel aga, kes saavad vaid lühemat aega võimul olla, on see tung veelgi arusaadavam ja loogiliselt vabandatavam, kui põlistel monarhidel.

Kui aga riigijuhtimine ehk võim riigis viia perekonnapäa võimu alusele, siis ei tohiks, loogiliselt, riigipääl ei tema ameti ajal ega ka pärast seda olla mingisugust isiklikku varandust, nagu seda perekonnapääl eraldi perekonnast olemas ei ole. On riigipäaks valitud isikul aga enne juba varandused olemas, siis peaksid need, ühes ametisse seadmisega, minema riigi omanduseks, nagu perekonnapäa varandused muutuvad perekonna ühiseks omanduseks. Millisel määral see peaks sündima, on detaili küsimus. Samuti ei võiks tema perekonnal (naine, lapsed) olla nende eluajal isiklikku või era-varandust. Ameti ajal võiks perekond ülalpeo riigilt saada, kuna päale selle võimaldaks riik talle teenistuse oma asutustes või invaliidsuse korral — pensiooni riigilt.

Meile omase mõtteviisi juures tundub see ultraparadoksina. Seda ta aga ei ole. Ta oleks isiku immuniseerimine kiusatuste vastu. Riigijuhil oleks küll täielik võim seaduste raames olemas, kuid see võim ei annaks talle mingeid isiklike kasusid, kuna tal varanduse ja pärandamise õigused puuduvad, kuid tema ja ta perekonna tulevik on riigi poolt siiski kindlustatud. Selline olukord lähitaks riigipäa teatava määrani perekonnapäa seisukohale. Isik, kes ise kiusatuste

vastu immuunne, suudab ka teiste, oma käsualuste, kiusatuste järele paremini vaadata. Ta isiklikud huvid oleksid seotud riigi hüvanguga.

Selliseid immuniseerimise näiteid leidub elust küllalt. Kõikjal, isegi Vene kommunistide juures tarvitav moodus, et juhtivatele jõududele makstakse võimalikult suuremat palka, ei tähenda ainult nende oskuste hindamist, vaid viitab püüdele neid „kaitsta“ kiusatuste vastu, immuniseerida.

Kommunistidel on püüdeks rahva varandust hävitada, riigistada, kuna juhid ise vististi ei unusta enese eest hoolitsemast. Ka sotsialismi „apostlid“ on tihti suurte isiklike varanduste omanikud, kuna varanduste kaotamist, riigistamist nad ainult rahvale soovitavad.

Asi võiks aga just ümberpöörduvalt olla: rahva varandus jääks selleks, nagu ta on olnud, kuid riigijuhi (või ka juhtide) varandus kuuluks „sotsialiseerimisele“, et nad siis tõelise omakasupüüdmatusse võiksid rahvale eeskujuks ja juhiks olla.

See tervendaks vististi tublisti igat demokraatiat ja annaks selle valitsuse juhile teatava vabaduse, kuid ühtlasi ka tõuke riigielu paremaks juhtimiseks, kuna riigi hüvangu oleks ka tema enese hüvangu ja tuleviku kindlustus.

RASKE on ju rutiinist loobuda ja uut teed otsida. Seepärast on demokraatia kõikjal kopeerinud täpselt endiste võimude vormid ja valitsemise institutsioonid, mis eriti rasked ja tarbetud on väikeriikide juures.

Kui riikides endiste ja „kõikvõimsate“ vaaraode juures olid ametis ministrid, kes keisri või kuninga tahtel püsisid omas ametis aastat 10, 15 ja rohkem, siis õppisid nad viimaks ka tegelikult oma ministeeriumi tarvidusi ja juhtimist tundma, võisid seda teostada, s. o. tõeliselt juhtida.

Demokraatias aga liiguvad parteide ministrid kui marionetid parlamendi ja parteide eneste „usaldusniidil“: täna tõuseb isik ministriks, homme võib ta langenud olla. Harulduseks on mõni kuu ametipidamist.

Sellise korra juures ei saa ükski minister oma ministeeriumi ja tema tarvidusi tundmaga õppida. Ministeeriumi juhivad selle osakondade juhid ja ametnikud. Ministrid kujunevad vaid ametnikkude representantideks. Igalt käsitööliselt, kes oma kaubaga turul kaupleb, nõutakse ametioskust. Ministrilt seda aga nõuda ei saa. Tal pole võimalust olnud oma ametit õppida. Ta ainult representeerib seda oma partei purjede all.

Ons selline kord demokraatiale kasuks? Suudab ta nii vastu seista neile rünnakuile, mis pahemalt kui paremalt poolt talle osaks saavad? Seda ei julge vististi keegi väita. Ja seepärast peab demokraatia ennast põhjalikult reformeerima, aja nõuetele kohandama, kui ta edeneda ja püsida tahab.

Eelpool puudutatud mõtetel kujutaksin ma demokraatiat tulevikus umbes järgmiselt ette:

1. Täidesaatev ja seadusandlikud võimud oleksid üksteisest täiesti rippumatud, nagu seda meil praegu käsil oleva põhiseaduse muutmisega umbes kavatsetakse.

2. Täidesaatevat võimu teostaks riigipää või president ministritega, keda ta valiks või määraks, igast ministeeriumist ühe, osakonna juhatajate hulgast, ja kes sama palga eest peaksid: a) esindama valitsuse koosolekuil, kus need tarvilikud, kogu oma ministeeriumi küsimusi, ja b) ühtlasi täitma oma osakonna juhatamise kohuseid, mis täiesti võimalik teostada.

Seniste partei-ministrite instituut, kes, nagu eelpool tähendatud, asjaga vähe kursis ning parlamentlikel kirgedel püsivad ühepäeva liblikatena, oleks kaotatud. Ametnik-ministril kutsub ja vabastab ametist, põhjendatud asioludel, president, kas oma äranägemisel või parlamendi poolt motiveeritud umbusaldusel. Ühelgi juhul ei langeks ega astuks tagasi kogu valitsus, nagu nüüd, vaid ükski see minister-ametnik, kelle tegevus kas presidendi rahulolematuse või parlamendi umbusalduse välja kutsunud.

Ametist lahkunu asemele määraks president jällegi ministeeriumi osakondade juhtide hulgast uue ministri, aga mitte väljastpoolt. Kuna osakonna direktoriteks on harilikult (või määratagu) vastavate võimetega isikud, kes praeguigi

ministeeriume juhivad ja neisse puutuvaid küsimusi lahendavad, siis ei oleks raske nende hulgast ka valitsuseks ministreid saada, kes oma keskelt valiksid valitsuse koosolekute juhi — pääministri — ühendusepidajaks presidendiga.

See oleks asjade ja küsimustega tegelikult vilunud ametnike kabinett või valitsus, nagu seda paljudes riikides kas poliitiliste kirgede ajal või muudel rasketel aegadel valitsemiseks edukalt on tarvitatud. Selline valitsus ei oleks poliitiliste parteide tujudest täies ulatuses ärarippuv, ühepäeva liblikas, ja tema moodustamine oleks presidendi ülesandeks. Siis kaoksid kuudeviisi kestvad „lehmakauplemissed“, nagu see äsja meil ja Saksamaal aset leidis.

3. Parlament annaks vaid seadusi ning valvaks nende täpse täitmise järele ministrite ja presidendi poolt.

Seaduse rikkumise või ka selle halvasti täitmise korral oleks parlamendil õigus ametist kõrvaldada — presidendi kohtuotsuse järele, ministreid — umbusaldusega punkt 2. märgitud korras. Juhul, kui president (või ka ministrid) ilmutavad tegusid, mis riigikorra muutmisele sihitud või muid kriminaalkuriteid sisaldavad, on parlamendil õigus neid kohe ametist tagandada ja kohtu kätte anda.

Parlament ise aga koosneks, nagu nüüdki, poliitiliste parteide esindajatest, kes valitud isikuvalimise viisi järele. Sääli oleks parteide esindajatel võimalus oma oskusi ja võimeid näidata ning seadusi luua, mis rahva elunõuetele vastavad. Samuti ka valvata selle järele, kas seadused vastavad täitmist leiavad. Selle järele kujuneks elu riigis selliseks, millised seadused on selleks antud, mis, s. o. seadusteandlus, iseenesest suur ja õilis ülesanne parlamendile oleks.

Neil põhimõtetel, mis siin üldjoontes vähe puudutatud, oleks presidendil samasugune õigus riigielu juhtida ja korraldada, kui perekonnapääl peres. Võimu teostamisel oleksid talle abiks ministrid, igauks omal alal. Parlamendil oleks õigus asjasse segada vaid siis, kui seadust ei täideta või rikutakse.

Ühtki meisterteost maailmas ei ole loonud hulk, vaid üksik isik, meister. Hulk on ehk teda selle juures aidanud ja arvustanud, kuid töö, looming kuulub ühele.

Kui see nii on ühe kunstieseme, ehituse, kirjandusliku teosega jne., mille mõju ja väärtus kuulub piiratud ringile, kas siis ei peaks veel suuremal määral individualiseerima riiklikku tööd, selle valitsemist ja juhtimist, et demokraatia saaks omale ka riigi — meisterteose, mille mõju kõik kodanikud tundma peavad?

See on küsimus, mis arutlust ja mõtlemist vajaks.

K. Laagus

Mis on vabadus?

Vabadus on sõna kõigis sõnaraamatuis, laul kõigis üliõpilaslaulikus, värviviirg igas seltsilipus, fraas kõigi giljotiinide küljes, kõigi rahvaste unelm, laul, mida mängivad kõik kirikuorelid ja kõigi tänavate väntõrelid.

Vabadus on inimliku keele kannatlikem ja sisurikkaim sõna.

Vabadus on senikaua piiritlematu, seni lihtne kõla ilma sisuta, kuni üteldakse, millest ollakse vaba, kas vaba valet või vaba tõest, vaba süüst või vaba süütusest, vaba mõttelaiskusest või vaba mõtlemisest, vaba usuvihkamisest või vaba usust, vaba ahelaist või vaba vabadusest.

Kardinaal Michael Faulhaber

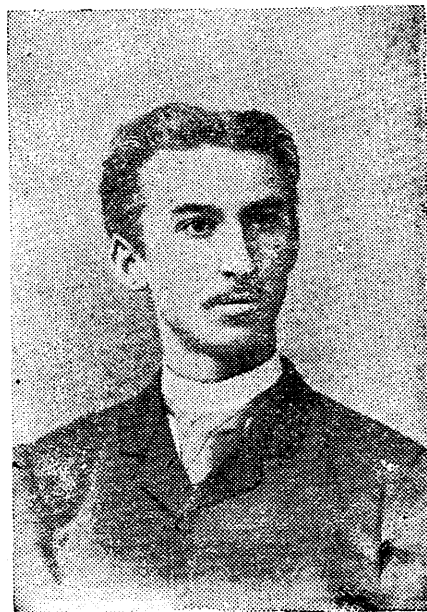

Jaan Tõnisson

40 a. ajakirjanik

Jaan Tõnisson üliõpilasena

Jaan Tõnisson 40-ne a. eest

JAAN TÖNISSON

on juba 40 a. töötanud ajakirjanikuna. 14. jaan. a. 1893 asus ta ajalehetoimetaja kohale ning alates tollest hetkest on ta kasvatanud meie rahvast iseseisvustaheliseks kultuurrahvakssaamise suunas. Kõrged kõlblised, positiivsed põhimõtted toimetajana on teda juhtinud seni vankumatult. Ses mõttes ei ole Jaan Tõnissoniga kõrvutamiseks meil kuigi palju teisi avalikke tegelasi. Hoidudes iga hinna eest kõmüst on ta õpetanud ajakirjanikke jääma tõsise asjalikkuse ja kibedamaski võitluses vastasega — õigluse piiridesse. See on palju muu kõrval Jaan Tõnissoni väärtuslikemaid pärandusi, mis ta võib kord jätta rahuldustundega oma järeltulijaile päätoimetaja kohal.

HINDRIK PRANTS

E. Snellmanni maalingu järel

17. XI l. a. suri H. Prants. Tema isikus varises mulda haruldane mälu ja väärtuslik töömees, kes adra tagant eneseharimise teel mõistis tõusta juhiks ajakirjanduse laua taha ning ühtlasi saada tusedaks jõuks eesti rahva ajaloo uurijana.

KARL EDUARD SÖÖT,

teenekas luuletaja ja arvukate organisatsioonide kauaaegsed tegelasi, sai 26. XII l. a. 70-ne aastaseks. Sel puhul korraldati *Vanemuises* auväärt

maestrole pidulik aktus — ilusamaid kombeid, millega oma kultuurtegelastele saame tasuda nende elupäivil nende teened

R. A. LESTA,

kes juba neljandat aastat üllatab *Olioni* lugejaid oma ehituskunstiteadusliku haridusega ja ehitusesteetilise maitsega ning ideekavanditega, mis kõik kokku sunnib pidama teda elukutseliseks ehituskunstnikuks, pühitses 10. jaan. s. a. oma 20-ne aastast kohtuameti juubelit. Juubilar on Tartu-Võru Rahu-kogu alatine liige.

BERNHARD LINDE JA ADAMS

on teineteisele kuulutanud sõja. Igal sõjal on oma varjatud põhjus ja põhjus-ettekääne, mingi avalik juhus, millest haaratakse kinni kui eksimumstõigast. Käesoleva sõnasõja avalikuks põhjustajaks on saanud Vilmar Adamsi vastne luuletuskogu. Nüüd teatab Vilmar Adams *Kajas*, mille veergel kogu tüli puhkes ja arenes, et ta võtab Bernhard Linde kohtulikule vastutusele.

Nii on oodata kõmukat kirjandusprotsessi, mis töötab kujuneda seda huvitavamaks, et pooled on „slaavi-asjanduse“ eriharidusega, seega küllaldaselt temperamentsed vastased. Olgu aga tähendatud, et Bernhard Linde, kui alatine võitja oma rohkearvulistes kohtuprotsessides, ruttab juba Adamsile ette mõista andma „mõnusat muhelust“ sel puhul. Kumba kahetseda tuleb, seda näitab asja edaspidine areng. Seni on kannatajaks olnud — Adams. Aga hästi vastas ta Lindele — *Postimehes*.

MIKUMÄRDI KULTUUR

Samas *Kajas* koolinõunik M. Raud annab erakordse duši Hugo Raudsepale „Mikumärdi kultuuri“ soetamise eest. *Päevaleht* ridade vahel paneb M. Raud'i julguse Bernhard Linde arvele, kes asja raskesti süüdistas Adamsit.

Kindlasti ei jää Raudsepp M. Raud'ile võlgu. Ja nii on oodata ka Raudsepalt — „kohutavalt andekat“ ja teravmeelset sädelevat läkitust meie ajakirjanduse kaudu oma solvajale. Sõnaga — näib olevat huvitav aasta algus kirjanduselus, olgu et asi ainult piikidemurdmisesse puutub.

ANTON JÜRGENSTEIN
Aug. Vommi töid, 1932

ANTON JÜRGENSTEINI TERVIS on viimasel ajal tunduvalt halvenenud. Järjest arenev skleroos takistab üha enam ja enam haige liikumis- ja kõnevõimet. Nii ei kõnni ta enam sugugi, vaid ainult lamab — ja kui tervis mõnikord vähe parem, siis istub voodi serval. Arst konstateerib nõrgenevat südame tegevust.

Üldiselt näib ilmastul olevat suur mõju haige tervislikule seisundile. Kogu sügisel, mil ilmad olid halvad, lamas ta päivi voodis, apaatsena, suletud silmil. Kuid nüüd, talve tulekuga, on haige erksamaks muutunud. Ühel hommikul üllatas ta omakseid seega, et palus endale ajalehte anda. Selle saanud, luges ta päälkirjad ja langes siis jõuetult tagasi. See oli aasta järele esimene kord, mil haige välisilma vastu huvi ilmutas. Viimasel ajal ei talunud ta isegi seda, et talle ette loeti.

Tõelist pilti aga haige seisundist on isegi omakseil raske saada, sest et ta kõnetakistuste tõttu ennast äärmiselt vähe avaldada saab. Võib aga tähele panna, et perekonnaliikmete, eriti lastelaste külastused haigele hästi elustavalt mõjuvad. Ta naerab südamest kaasa, kui lapsed ta ümber vallatlevad. Kord ta tütrepoeg ja -tütar mängisid teoloogia doktorit ja doktori prouat, milleks nad endile vastavad riided olid selga tõmmanud. Vanaisale meeldisid nad nii, et ta neid korduvalt oma tuppa kutsus ja enesele ette näidelda laskis.

A. Jürgensteini arstib dr. Lellep.

ALFRED KEMPE

sulest on läti ajakirja *Domas* (Mõtted) viimases nr-is ilmunud Eesti kirjanduse uuemate teoste ülevaade. Mainitakse kiitvalt Mait Metsanurga, Aug. Jakobsoni, Albert Kivikase, Jaan Kärneri, August Mälk'i, Peet Vallaku, Mihkel Jürna, Mats Mõtslave, K. A. Hindrey, Juhan Jaik'i, Henrik Visnapuu, Pedro Krusteni, Richard Rohti, A. Adsoni, H. Raudsepa j. t. loomingut. Artikkel on asjalik ja õiglane. Kahju vaid, et eesti nimedesse on läti laduja poetanud eksitavaid triikivigu.

Sama Alfred Kempe on varemaltki Eestit hoolikalt tutvustanud läti rahvale oma arvurikastes artiklites ja märkustes läti ajakirjanduses. Samuti on ta läti keele tõlkinud eesti autoreid. Nii näit. Raudsepa (*Vedelvorst*) ja Metsanurga (*Haljal oksal*) töid. Viimase *Haljal oksal* on leidnud väga sooja vastuvõtu Riias — teatripubliku ja ajakirjanduse poolt.

Alfred Kempe on agaramaid Eesti tutvustajaid Riias. Pikemat aega on ta töötanud kaasa juhtiva tegelasena Riia eestlaste seltsis, mis hiljuti pühitsetes oma 10-a. tegevusjuubelit.

ANNA PÄRN

Kirjanik Jakob Pärn'i naine, sünd. Zimmermann. Elab praegu oma poja Rudolfi juures Vastseliinas.

Lepitus-ettepanek „Tallinna“ ja „Tallinn“ pooldajale – Talina (Tallina)

On tekkinud lahkavamusi ja isegi ägedaid vaidlusi meie päälinna nime suhtes.

Selge on, et meie rahvas on annud kohanimedele genitiivse kuju ja et need peavad painduma meie deklinatsioonireeglite alla.

Kui lubadagi nominatiivne *Tal-linn*, siis peaks see deklioneeruma nagu „linn“ — linn, selle linna, seda linna —, seega peaks ka *Tallinn* partitiivis andma Tallinna, näit.: „ta ei või sallida Tallinna“. Säärane kuju on aga kõigile vastuvõetamatu, sest ikka ollakse harjutud kuulma partitiivis *-at*. Samuti annaks mitmuse partitiiv — vormiliselt peaks ka mitmus olema mõeldav — Tallinnu nagu „linnu“. Siingi nõuab keelevaist *-aid* lõppu.

Teiselt poolt vaieldakse *Tallinna* vastu. *Tallinna* (kaasrõhk teisel silbil) peaks deklioneeruma nagu preestrinna, lauljanna, summa jne. See tüüp annab mitmuse genitiivi lõpu *-de*: „preestrinnade, lauljannade, Tallinnade“; kuna partitiivi lõpuks on vaid *-sid*, siis ka „preestrinnasid, Tallinnasid“. Kumbki on aga keelepruugile võõras, ootaksime mitm. gen. *-te* ja part. *-aid*.

Niisiis keeleliselt on kummalgi vormil oma puudused.

Eestis on veel kohanimesid: Röpina, Kadrina, Viitina, Kudina, Kabina, Kärkna, Kuldna, Kamarna, Aegna, Kehtna, Kalana, Kalina, Raudna, Simuna, Rasina, Vaabina, Lautna, Paatna, Lepna, Uusna, Jaakna, Logina, Tuusna, Kärstna jne., mis lõpevad *-na*ga; suurem osa eestlasi tarvitab ka *Talina*. Tundubki, et *Talina* oleks vastuvõetavaim vorm keele seisukohalt, sest see mahub väga hästi sama tüüpi sõnade hulka — 3-silbise tüvi: „see Talina, selle Talina, seda Talinat, nende Talinate, neid Talinaid“. Ka päälinna arhiivis leiduv *Tallinna* pole muud midagi kui vanas ortograafias kirjutatud *Talina*, sest kirjutati ju vanasti lühikese vokaali järel kahekordne konsonant, näit.: „Jummal, tallu(o), mehhed“, ümmarik, midda, temma jne.

Kui mõnelt poolt püütakse etümoloogiseerida, et meie päälinna nimi tule-

nevat sõnust „Taani linn“, siis seegi ei pruugi olla õigem kui järgnev seletus: *Talina* tuleneb sõnast „tali“ (põhjamurdes tähenduses „talv“), millele liitub kohanime lõpuna *-na* (nagu Röpina, Viitina jne.), st. talvine, kõige talvisem, põhjapoolsem linn Eestis. Lõuna-Eestis puudub sõna „tali“, seepärast selle linna nimigi *Talina*, kust „v“ vahelt välja langenud kui raskesti hääldetav: *Tal(v)na*. — Kumbki etümologiseerimiskatse ei tarvitse tabada „naela pääd“, ent keele tarvitaja seisukohalt polegi oluline sõna päritolu, vaid see peab mahtuma meie keele organismi liikmena, mil ei puudu analoogilisi kaaslasi, teiseks — ta ei tohi olla rahva keelepruugile (hääldamisele) võõras.

Kummaltki seisukohalt näib kõige vastuvõetavam olevat *Talina*.

Kuna peaksime arvestama ka meie silmamälu ja nägemisharjumusi, siis võiks esialgu tarvitusele võtta vorm *Tallina*, milline esineb ka rahva keskel küllaldaselt.

Manivalde Lubi

Fot. Armin Lomp

LAPSED

Kahesilbiliste esmaväteliste a-iõpuliste adjektiivide ja adverbide komparatsioonid

Komparatsioonireegleid käsitletes mainivad meie grammatikad antud liiki adjektiivide puhul vaid niipalju, et ka mõned neist muudavad komparatiivis sidevokaali *a* *e*-ks, ning toovad mõned näitmed. Säärane ebaselge reegel — päälegi kus *Eesti Õig. Sõnastik* ei anna kõiki komparatiive — tekitab keele tarvitajakunnas mõnigikord teatavaid raskusi õige vormi leidmisel.

Sorides läbi kogu meie sõnastiku ning vaadeldes kõiki antud liiki sõnu, leidsin nende suhtes järgmise reegli-pärasuse kompareerimisel: komparatiivi saame nagu tavaliselt positiivi genitiivist + *m*, ainult esimese silbi vokaali olles *a* või *õ* muutub sidevokaal *a* *e*-ks, välja arvatud neli erandit: *vabam*, *vagam*, *salam* ja *alam*, kus *a* jääb püsima (kui võimalik pole rakendada viimasegi puhul soomepäraselt *alem* (vrdl. sm. *alempi*), — saaksime vaid 3 erandit). Sõna *pigem*, mis on õigupoolest viiendaks erandiks, ei põhjusta aga mingisugust raskust, sest tunneme ju teda vaid säärasena ning ei tajugi ta „a-tüvelisust“ (*piga* = *pea/ae/gu*).

Näitmeid: *kenam*, *viham* (= *mõrum*), *visam*, (*omam*: ta on säääl päris oma(-) inimene, too teine aga veel „omam“), *ulam*, *sulam*, *püham*, *hüvam*, samuti *pahem*, *vanem*, *varem*, (*masem*, vrdl. *masendama*), *tasem*, *kõvem*, ent *vabam*, *vagam*, *salam* ja *alam* (ka *pigem*).

Praegune keel selle reegli suhtes rohkem erandeid ei anna, ka uute, kunstlikult loodavate sõnade juures peaks see olema rakendatav.

M. Lubi

Kimp uusi tüvisõnu

jõre (-da) — brutaalne, metsikult tootes. Mõni isevalitseja oli äärmiselt jõre. *jõretsema* — brutaalset (teisi) kohtlema.

nilge — vastik-kleepuv, külgetükkiv (kellest raske lahti saada) (vn. privjas-čivõi). Nilged elumehed ei anna tollele vaesele tütarlapsele rahu.

süre (-da) — hapu, halvaksminev või -länud. Suvel muutub toit (supp, puder jne.) kergesti süredaks ehk sü-

restub. *sürestuma* — süredaks muutumata, halvaks minema (toidu kohta).

rümp (-ba) — torso, korpus (vn. tulovišče, sk. Rumpf), keha (ilma jäsemeteta).

vilpama (-bata) — (vahule) klop-pima, lööma (näit. mune, koort). Koor tuleb vahule vilbata ühes suhkru ja vanilliga. Munad vilbata kõvaks vahuks. Piima vilbata 10 minutit. *vilp* (-bi) — vilpamisriist, vispel.

hõivama (-ata) — enda alla võtma, okupeerima (sk. besetzen, ka in Anspruch nehmen, vn. zanimat). Hää filmi puhul olid kinol kõik kohad hõivatud. Sakslased hõivasid 1918. a. meie maa.

õöp (-ba) — ööpäev, 24 tundi (vn. sutki). Kaks ööpa järjest sadas vihma. Kolme ööba jooksul polnud haige saanud sõba silmale. *ööbane* — ööpäevane. Süüalusele määrati 7-ööbane vangistus.

elmuma — abielluma. Nad elmusid varsti pärast tutvumist. Inetuiga elmutakse harva. *elmla* — elmu, abielu registreerimisbüroo; *elmistu* — elmu, abielu (arstlik) nõuandla; *elm* (-u) abielu (vn. brakk. sk, Ehe); *elmik* (-u) — abielulaps; *elmama* — abiellu panema, registreerima; *elmas* (-msa) — elmu-mishimuline. Elmsad vanapiigad otsivad tutvusi ajalehe kaudu.

nõrbe — tahtejõuetu, saamatu, „tsoss“. Nõrbel mehel pole mõtet el-muda noore neiuga; *nõrbima* — nõrbeks muutuma.

hõrm (-u) — (kala)mari (vn. ikraa, sk. Rogen). Kala puhastades eraldada hõrm või niisk. Hõrmust valmistetakse hääd toitu. *hõrmama* (-ata) — hõrmu heitma, kudema (pr. frayer).

küülik (-u) — kodujänes, (sk. Kanienchen).

hüük (-gi) — öökull. Kuulsin metsast hüügi õudset huikamist.

hübe (-da) — tuhkjaa, pulberjas (koident söödud). *hübestuma* — hübedaks muutuma. Muumia oli täiesti hübestunud. *hübestama* — hübedaks muutma. Koid olid selle mööblitüki pooleldi hübestanud. *hübemed* — hübestunud osakesed, pulber. Kallist muumiast oli saanud vaid näputäis hübe-meid.

sorvama (-ata) — sisse tegema (toiduaineid). Aidvilju võib sorvata ka toorelt. Sorvatud seened on kaotanud osa oma maitsest.

Manivalde Lubi

Kontsertide ülevaade

KONTSERTIDE ülevaadet jätkates tuleb ennekõike tähendada, et enne-jõuluse hooaja kontserdirikkuse haripunktiks osutus ajavahemik 19. oktoobrist kuni 14. detsembrini. Novembrikuul ja detsembrikuu alul kujunes kontserdi-rohkus nii üliküllaseks, et osavõtt kõigist kontserdest osutus väsitavaks isegi kõige innukamalegi kontserdikülastajale. Säärane kontsertide sadu meie vähese kontsertpubliku juures on igatahes liialdus muusika enese kahjuks.

Oktoobrikuu kaunimaks muusikanautinguks osutus Nikolai Orloff'i klaverikontsert 19. oktoobril *Vanemuises*.

Pühapäeval, 23. oktoobril oli Tartu Maarja kirikus David Otto Virkhausi 20. surmapäeva mälestamiseks H. Franke oratooriumi *Iisaki ohverdamine* ettekanne, milles olid tegevad Tartu Maarja kiriku laulukoor, solistidena E. Aavik, E. Laanenbek, K. Põlde ja orelil V. Blaubrük. Juhatas A. Virkhaus. (Kavas oli ka laul *Oh, tõuse laul*, mille on loonud mälestatav muusikamees.)

Kolmapäeval, 26. oktoobril toimus *Vanemuises* tšehhi kuulsa viiulikonstniku Vaša Pühoda menurikas kontsert. Virtuosooslik ettekanne leidis täielise poolehoidu rohkearvuliselt publikult.

Tartu Akadeemilise Helikunsti Seltsi korraldatud oli pühapäeval, 30. oktoobril Ülikooli kirikus noore andeka orelikonstniku Volde mar Blaubrük'i kavalt huvitav, maitsekas ja hoolega ettevalmistatud kontsert, mis möödus edukalt.

Kontserdirohke novembrikuu avas esmajärguliseks kammermuusika ansambliks peetav Tšehhi nonett oma huvitava kontserdiga 2. kuupäeval *Vanemuises*. Sama haruldane kui koosseis, oli ka nende mäng, eriti koosmäng.

Pühapäeval, 6. novembri hommikul oli *Vanemuises* Ü. E. N. Ü. Tartu Osakonna 40-nemehelise sümfooniaorkestri avakontsert (töötä orkestrantide toetamiseks) R. Ritsingu juhatusel. Solistina oli kaastegev prl. H. Kann.

Beethoveni C-dur Mess'i teistkordne ettekanne (esimene oli läinud aastal) *Vanemuise Muusika Osakonnalt* pühapäeval, 6. novembri õhtu-poolle Ülikooli kirikus oli rohkearvulise kuulajaskonna kokku tõmmanud. Pääle Osakonna segakoori hra. Ed. Tubina juhatusel olid tegevad solistidena A. Juurup, O. Värat-Simm, R. Jöks, K. Põlde ja orelil E. Kiris: Ettekande mõju kippusid häirima mõningad defektid, mis olid nähtavasti tingitud korraldusraskusist.

Tartu Helikunsti Seltsilt korraldatud Beethoveni ja Brahmsi helitöist koosnev V kammermuusika õhtu teisipäeval, 8. novembril Ülikooli aulas möödus võrdlemisi edukalt. Instrumentaalosas esinesid E. Turgan (viul), M. Slatkin (čello), L. Milk (klaver) ja O. Roots (klaver). Hinnates esinejate kui Muusikakooli õppejõudude mängu, tuleb nentida, et see oli korralik, kuigi lahkarvamisi võis tekitada stiiliküsimus. Solistina esines laulja Paula Neuman Brahmsi lauludega.

Laupäeval, 12. novembril toimus *Vanemuises* Ü. E. N. Ü. Tartu Osakonnalt korraldatud kontserball, mille kontsertosas esines Osakonna segakoor, meeskoor ja sümfooniaorkester R. Ritsingu juhatusel. Kuna kava sisaldas kergesisulisi laule (lemmiklaule), siis nõuti peaaegu kõikide laulude kordamist ja lisapalu.

Kuulsa koloratuursoprani Maria Kurenko kontsert oli esmaspäeval, 14. novembril *Vanemuises*. Laulja hakkas jagama oma lisapalade heldust juba kohe oma neljaosalise kava esimeses osas. Muidu oli kontsert väga maitsekas. Klaveril saatis prof. A. Lemba.

Tartu Kõrgema Muusikakooli V aastapäeva puhul esmaspäeval, 21 novembril *Vanemuises* korraldatud sümfooniakontsert andis hää tunnistuse usinuse ja püsivusega tehtud tööst. Sümfooniaorkestrit juhatas ladusalt O. Roots, solistidena esinesid E. Turgan (viul) ja L. Katzin (sopran).

Klaverikonstniku Claudio Arrau meeldiv kontsert oli reedel, 25. novembril *Vanemuises*.

DIREKTOR AUGUST JÕUDU
Eesti Panga Tartu osakonna juhatajana töötanud 10 aastat, panga algusest saadik.

DIREKTOR KARL KORNEL
Eesti Telegraafi Agentuuri juht. Tuli-
hingeline, alati erk ja kibelevalt töö-
tahteline ka 51-sel eluaastal.

AUGUST LAAS
Sai 27. XII l. a. 50-ne a. Põllumeeste ja
paljudes teistes organ. juhtiv tegelane.

OSKAR LUIK
Tõusnud omal käel 25 a. jooksul väär-
tusliku eeskujuna rändkaupmehest
suuräri omanikuks Tartus.

Olioni kaastöölisi

ARNO RAAG

*Kirjanik ja ajakirjanik. Paljuloetud
„Mässuvaimu“ autor*

ALEKSANDER REMMEL

Kunstnik ja pedagoog

PEDRO KRUSTEN

Kirjanik ja ajakirjanik

ADO SÄÄRITS

Kirjandusloolane

AUGUST PEERNA

Kunstnik ja pedagoog

Laupäeval, 26. novembril toimus Ülikooli kirikus vaimuliku muusika õhtu, kus olid tegevad Cantate Domino segakoor A. Karafini juhatusel, A. Kopli-Viegandt (sopran), A. Karafin (orel), K. Grünberg (čello) ja L. Tauts (orelisaade). Pääle selle oli kaastegevuse võimalus ka kuulajail koraalide laulmisega. Vaimuliku kõne pidas sekka kirikuõpetaja A. Hinno.

Tartu Naislaulu Seltsilt laupäeval, 26. novembril Tartu kaitsemaleva ruumes korraldatud kontsertball, mille kontertosas esinesid Seltsi naiskoor Ed. Oja juhatusel ja solistina viuldaja E. Turgan, jättis hää mulje.

Tartu Pedagoogiumi muusikaõpetaja Joh Tamverk korraldas pühapäeval, 27. novembril Jaani kirikus oma helitöist kontserdi, kus olid tegevad metodisti kiriku segakoor autori ja lastekoor kirikuõpetaja A. Kuuma juhatusel, K. Põlde (bariton); keelpillide kvartett (koosseisus: Öunapuu, Annuk, Meos ja Teder) ja E. Kiris (orel). Kuna allakirjutanul puudus võimalus kontserdist osa võtta, siis ei saa aprioorset arvamust avaldada tööde ega nende tõlgitsuse kohta. Muide olgu tähendatud, et kontserdil viibinud asjatundjad on avaldanud tööde suhtes erinevaid otsusi.

Üliõpilaskonna Muusika Sektsiooni segakoori kontsert, mis oli pühapäeval, 27. novembril Aulas, möödus A. Karafini jumalagajätu tähe all (sest uuest aastast alates asub Ülikooli muusikaõpetaja kohale E. Vörk). Sisuka kava ettekanne oli üsna hää. Solistina esines hiljuti Belgias lauluõpingu lõpetanud bariton Arno Niitof, kes hoolimata ebasoodsast tervisliku seisukorra juhusest jättis meeldiva mulje.

Vapra naiskunstniku Cecilia Hanseni viulikontsert kolmapäeval, 30. novembril *Vanemuises* oli kuulama avatlenud koguka publiku, keda esineja oma auväärse kunstiga sügavasti vaimustas.

Tartu Akadeemiliselt Helikunsti Seltsilt korraldatud solistide-õhtul laupäeval, 3. detsembril Treffneri gümn. aktusesaalis esinesid R. Peenemaa (viul), L. Milk (klaver) ja A. Niitof (bariton). Solistidel oli hää edu.

Järgmisel päeval, s. o. pühapäeval, 4. detsembril Ülikooli kirikus samuti Tartu Akadeemiliselt Helikunsti Seltsilt korraldatud Alfred Karafini lahkumiskontsert (teatavasti asub A. K. uuele kohale Tallinnasse) tenori R. Jõksi kaastegevusel möödus hää kordaminekuga. Kavas oli ka lahkujate enese kompositsioone, millede jälgimine pakkus huvi.

Hää klaverikontserdiga esines esmaspäeval, 5. detsembril *Vanemuises* vähese publiku ees pianist Nikolai Medtner, kes on tuntud nimeka komponistina, eriti oma väärikate muinasjuttude loojana.

Tartu Meeslaulu Seltsi 9. aastapäeva puhul korraldatud kontsertball oli 9. detsembril *Vanemuisesse* pereka publiku kokku tõmmanud. Kontsertkava täitsid meeskoor Ed. Tubina juhatusel ja solistid I. Aav-Loo (sopran), E. Laanenbek (tenor) ja K. Põlde (bariton). Klaveril saatis O. Root. Külalissolisti I. Aav-Loo laul oli suureks tõhustavaks väärtuseks üldiselt võrdlemisi hoogsale ja võimsale muusikeriisuritusel.

Tartu Vaestehoolekande Ühisuse 25-aastase tegevuse mälestuseks oli pühapäeval, 11. detsembril Tartu Maarja kirikus H. Franke oratooriumi *Iisaki ohverdamine* ettekande kordamine samadelt tegelastelt, kes olid koosseisus 23. oktoobrilgi.

Esmaspäeval, 12. detsembril *Vanemuises* toimunud Tartu Kõrgema Muusikakooli õpilaskontserdi sisuka kava täitmine A. Brosse klaveri-, H. Kikerpilli, A. Mahotina, L. Neumani laulu-, M. Slatkini čello-, P. Toomi koosmängu ja E. Turgani viuliklassi õpilasil andis ootepärase tunnistuse kooli tööst.

Käesolevat kirjutades ootab ees kolmapäeval, 14. detsembril *Vanemuises* Carin Edelbergi kontsert, mille retsensiooniga algab käesoleva ülevaate järgmine osa.

R. Heliste

ARNO VIHVELIN: ILJA RJEPIN (†)

MASS-INIMESE ARTIKLITE MÕJU KULTUURIGA ÄRITSEMISEST

ei ole veel vaibunud, pigemini see üha kasvab ja paisub. Küsimust kaalutakse seltskonnas põhjalikult ning püütakse veel tagant järele hankida *Päevalehe* numbreid, kus vastavad artiklid ilmunud.

Ennekõike tundis enese artiklist puudutatud olevat *Eesti Kirjanduse Selts*, kes ruttas korraldama oma asemikekogu erakordset koosolekut. Mass-inimese — dr. phil. Oskar Loorits'a — „haisupomm“ (nagu autor seda ise nimetanud) mõisteti koosolekul hukka. Mass-inimesel leidus aga sel puhul ilusat humoori oma teguviisi hukkamõistmise ettepaneku hääletusel pooldavalt kaasa hääletada!

Suure ärevusse viis dr. Loorits'a artikkel ka kõik teised, kes kultuurkapitalist (= riigirahast kultuuriliseks otstarbeks abistamisfond) kingitust saavad. Nii ruttas ka *Eesti Kirjanike Liidu* juhatus Liidu nimel *Päevalehes* deklareerima, et Eesti kirjanike teenistus on väga väike ja et Liidu kirjastus on puht-ärilisel alusel tegutsev eraettevõtte (millele ainult riik kord aastate eest annud tegevuskapitali).

See seletus Liidu nimel, kui tahame erapooletult kaitseda eesti kirjanikke kui säärast, ei ole küllaldaselt õnnelik. Küsimuse tähtsuse pärast avaldame järgmises numbris teisitimõtleja seisukoha kõneldavas asjas.

ELEGANTSSED JALANÕIDID

TUNTUD HÄXDUSES
SUURES VALIKUS
VÖISTLEMATA
ODAVALT

H. WINTER PROMENADI-5

Tantsuharrastajad!

Teie ammune soov on täitunud:
Esimene Eesti Tantsuõpet. Kongress

ühtlustas Tallinnas kõikide tantsude
sammud üle Eesti. Tartus õpite nimet.
kongressi samme esialgul ainult dip-
lom. tantsuõpetaja

J. Adamtau tantsukursustel

Suurturg 2. Kõnet. igap. kl. 12-1 ja
6-8 õhtul. Kavas kõik tantsud ja vii-
mane ilus temperamentne Viini uudis
TANGANILLA.

Õpetus gruppides ja eratundides.
„Tantsuklubis“. Turniiri rühmas ja
igal pühapäeval kell 9 kordamisõhtuil.
Parimad õppejõud.

HIND 5 SENTI

Õpilasteleht

Paari jubaar aava nr. 7198.

Tallinnas: V. Kõnne ja K. Kõnne. Tartus: V. Kõnne ja K. Kõnne. Kirjastaja: V. Kõnne.

on meie koollinoorsoo, eesti tõusva supõlve ajaleht.

Ilmub igal laupäeval, 8-12 lk.
suuruses kogu kooliaasta (9 kuud)
ja maksab kuus 20 s., 2 k. — 40 s.,
3 k. — 50 s., poolaast. 1 kr., aastak.
1 kr. 50 s. Toimetaja M. Nurmik.
Väljaandja: K. k./ü. „Tõõkool“.
Kirjade aadr.: „Õpilasteleht“.
Tartu, postkast 8.
„Õpilasteleht“ toob sisukaid
juhtkirju, põnevaid romaane
ja reisiseiklusi, toredaid nalja-
jutte, vesteid tehnikakultuur-
rist, ristsõnu, mängu, keerulisi
ülesandeid, noorte loomingut,
lugusid suurmeeste elust, kir-
jutisi raadio, lennuasjanduse,
spordi, skautluse, foto, filmi,
keele, kunsti, kirjanduse, ene-

sekasvatuse, noorte ühistege-
vuse, poiste ja tütarlaste käsi-
töö j. m. üle.

*Igale õpilasele on vöi-
maldatud „Õpilastelehe“
lugemine.*

Kes üksi ei suuda, tellib teis-
tega ühes, sest mis ühele üle
jõu, see on hulga pääte mängu-
asi. Meie ärksamats koolides on
õpilased 2-5 kaupa moodustanud
lugemisringid. Viis tükki lõovad
kampa, igapäev paneb 4 senti ja
ongi terve kuu tellimisraha koos.
Tellimise vöib ära anda igasse
postkontorisse.

„Õpilasteleht“ on õpilaste ja õpetajate ühistöö tulemus.

Ta liidab kasvandikud ja kasvatajad üheks sõbralikuks
pereks, luues nende vahel usalduse õhkkonna. Ta ei targuta
palju, vaid juhib tegudele, sest talle meeldivad algatusjul-
ged teoinimesed. Alati tujus, alati lõbus ja naljatlev, —
nii läheb ta rõõmsa naeratusega elule vastu.

Psühholoogiline mõistatus

Õigupoolest: Kohtu-psühholoogiline mõistatus. Ehk veel õigemini: Protsess kinniste uste taga. Sest nii nimetab oma kuulsat teost autor Leo Belmont ise.

Töö ilmus ühel ajal nii poola kui vene keeles, kusjuures kummalgi väljaandele anti oma individuaalne varjund, vastavalt mõlema rahva iseloomule. Seega tahtis autor, nagu ta ise ütleb, ära hoida kahe väljaande „tõlke iseloomu“. Teose väljaandmist ka vene keeles ja vene olustikku kohandatuna põhjustas muidugi autori tihe kokkupuude vene kirjanduslike ringidega.

Teose aluseks on juhtum tõelikkusest. On ka usutav, et autor stenografeeris ühe suurprotsessi käigu. Seega ongi seletatav jutustuse — nagu autor seda ise nimetab — kohtuliku protsessi vorm. Ja just seetõttu on *Psühholoogilise mõistatuse* vastu tunnud suurt huvi eriti juristid.

Näiliselt jääb autor ise erapooletuks oma teema käsitlemisel. Kuid mitte omas südame sügavuses! Sest kogu novell ei olegi miski muu, kui suur kaebus ühiskonna vastu. See on valuline kisendus tormiselt merelt. See on hüüe: Päästke meie lapsed elu kõrbekutsikate küüntest! Päästke süütud!

Seega on Belmonti teos — teos kõigile: lapsevanemale ja valalisele, igale mõtlejale inimesele.

Raamatu vastu võiksid olla ainult need, kes oma lapsi kasvatavad selles naiivis usus, et lapsed tohivad eluga tutvuda üksnes täismeestena ja täiskasvanud tüdrukuina. Teadus ütleb, et see on vale tee. Iga vanema kohus on õigel ajal informeerida ja hoiatada oma last elu hädaohutude eest, et vältida suuremaid õnnetusi.

Psühholoogiline mõistatus on pääle muu paljude huvitavate tüüpide galerii. On üsnagi mõistetav, et see raamat kohe ilmudes sai suure tähelepanu osaliseks.

Meie juristid on *Psühholoogilist mõistatust* otsinud nagu tikutulega. Nüüd avanevat võimalus seda teost jälle saada ning nimelt eesti keeles.

Palutakse jälgida selle ajakirja reklaami-osa.